

LIGET

2020-4
április

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIII. évfolyam 4. szám]

Kovács Gábor FACEBOOK ÉS HALÁLTÁNC	4
Petschnig Mária Zita FENT ÉS LENT	24
INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ	
Z. Karvalics László HÁROM NEMBÉLI INFODÉMIÁKRÚL	31
Fleck Zoltán SZABÁLYKÖVETÉS ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS	38
A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN – folytatásos regény	
Ács József HADITITOK	50
„AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM”	
Victor András A VILÁGOSSÁG SÖTÉT OLDALA	60
Taizs Gerg AZ IDŐ VALAMELY VÉGÉN;	72
KERÉK, PALATETŐ, ERDŐSÁV	
Bene Zoltán VALENTIN-NAP	76
Matuszka Máté SÖTÉTSÉG	82
Szabó Attila A MEGBÍZÁS	101

Rashwan Mohamed A FERTŐZÖTT	108
Inczédy Tamás HAMUVÁRY	114
Handi Péter UTÓLAG; AZ ÖTVENNYOLCADIK ÉV	123
Nacsinák Gergely András MAKULÁTLAN SZÉPSÉG	127
Szirmai Panni FÜGGETLENSÉG ÉS KORTÁRS MŰVÉSZET	134

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Kovács Gábor

FACEBOOK ÉS HALÁLTÁNC

2020-04-15 | ESSZÉ

Bevezetés helyett: naplótöredék járvány idején

Sorjáznak a reggelek. A kezdés napi rutinja: fölkelés, kávé. De csak majdnem: a folytatás különbözik a megszokottól. Évtizedeken keresztül a rádió bekapcsolása volt az automatikus, szokássá vált cselekvés-sor harmadik lépése. Most nem az. Az ún. közszolgálati rádióról már korábban leszoktam, leszoktattak – most maga a hír-műfaj marad ki, beleértve a még valóban tájékoztatást végző állomásokat. Ezek a vidéki

kisvárosban, ahol élek, persze csak az interneten foghatók. Egyelőre nem akarom tudni, hányan haltak meg az elmúlt 24 órában. Majd később: hadd maradjon egy darabig még a normalitás csalóka illúziója. Nyugtató zenét hallgatok – Chopin noktürnök etc. – a Youtube-on. Reggeli, mosdás, zuhanyozás – vajon meddig lehetséges még a mindennapi zuhanyozás eddig természetesnek vélt, fölöttébb vízpazarló luxusa?

meghitten alpári kommentek

A reggeli torna után utolér a közelgő apokalipszis szele – bekapcsolom a laptopot: néhány honlap a dögvész híreivel, aztán a kései modernitás emberének reggeli miséje, a Facebook

következik. Ha csak a különböző itthoni, magyar nyelvű cikkeket, szerzőt és egymást az anonimitás biztos fedezékéből habzó szájjal gyalázó, meghitten alpári kommenteket olvasnám, akár még az édes otthon biztonságot adó istálló-melegét is érezhetném. Ám hamarosan rá kell jönnöm, hogy valami nagyon nincs rendben: a bűbajos kisgyerekeket és az elragadó kutyákat-macskákat mutató, a gép által első helyeken – úgymond fontossági sorrendben – feldobó lapokat két-három hete kiszorították a kézfertőtlenítőket és a szájmazszkokat ajánló reklámok, meg a betegség biztos megelőzésének módját ígérő jótanácsok. És persze a betegség terjedéséről, a halálesetek számáról szóló megosztások.

Ami az utóbbit illeti, a hír-egyveleg összetétele nemigen különbözik attól, amit valamikor az 1380-as években tudhattam volna meg a reggeli misén, hogy kiket ragadott el a fekete halál. A különbség a hír hordozója – a média maga az üzenet, mondja Marshall McLuhan bon mot-ja a ma boldog békeidőknek tetsző hidegháborús hatvanas évekből –, az internet. Meg a döbbenet, mert eddig ilyet mi nem láttunk: képek Olaszországból. Egymásra halmozott koporsók, temetetlen holtak. Facebook és haláltánc. Középkor online. Nem tudni, mi történik még. Egy biztos: az okosnál okosabb technológiáktól elbűvölt, az abszolút biztonság illúziójában önfeledten lubickoló civilizáció korszaka alighanem a vége felé közeledik. Hogy is írta Németh

László 1935-ben? „A történelem valóban nem a népek biztosítóintézete, ahonnan örök időnkig vehetünk föl hiteleket.” A haláltánc csontvázának csontujjai fityiszt formáznak, miközben ropja táncát.

Memento mori az élvező test civilizációjában

Döbbenetes az a sebesség, amellyel egy magát minden létező világok legjobbjának tudó civilizáció önbizalma hetek alatt foszlik semmivé. Nem voltunk felkészülve erre. A régiek még tudták, hogy a háborúk és a járványok valóban a társadalmak életét kísérő fátumok. **[1]** Technológiai civilizációknak a technológia által biztosított abszolút védetségbe vetett bizodalmaról kiderült, hogy ugyanolyan tévhit, mint a korábbi, általunk fejletlenként lesajnált civilizációk régebbi tévhitai. Figyelmeztetnek erre régóta – Ulrich Beck már a nyolcvanas években a kockázat-társadalomról írt **[2]** –, de azért nagyon komolyan senki se vette a huhogókat. A kései modernitás apokaliptikus lovasa azt lovagolja meg, ami eddigi életünk alapköve volt: a high-tech technológiákra épülő, civilizációnk alampintázatává váló globalizációt. Tragikus módon most éppen ez a mintázat foszladozik: fordult egyet a kaleidoszkóp, a remélt digitális éden helyébe a közelgő kárhozat képe tolakszik.

Memento mori! – Emlékezz a halálra! A középkori haláltánc-ábrázolások figyelmeztető felirata. Civilizációnk az élvezve fogyasztó, avagy fogyasztva élvező – a kettő egymástól elválaszthatatlan – test civilizációja, amely sohasem akarta elfogadni a szenvedő, öregedő, meghaló test valóságát. Szofisztikált technológiákkal és intézményekkel – maguk is technológiák! – választotta el az élvezettől a szenvedést és a halált. Ennek egyik legújabb, abszurd fejleménye az utóbbi évtizedekben az ún. technológiai transzhumanizmus, ez afféle pszeudo-vallásként technológiai megváltást ígér a haláltól, és digitális halhatatlansággal kecsegtet. **[3]** Hogyne volna hát most döbbenetes, mikor az internet koporsó-halmok képeit mutatja, s az orvosoknak élet és halál bírúvá kell lenniük; dönteniük, kit tesznek föl a túlélés esélyét növelő lélegeztető gépre. A régi, archaikus, premodern társadalmakban ez megszokott, hétköznapi döntéstípus volt – nekünk nem az! A járványról beszámoló olasz orvos mondja: vannak kollégái, akik beleroppannak a döntés terhébe.

mehet minden, mint eddig

Mert hát valami mindig hiányzik. Vagy nincs még meg a megfelelő technológiai eszköz, vagy – mint ebben a helyzetben – létezik, csak éppen nincs belőle elegendő.

Abban reménykedünk – a technikai civilizáció embere erre kondicionált –, hogy lesz technológiai megoldás. Civilizációnk alapvető hittétele – ez legalább olyan erős, mint a Szentháromság dogmája a középkori ember számára –, hogy van mindenre technikai-technológiai megoldás. Jelen esetben ez a vakcina és a gyógyszer minél gyorsabb előállítás, amiben persze minden épeszű ember reménykedik; ám tartani lehet attól, hogy ez majd újra megerősíti a technológiai megoldások mindenhatóságába vetett hamis hitet, s azt az illúziót éleszti újra, hogy változatlanul mehet minden, mint eddig. Ez nagyon is érthető társadalompszichológiai reflex: az emberi közösségek preferálják az addig bevált eljárás módokat. Mert – a közhiedelemmel ellentétben – a modernitásnak igenis vannak tradíciói: a technológia mindenhatóságába vetett hit alighanem ezek legalapvetőbbike. (Az utóbbi években úgy tűnik, alapvetőbb, mint a demokráciába, a közügyek, ugyancsak civilizációnk által feltalált, politikai technikájának fontosságába vetett hit.) És ne feledkezzünk meg a létező dolgok szükségképpen tehetetlenségi nyomatékáról! Ez különösen erős olyan technológiai

civilizáció számára, mint a miénk. Társadalmaink több évszázad óta a technológiába investálják anyagi és szellemi erőfeszítéseik legjavát. Most aztán futunk a pénzünk után: irgalmatlanul nehéz ilyen hosszú út után az iránymódosítás. Csak reménykedhetünk, hogy mégis lehetséges. Sokáig jókat lehetett mosolyogni a babonás világvége-jóslatokon – most mintha arcunkra fagyna az elnéző mosoly. Lehet, hogy nem is írt akkora marhaságot Spengler? Ő 2000-re jövendölte a Nyugat bukását. Végül is, mondhatjuk most – mert ilyenkor könnyű átesni a ló másik oldalára; a mutatóvonalhoz szükséges pszichológiai átbillenés, a világvége-hisztéria már itt van a kertek alatt –, a Mester csak húsz évet tévedett....

Korunk valósága a vírus perspektívájából: posztmodern disztópikus kollázs?

A járvány felerősíti az egyébként már korábban is jelenlevő életérzést: valóságunk az előző század embertelen, technicizált jövőről szóló disztópikus vízióit váltja valóra. Az alábbi ábrát nemrégiben osztották meg a Facebookon. A 20. század nagy disztópiái – részben regények, amelyeket persze megfilmesítettek, részben filmek – egymást metsző körökként jelennek meg, s középütt, az összes kör által kimetszett közös sávban ott a felirat: itt állsz te! A körök által megjelenített disztópiák többnyire elképzelt és embertelennek ábrázolt, technicizált világokban játszódnak Ez alól kivétel *A legyek ura*. A filmfeldolgozások – Peter Brook, 1963, Harry Hook, 1990 – valószínűleg ismertebbek, mint William Golding 1954-es regénye, amely a szigetre került fiúk történetén keresztül az emberi közösségeket torzító, véres erőszakba taszító kegyetlenségről és uralomvágyról szól.

Időben a legrégebbi disztópia Aldous Huxley 1931-es *Szép új világa*. Meglepően frissnek tűnik ma is. Nem a nyílt erőszakra, hanem a fogyasztó manipulálására épülő fogyasztói totalitarizmus víziója ez, génmanipulációval, minden igényt kielégítő superkapitalizmussal. A többi disztópia a második világháború utáni ötven esztendő terméke. Egy részük ötvözi az ökológiai katasztrófához vezető technológiai társadalom motívumát a bukás utáni szegénység és szűkösség témájával. A *zöld szója* című film (1973) ugyanabba a kategóriába tartozik, mint Margaret Atwood könyve, *A szolgálólány meséje* (1985), amely a szituációt egy keresztény fundamentalista, poszt-technológiai macsó társadalom fölöttébb nyomasztó történetében ábrázolja. Ray

Badbury regénye, a *Fahrenheit 451* (1953) egy jövőbeli, mediatizált, könyvégető fogyasztói társadalom komor víziója. A hajdani tűzoltók utódai, a tűzörök már régen nem tüzet oltanak, hanem a régi kultúrát őrző könyvek tulajdonosaira csapnak le; könyveik lángszóró martalékai lesznek, míg a tulajdonosokkal a félelmetes gépkutya mérgezett fecskendője végez. A főhős, Montag, a renegát tűzör rákap a könyvekre, végül lelepleződik és menekülnie kell. Végül egy földalatti ellenálló csoportnál lel menedékre: a sejt tagjai mind megannyi élő könyv: mindenki kívülről tudja a régi, a totalitárius fogyasztói rendszer által halálra ítélt kultúra egy-egy művét.

Facebook, nyilvános megosztás, Dark Asylum Radio, 2020. március 23., 22:04

Az ábrán megjelenített disztópiákban gyakorta összeszövődik az önmagában véve is emberellenes, elidegenítő, az élet minden szegletébe benyomuló, totális jelenlétre törekvő technológia és az ezt használó felhasználó politikai totalitarizmus. Ennek klasszikusa George Orwell *1984* című 1948-as regénye – ebben a parancsuralmi hiánygazdaságot működtető diktatúra központilag birtokolt és használt technológia segítségével hamisítja meg nemcsak a jelent, hanem a múltat is. A másik, korábbi Orwell-mű az *Állatfarm* (1945) a totalitarizmusba torkolló forradalom satírája. Ezzel szemben Anthony Burgess 1962-es *Gépnarancia*, illetve a belőle készült film (Stanley Kubrick, 1971) a hatvanas évek ellenkultúrájának légkörében született. Két további film: *Logan futása* (1976) a környezeti katasztrófa utáni totalitárius és technicizált biohatalomról, az 1985-ös *Brazil* egy cyberpunk disztópia a nagyvárosi pokolról. A *Gattaca* című, 1997-es film az eugenikára alapozó kaszt-társadalom sötét víziója, ahol ténylegesen vannak alsóbb és felsőbbrendű emberek. A később számos folytatást megélt *Mátrix* (1999) a virtuális valóság témáját feldolgozó disztópia: a tartályokban fekvő emberek szimulált valóságban élik számítógépek által generált álom-életüket.

Mondhatjuk: ezek a disztópiák merő fikciók, az ábra pedig pusztán a járvány generálta szorongásból táplálkozó fantáziálás. Ám talán mégsem egy túlérzékeny Facebook-felhasználó által megosztott, alaptalan félelemről van szó. Március 20-án napjaink egyik sztár-értelmiségije, Yuval Noah Harari, számos bestseller szerzője a Financial Timesban olyan disztópikus forgatókönyvet vizionál, amely a jelenlegi járvány-vészhelyzet következményeként valósággá válhat. **[4]** Kiindulópontja Kína. Az első számú szuperhatalom státuszára aspiráló, területileg és népességét tekintve gigantikus ország sikeres kísérletet folytat az *1984* és a *Szép új világ* ötvözetének valóságba ültetésével. A centralizált megfigyelői állam és a hipermodern technológiai bázisra alapozott digitális kapitalizmus összeházasításával. A *megfigyelői kapitalizmus* jelenségére egyébként már korábban felfigyeltek: ez az olyan nagy digitális cégek személyi adatgyűjtése révén vált lehetségessé, mint a Google vagy éppen a Facebook. **[5]**

A kínai kísérlet bizonyítja, hogy az egypártrendszerű diktatúra hatalmát megőrizve – hogy ez kommunistának nevezhető-e, erősen kétséges – képes népességének totális ellenőrzésére, miközben az ultramodern technológiák alkalmazására épülő, sajátos

hibrid-kapitalista gazdaság segítségével gyökeresen javítani tudott százmilliók életszínvonalán. A végeredmény olyan rendszer, ahol a kollektív Nagy Testvér, a Párt addig példátlan mértékben kontrollálja alattvalóit, közben a fogyasztás örömeiben is részelteti őket. Ez nyilvánvalóan más, mint az Orwell-féle 1984 szűkösségben, hiánygazdaságban és káposztaszagú, lepusztult lépcsőházakban testesülő világa.

a bőr alá hatol

Harari abból indul ki, hogy a járvány olyan globális válságot generált, amelyhez hasonlóval a jelenlegi generációk még nem találkoztak. Rendkívüli helyzet, amely rendkívüli intézkedéseket követel. Az a baj – mondja, hazája, Izrael történetére hivatkozva –, hogy a rendkívüli állapotban hozott rendkívüli intézkedések hajlamosak átmentődni a későbbi időkre. A járvány megfékezése érdekében a központi hatalom totálisan ellenőrzi polgárait – a legújabb technológiák segítségével lehetséges, amiről a KGB nem is álmodhatott: minden egyes személy minden egyes pillanatának ellenőrzése. Kínában a hatóságok az okostelefonok és az arcfelismerő kamerák segítségével nemcsak az egyén mozgásának nyomon követésére, hanem egészségügyi állapotuk figyelésére is képesek. Ezzel megszületett az ellenőrzés új típusa, amely a bőr alá hatol. Harari megjegyzi, hogy Benjamin Netanyahu, izraeli miniszterelnök felhatalmazta az izraeli biztonsági szolgálatot, hogy azt a technológiát, amelyet terroristák megfigyelésére használt, alkalmazza a koronavírusos fertőzött betegek nyomon követésére. Amikor az ügyben illetékes parlamenti albizottság elutasította a javaslatot, Netanyahu vészhelyzeti rendelettel léptette életbe.

Harari ezután egy gondolat kísérletre hív: képzeljük el Észak-Koreát 2040-ben, amikor mindenki számára kötelező egy biometrikus karperec viselése. Ez átfogó adatokat küld a központi számítógépbe viselőjének testi állapotáról – vérnyomás, testhőmérséklet, szívverés stb. Mivel ezek az adatok korrelálnak pszichikai állapotokkal – öröm, bánat, düh stb. – a hatóságok nyomban értesülnek arról, hogy az éppen regnáló Kedves Vezető ünnepi beszéde miféle reakciót vált ki a karperec viselőjéből: lehet tudni, mennyire szereti valójában a Nagy Testvért!

A vírus és a filozófusok

Valószínű, hogy a járvány, és vele a számos országban bevezetett vészhelyzet vagy szükségállapot még jó ideig tart, fölvetődik hát a kérdés, hogy ennek milyen tartósabb következményei lesznek az emberi állapotra. Az *European Journal of Psychoanalysis* érdekes vitát közöl a kérdéstről. [6] A vita elindítója a neves olasz filozófus Giorgio Agamben, [7] aki február végén írta *A járvány feltalálása* című esszéjét. Az időpont lényeges, mert ekkor még nem lehetett látni az olaszországi járvány méreteit. Ez magyarázza tévedését, hogy ez nem nagyon különbözik a hagyományos influenza-járványoktól. Ennek ellenére a kérdések, amelyeket fölvet, fontosak. A folyóirat mintegy bevezetőként hosszabb részletet közöl Michel Foucault klasszikus művéből *A felügyelet és büntetésből*, amelyben Foucault egy 17. század végi, pestis sújtotta városi karantént mutat be. Nagy aprólékossággal részletezi a bürokratikus szakszerű eljárásmodot, amelynek segítségével működtetni lehet a fegyelmezési és ellenőrzési mechanizmust. Ez – halálbüntetéssel szankcionálva a rendelkezések megsértését – képes megakadályozni, hogy az érintettek elhagyják házukat. Az ellenőrző hatalom a mindennapok minden percére kiterjed. Az egyéni testek tökéletes kontrolljának szándéka mögött a pestistől sújtott város voltaképpen egy utópia ideális terepe.

Agamben a *biohatalom* Foucault-féle koncepciójából kiindulva írja, hogy a legnagyobb veszély a rendkívüli helyzetre hivatkozva bevezetett kivételes intézkedések tartós törvényi normává válása. A vita egyik kulcskategóriájává a későbbiekben – az eredetileg Carl Schmitt által filozófiai témává tett **[8]** – *kivételes állapot* fogalma válik. **[9]**

Jean-Luc Nancy francia filozófus Agambenhez kapcsolódva kiemeli, hogy a kivételes állapot valójában már hosszabb ideje civilizációnk létállapota: ennek fő okát a világnak az élet minden területén megnyilvánuló technológiai összekapcsolódásában és a népeségrobbanásban látja. A kormányok valójában kitérő manővereket folytatnak; pusztán reagálnak a kivételes állapot különböző megjelenési formáira; nem politikai koncepció szerint járnak el. Roberto Esposito szerint – nem nevezi meg a helyszínt, de vélhetően Olaszországra gondol – manapság inkább a közhatalom szétzilálódásának vagyunk a tanúi, mintsem totalitárius szándékoknak.

Sergio Benvenuto arról ír, hogy a pánik az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által tudatosan alkalmazott biopolitikai eszköz volt a járvány megjelenésekor. Ez ellentétes azzal, ami az első világháború végén kitört, és 20–50 millió áldozatot követelő spanyolnátha esetében történt, amikor a hadviselő országok kormányai cenzúrázták a sajtót. A politikai hatalom pánik-stratégiája, az izoláció középpontba helyezésével most az áldozatok számának minimalizálását próbálja elérni. Nézete szerint az ijedelemkeltés ez esetben helyes és célra vezető. Itt a kisebbik rossz stratégiájával van dolgunk. Hangsúlyozza, hogy milyen nagy és pozitív jelentősége van a digitális technológiának: online-oktatás, távmunka. Ezeket nem csupán átmenetileg alkalmazott megoldásoknak látja, hanem a jövőbeli online-létezés előfutárainak.

az ember véges isten

Itt kapcsolódnak a vitába Divya Dwivedi és Shaj Mohan indiai filozófusok, akik figyelmeztetnek, hogy a kivételes állapot fogalma mennyire kultúrafüggő. Indiában embercsoportoknak a kivételes állapottal járó szigorú elkülönítése a kasztrendszer által előírt hagyományos magatartásforma; ez az adott kulturális közegben évezredek óta hétköznapi, 'normális' élethelyzetnek számít. Az indiai szerzőpáros úgy véli, a jelen pillanat

sajátossága a halál istenének és a mechanikus istennek – a technológiának – az együttállása, konjunktúrája, amikor már jó ideje az ember értékét, jobban mondva ennek az értéknek a viszonyítási alapját kétségessé tevő, tartós válságban élünk. Korábban az *isten-technológiák* jelentették az érték-konstitúcióhoz szükséges értelmezési keretet. Ebben teremtőhöz és teremtményhez képest elsődleges maga a lét: ám a teremtő, vagyis isten végtelen lét, míg az ember véges lét. A fogalmi kettősségben isten végtelen ember, míg az ember véges isten; a végtelen ember – vagyis isten – nevében a véges istenek – vagyis az emberek – célokat szabnak saját maguknak. Ellenben ma a *techno-teológia* korszakában élünk. Ennek jellemzője, hogy a technológia válik a célok kitűzésének alanyává. A jelenlegi válság rávilágít az emberi állapot sajátosságára, hogy mi, emberi lények mindig kivételes állapotban élünk egy adott pillanatban, amely szükségképpen a következő pillanatba visz; ám közben cserbenhagyottnak érezzük magunkat, mert arra vagyunk ítélve, hogy föltegyük a létre vonatkozó *miért?* kérdést, holott nincsenek meg a kérdés föltevéséhez szükséges eszközeink.

Rocco Ronchi március közepén – a járvány kibontakozása miatt lényeges az időpont – szól hozzá a vitához. A vírust sokan a posztmodern emberi állapot szimbólumaként értelmezik. Ez jogos, mégsem világít rá a helyzet alapvető sajátosságára. A vírus nem egyszerűen tény, hanem esemény. Olyan cselekvési módokat tár fel, amelyek addig nemcsak lehetetlenek, hanem elgondolhatatlanok voltak. Egy eseménynek a legfontosabb erénye jövőt generáló potenciája. A vírus traumát okozó eseménye fizikai értelemben falakat emel az emberek közé, ám ezek a falak – a populizmus kulturális falaival ellentétben – nem elválasztják, hanem összekötik őket. A vírus miatti távolságtartási kényszer a másik ember iránti felelősséget ébreszti fel. Ugyanakkor a vírus helyreállítja a politika primátusát. Emlékeztet arra az antik képre, amely a politikust kormányshoz hasonlítja, aki a hajót átvezeti a viharos tengeren. Ez leszámolás a természetet uralni akaró modernitás hübriszével: a kormányos nem uralni akarja a tengeri vihart, hanem kormányosi jártassága segítségével kijátszani, együtt élni vele. A vírus 'erénye', hogy a szabadság józanabb koncepciójának kialakítására ösztönözhet. Kiderül, hogy a szabadság nem filozófiai absztrakció, hanem annak tudása, hogy adott helyzetben azt tesszük, amit tenni kell.

Ezt követően ismét Agamben jut szóhoz, aki *Tisztázás* címmel fejt ki mondandóját március 17-én. Rámutat, hogy meg kell különböztetni a csupasz, fizikai létezését a társadalmi-politikai létezésétől. A túlélés legfőbb értékénti elfogadása a fizikai létezés tartományában megy végbe; ha a kivételes állapot állandósul, ez a többi dimenzió kitörlését eredményezi. A folyamatosan kivételes állapotban élő társadalom nem lehet szabad. Agamben tulajdonképpen ugyanattól fél, mint Harari: a politikai hatalom nem tud majd ellenállni a totalitáriussá válás lehetőségének és kísértésének.

Sergio Benvenuto replikája: Agamben félreérti az emberi kapcsolatok természetét. A járvány idején a fizikai távolság embertársaimtól egzisztenciális közelség, a mély szolidaritás megnyilvánulása. Az igazi szociabilitás éppenséggel mások kerülése. Biopolitikai, vagyis etikai választásról van szó – summázza mondandóját.

a kivételből norma lesz

Massimo De Carolis köztes álláspontra helyezkedik: a kivételes állapotban hozott intézkedésekre szükség van, de ezek felbontják a társadalmi kötelékeket, magányosságra alapozott politikai hatalomgyakorlásnak és rendőri ellenőrzésnek vetik alá a népet, s ez a legsötétebb politikai korszakokat idézi. Az alapkérdés ezért, hogy egyszerű

zárójelről van-e szó vagy a kivételből norma lesz. A legnagyobb veszélyt nézete szerint annak a technológiának a történelemben eddig példátlan potenciája jelenti, amely a pillanatnyi vészhelyzetben az egyetlen lehetséges menedék. Korábban a társadalom nem tudta magát újratermelni testek, kezek és hangok nélkül. Most a virtuális világban ez lehetséges. Lehetővé vált a társadalom átlépése a digitális térbe, a fizikai kontaktuson alapuló szociabilitás felszámolása és virtuális szociabilitássá alakítása anélkül, hogy ezért teljes széthullással kellene fizetni. Kérdés, van-e garancia, hogy ez a kivételes állapot nem válik teszt-üzemmóddá.

Jean-Luc Nancy újabb reflexiójában arra figyelmeztet, hogy a járványra adott válasz Európa állapotának következménye. Európa már nem a világ középpontja, ám továbbra is szerep-modell az élet számos vonatkozásában. Erre – jog, demokrácia, szépség stb. – sokfelé vágyakoznak, jóllehet vágyuk tárgya idejétmúlt. A koronavírus-járvány tulajdonságai kísértetiesen azonosak a globalizáció különféle aspektusainak jellemzőivel. A vírus eltűnése nem elég: ha a nyomában a technikai és politikai uralom kora jön, az egymásnak feszülő nyers erőkről leválik minden, az előző korszakból származó civilizatórikus elem.

Robert Brown Bécsből március végén, egy másik orgánumban, a vitát összefoglalva lényegében osztja Agamben álláspontját. **[10]** Ő is riasztónak látja, hogy milyen könnyen adjuk fel az alapvető szabadságjogokat, nem törődve azzal, hogy a biológiai létezését védő és pillanatnyilag valóban szükséges rendkívüli intézkedéseknek milyen hosszabb távú következményei lesznek. A technológiai rendszerek elsődleges determináló tényezővé válása – írja – nagyban növeli a Foucault által leírt biopolitika hatalmi hatékonyságát. Az online-élet minden nehézséget megoldó írkénti bemutatása az eszközöket magáénak tudó fehér felső középosztály tipikus attitűdje.

A vírus és a fogyasztói élmény-társadalom

'Mindenki maradjon otthon!' – aligha van a világnak olyan sarka, ahol ezekben a napokban ne írják le, ne mondanák el rádióban, televízióban, ne osztanak meg az internet közösségi oldalain a legkülönbözőbb világ- és helyi nyelveken ezt az intelmet. A kór terjedésének, vagy legalábbis lelassításának egyetlen eszköze lehet a teljes

bezárkózás. Ha van valami, aminek évtizedek óta az ellenkezőjére sarkallják a globalizáció által összekapcsolt világunk lakóit, az éppen ez. Légy minél aktívabb, lépj kapcsolatba minél több emberrel, gyűjts minél több élményt, ma szelfizz a kínai nagy falnál, a jövő héten Velencében, aztán ruccanj át a Niagara-vízeséshez, hogy azt is magadénak tudd okostelefonod digitális kameráján megörökített halhatatlan egód mutatós háttereként! *Pörgés* – lehetőleg egyre magasabb fordulatszámmon. A globális kor eddig megkérdőjelezhetetlennek tűnő életfilozófiáját frappánsan foglalja össze a fiatal generációk szlengjének fordulata. Aki nem pörög, az öreg, divatjamúlt, úgyszólván már nem is létezik, a pörgők boldog, fényel és élményekkel teli világának megvetendő kísértetévé silányul. Most meg három hét alatt kiderült, hogy az életben maradáshoz éppen azt nem szabad, ami eddig az élet értelmének tűnt!

Van abban valami mélyen abszurd, hogy az otthon maradásra ösztökélés legfőbb eszköze a globalizált világ virtuális terein testetlen mozgást biztosító világháló! Az utóbbi hetek kedvenc ideája éppen az, hogy a vírust kicselezni úgy lehet, ha felköltözünk a virtuális térbe, s a fizikai bezártságot kiváltjuk a végtelen digitális tereken vándorlás korlátlan szabadságával. A fizikai jelenlét kiváltására átmeneti időkre, válságmegoldásként tényleg alkalmas, sőt valószínűleg elkerülhetetlen; ám fölöttébb kétséges, hogy tartós és valóságos megoldás lehet arra a válságra, aminek a járvány föltehetően csupán első hírhozója. Bármennyire szeretnénk, mégsem lehet virtuális énként leválasztani fizikai egzisztenciánkról. Tanulságos az alábbi kép: mivé lett a fogyasztás öröme.

Facebook: Estrella Sanchez nyilvános megosztás, 2020. március 29., 17:02

Az állandóan bővülő mennyiségben és egyre nagyobb változatosságban rendelkezésre álló javak – ez igaz a kulturális és az anyagi javakra – fogyasztásának újra és újra ismétlődő élménye örömforrás, amely a globális fogyasztói civilizáció létezésének legfőbb szubjektív garanciája. A kép érzékletesen szemlélteti, hogyan lett a vásárlás legfőbb élvezetforrásból életveszélyes vállalkozássá. Hajdani ősünk élethelyzetére hajazó szituációba csöppenünk a bevásárlókocsit tolvaj: miközben a polcokra kitett árukból zsákmányunkat összeválogatjuk, folyamatosan szembe kell néznünk azzal, hogy vadászból magunk is zsákmánnyá válhatunk – ám nekünk nem a

kardfogú tigristől kell tartanunk; potenciális gyilkosunk egy szabad szemmel nem is látható vírus. A halál nem egy bokor mögött vár ránk, hanem egy tejes doboz, netán egy sörösüveg oldalára tapadva készül elragadni bennünket!

A *'Maradj otthon!*, vészhelyzet diktálta, lapidárisnak tetsző szabálya első pillantásra olyannak tűnik, aminek betartása mindenki számára egyformán nehéz: nem könnyű a négy fal között bezárva lenni, de most a járvány miatt muszáj. Ám az előírás a nagyon különböző élethelyzetű társadalmi csoportok tagjait nagyon is különböző problémákkal szembesíti. A *lakhely-adatok azt bizonyítják, hogy otthon maradni luxus* című írás **[11]** grafikonokkal illusztrált elemzéssel bizonyítja, hogy a felső tíz százalékba tartozó jövedelmi csoportok mennyivel hamarabb reagáltak a fertőzés lehetőségét minimalizáló viselkedési szabályra, mint az alsó tíz százalékba tartozók. A távmunka – mint az otthonmaradás egzisztenciális háttérfeltétele – mindenekelőtt az ő számukra lehetséges, az alsó szegmensbe tartozók kénytelenek ugyanúgy elvégezni a másokkal érintkezést igénylő munkájukat, mint a járvány előtt. Az USA-ban a járványnak kitettség esélyét növeli, hogy a legrosszabb helyzetben levő társadalmi csoportok tagjainak nincsen egészségügyi biztosítása. A mélyszegénységben élő embereknek az otthonmaradás szabályának megértése, elfogadása és megvalósítása – elesettségükből fakadó kultúrájuk, életstratégiájuk és objektív körülményeik miatt nemcsak Amerikában jelent nagy problémát, hanem Magyarországon is – ezt többek között L. Ritók Nóra beszámolójából tudjuk. **[12]**

Vírus, globalizáció, klímaválság: az online létezés egérútja?

Az utóbbi hetekben a médiában a klímaválságot, az utóbbi hónapok slágertémáját kiszorították a járvány képei és hírei, jóllehet az utóbbi az előbbinek alighanem csak egy újabb megjelenési formája. Maga a járvány a globalizációtól nemigen elválasztható. Minap egy globalizáció-apologéta az emberi természet részének mondta; eszerint az ember nem racionális vagy tollatlan, szőrtelen kétlábú állat – ahogy a régiek vélték –, hanem globalizáló állat. **[13]** De csúsztatás a globalizációt az emberi társiasság, kapcsolat-teremtési készség és képesség szinonimájaként kezelni. A kínaiak sajátos gasztronómiai szokásai például – a denevérek és a tobzoskák felvétele étlapjukra – korábban legfeljebb az odatévedt magányos utazó krónikáiban

bukkantak föl egy egyébként is furá népség furá gusztusának bizonyóságaként. Most viszont – hála az olcsó jegyeket kínáló, sugárhajtású gépeket üzemeltető repülőtársaságokra alapozott tömegturizmusnak – a vírus néhány hét leforgása alatt a világ legtávolabbi sarkába is eljutott. Ez szemléletesebben érzékelteti vaskos monográfiáknál és tudományos cikkeknel, hogy mi a globalizáció.

valahogy túlélni

Hipermodern, high-tech civilizációnk pontosan azért sebezhetőbb egy világvjárvánnyal szemben, mert ez a lényege: a globalizáció. A premodern civilizációk megengedhették maguknak a bezártságot járványok idején akár hosszabb időre is: a társadalom helyi közösségei be tudtak zárkózni és a helyben megtermelt élelemre támaszkodva valahogy túlélni a fekete halál vagy a kolera tombolását. A ragályok persze óriási emberáldozatokkal jártak – a városokban akár 40–50 százalékos volt a mortalitás –, mégsem járt teljes felbomlással. A helyi közösségek a szörnyű veszteségeket kiheverve, halottaikat eltemetve újraszóítotték a mindennapi élet szövetét. Ma ez aligha lehetséges: a falusi ember – nem túl nagy számú kivételtől eltekintve – manapság ugyanúgy a transznacionális cégek áruházláncáiban szerzi be mindennapi élelmét, mint a nagyvárosi. Mi történne néhány hét után, ha az élelem-utánpótlási lánc darabjaira hullana?

A technológiai látvány-civilizáció működésmódját jól jelzi, hogy az utóbbi években többnyire mit jelentett a vidék-regeneráció. A különböző forrásokból származó pénzek leginkább a vidék *skanzenizálásának* projektje nyomán érkeznek: mindenféle, kínban fogant fesztiválok, az állítólagos tradíciókra hivatkozva, várak rekonstrukciója – sokszor inkább konstrukció – a lokalitás sikeres bekapcsolása a globális világturizmus nagy áramkörébe.

Megoldás-e az internet, s a most kiváltképpen csábítónak tetsző délibáb, az online-létezés víziója? Paradoxonnal van dolgunk: az a technológia, amely rövid távon megoldást kínáló kiútnak tűnik, hosszabb távon, vagy tágabb perspektívából nézve már nem annyira megoldás, inkább a probléma része. Igaz, a technológiatörténések már rámutattak, hogy az új technológiák által nyert szabadság ára mindig új

függőségek megjelenése. Az új most az, hogy a végtelen terjeszkedés törvényétől sarkallt technoszféra beleütközik a Földnek mint ökoszisztémák zárt és véges rendszerének természetadta korlátaiba.

De hát nem éppen ezért megoldás az online-élet, amely nem szennyezi a környezetet? Ezzel az a baj – hasonlóan a virtuális térben lakó emberhez –, hogy az internetnek is van fizikai teste. Erről valahogy meg szoktunk feledkezni, pedig a világháló energiafogyasztása és az ebből adódó környezetszennyezése nem elhanyagolható. A laptop vagy az okostelefon nem bocsájt ki füstöt, kipufogógázokat vagy széndioxidot – környezeti szempontból abszolút ártalmatlan eszköz illúzióját kelti. A dolog mégis szemlélteti Herbert Marcusénak az 1960-as években kifejtett tételét, hogy a technológia fátyla elfedi a dolgok igazi természetét, megakadályozva a boldogtalan tudatot, hogy ráébredjen önnön boldogtalanságára. A mai helyzet újdonsága, hogy a járvány miatt a boldogtalan tudat mégiscsak szembesülni kénytelen önnön boldogtalanságával, mert a technológia fátylán elég nagy lyukak tátonganak!

Imbolyog már a teteje

Krízis-helyzetekben sohasem lehet megmondani, mi fog történni. Legföljebb az tudható, hogy melyek lennének a bizonyosan rossz válaszok. Az egyik ilyen, hogy – ha a

járványt sikerül legyűrni –, azt a stratégiát követjük, amelyet egy világméretű járvány veszélyére már tavaly figyelmeztető Jordán Ferenc, hálózatkutató biológus egy képpel érzékeltetett márciusi közepi interjújában: „Ha építesz egy 3000 emeletes házat, és imbolyog már a teteje, de úgy döntesz, hogy felhúzol rá még háromszáz emeletet, mert van kereslet azokra a lakásokra is, akkor ne csodálkozz, ha a 3124. emeletnél összedől az egész.” **[14]** Vagyis, mintha mi sem történt volna, kiadjuk a jelszót: még több globalizációt! (Emlékszem, valamikor az 1970-es években, az épp aktuális magyar pártkongresszus előtt a létező szocializmus egyre nyilvánvalóbb bajaira kiadták az abszurd központi jelszót: Több szocializmust!)

A másik tévút az előző ellenkezője a teljes bezárkózás és a technológia teljes elutasítása. Ez persze nemigen kivitelezhető, ám veszélyes ideológiaként a mostani populista világ-hullámnak úgy kellett ez a járvány, mint egy falat kenyér: az ellenség mindig kívül van! Ez nagyon is működőképes. Viszont nyilvánvalóan valami megoldást kell találni például az internetet uraló óriáscégek korlátozására, s egyáltalán, a digitális kapitalizmus megrendszabályozására. **[15]** A feladat most az, amit a

modern technológiai civilizáció természetét jól felismerő Lewis Mumford már az 1930-as évek közepén megfogalmazott. Olyan kultúrára van szükség, amely képes asszimilálni, a kulturális szimbólumrendszer mátrixába ágyazni a technológiát, megszüntetve a technológiai imperatívusz abszolút dominanciáját: „Együttműködő társadalmi intelligencia és jóakarattal nélkül a legkifinomultabb technikánk sem jelent többet a társadalom jobbra tételének szempontjából, mint amit egy villanykörte jelentene egy majomnak a dzsungel közepén” **[16]**

1. *Diamond Jared: Háborúk, járványok, technikák: a társadalmak fátumai.* Fordította Földi Sándor, Vassy Zoltán. [Budapest]: Akkord, 2019. ↑
2. Ulrich Beck: *Világkockázat-társadalom: az elveszett biztonság nyomában.* Fordította. G. Klement Ildikó. Szeged: Belvedere Meridionale, 2008. ↑
3. Erről nemrég részletesen írtam: <https://ligetmuhely.com/liget/a-technologia-vallasa-avagy-hogyan-valjunk-istenenerobol/> ↑
4. <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75> ↑
5. A jelenség tömör összefoglalása itt megtalálható:
(<http://theconversation.com/explainer-what-is-surveillance-capitalism-and-how-does-it-shape-our-economy-119158>) ↑
6. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/?fbclid=IwAR3vn9BkTRgTltb0IV7VXw6n8SxyzdDh6sDpMYDDVsk5v9ZpAwhf2KV6R08> ↑
7. Agambenről lásd: Kiss Lajos András: <https://ligetmuhely.com/liget/haladasparadoxonok/> ↑
8. Erre vonatkozóan lásd: Pethő Sándor: *Norma és kivétel: Carl Schmitt útja a totális állam felé.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete, 1993. ↑
9. A témának korábban egész könyvet szentelt: Giorgio Agamben: *State of Exception.* Chicago: University of Chicago Press, 2005. ↑
10. *There will be no 'after'* March 26, 2020 by CAS. By Robert Braun, Institute for Advanced Studies, Vienna
https://cas.ihs.ac.at/there-will-be-no-after/?fbclid=IwAR08TWTES8wPR_dXIXUj79ZOZKb6T7ywf06R4-6ShmJH4DVrAMDJsWHafu ↑
11. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/03/us/coronavirus-stay-home-rich-poor.html?fbclid=IwAR3fz2uAkbw00vY1BTcqe0rUswHJUaK794lpSFgtBhprXZ1BE3HPuRbdDI>) ↑
12. <https://nyomorszeleblog.hvg.hu/2020/03/29/727-kriziskezeles-a-jarvany-idejen/> ↑
13. https://azonnali.hu/cikk/20200318_nem-a-globalizacio-a-hibas-a-koronavirus-jarvanyert?fbclid=IwAR3Chv-buOiNXp_3UeXltUYIQUowWVAF0UnxIsg7zQIEkzPVLvf1bs33Jgo ↑
14. <https://www.valaszonline.hu/2020/03/17/jordan-ferenc-koronavirus-interju/?fbclid=IwAR0UTAqp-UZRJU0wfPyRycuf8iPWYgJ3qQhaiDI0FzqVjYG-Nonqp8glc0> A szövegben említett korábbi interjú:
<https://www.valaszonline.hu/2019/09/10/klimavaltozas-akademia-jordan-ferenc-interju/> ↑
15. A fogalomra vonatkozóan lásd a Fordulat c. folyóirat 2018/1. számát:
<http://fordulat.net/?q=huszonharmadik> ↑
16. Lewis Mumford: *Technics and Civilization*, London: George Routledge & Sons, Ltd. 1934, 215. ↑

Petschnig Mária Zita

FENT ÉS LENT

HOGY ÁLL A MAGYAR GAZDASÁG?

2020-04-17 | ESSZÉ

Amikor február tájékán becsorogtak az előző év gazdasági eredményeit mutató adatok, távolról (vagyis a részletekben rejtőző ördögöt kikapcsolva) úgy nézett ki, nagyon is rendben van a magyar gazdaság. A növekedés üteme Írország után a második legnagyobb az Unióban (4,9%), az infláció ugyan kicsit erősödött (3,4%-ra), de az MNB célértéke (4%) alatt maradt. A foglalkoztatás bővült, a munkanélküliség rég nem látott szintre zsugorodott. A reálkeresetek harmadik éve kiemelkedő mértékben (8%-kal) nőttek, így bővíthetett a háztartások fogyasztása és megtakarítása is. A beruházások 15 százalékos lendülete nemzetközileg is kiugrónak bizonyult. Az

egyensúly mutatói is kedvező képet jeleztek: a külkereskedelmi mérlegben exporttöbblet képződött, az államháztartás hiánya a bruttó hazai termékhez viszonyítva javult, és az államadósság rátája is lejjebb szállt. Mindezek alapján jó karban lévő, erős gazdaság arculata rajzolódott ki.

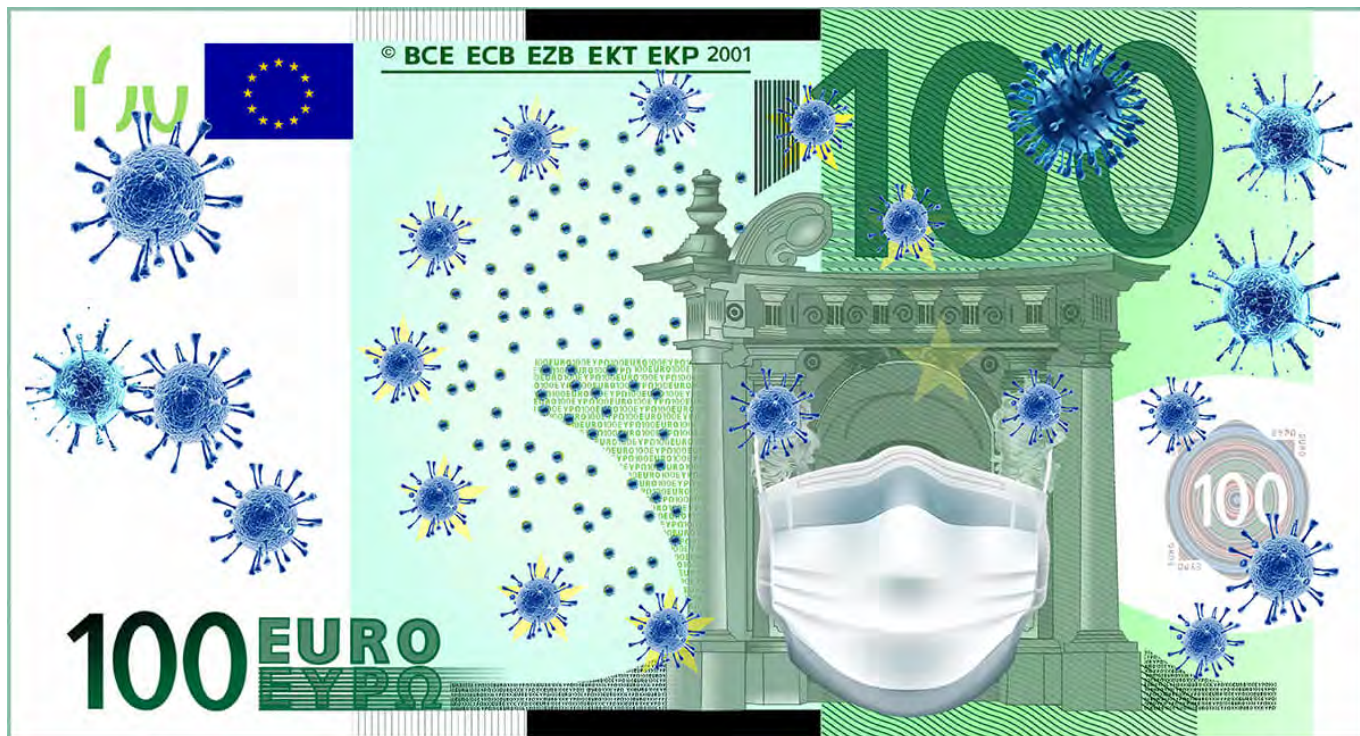
No és mi van a diabolikus részletekkel?

tudatos pénzszerzés

A teljesítményt lényegében két körülmény eredményezte, s úgy tűnik, egyik sem tartósítható. Egyrészt megint besegítettek az Unió ingyen pénzei, amelyeket ebben a ciklusban az utolsó fillérig (és tovább) mielőbb fel akart használni a kormányzat. Jellemzően az építőipar harmadik éve jelzett 20% feletti növekedést – az uniós pénzek nagy része ugyanis ide kerül –, jórészt ebből adódott a beruházások magas dinamikája is (ugyancsak 2016 után). Másrészt a választásokhoz igazodóan minden tekintetben laza kormányzati és jegybanki politikát vetettek be – vagyis tudatos pénzszerzést. A gazdaságpolitika a monetáris politikával együtt a növekedést erőltette, amikor az bizonyos mértékig magától is ment volna. Úgy mondjuk: a politikák a ciklust erősítették, azaz prociklikusak voltak. Ennek az a hátulütője, hogy elsütötték minden használható petárdájukat, amit a növekedés csökkenése esetén be lehet vetni.

Az ördögi részletekhez tartozott még két további tényező. A növekedés szerkezete kedvezőtlenebbé vált. 2016 után felszámolódott a korábbi, az egyensúly-alakulás és a távlatos versenyképesség-alakulás szempontjából kívánatos, hazai forrásokból táplálkozó beruházás és export-húzó pályára. Helyébe a belső kereslet-húzás lépett, amiben meghatározó a háztartások fogyasztása, ami egyébként távlatosan a leggyengébb erő, s nem mellesleg importigényes (tehát külső egyensúlyrongáló). A belső kereslet másik elemét, a beruházásokat, az uniós források hajtották, a technikai megújulást kevésbé lehetett tetten érni.

Az éven belüli folyamatokat tekintve kirajzolódott, hogy 2019-ben negyedévről negyedévre mérséklődött a termelés üteme, ugyanakkor a fogyasztásé erősödött. Az álmoskönyvek szerint az egyensúly-alkulás szempontjából ez nem kedvező.

Így jöttünk át 2020-ra, amikor mindenki tudta, hogy ebben az évben jelentősen gyengül az uniós források húzóereje és az expanzív kormányzati, valamint monetáris politika felélte tartalékait. Így – a kormányon kívül – valamennyi előrejelző határozott dinamika-csökkenést jóslt. Februárban! – még nem számolva a koronavírusjárvány hatásával. Az Európai Bizottság például 3,2 százalékos növekedést valószínűsített.

És március 4-én bejelentették az első koronavírus betegeket hazánkban is.

Milyen gazdasági állapotú Magyarországot ért el a kór?

Bizonyos értelemben 2020-ban ütésállóbb a magyar gazdaság, mint amilyen a 2007–2009 közötti globális válság idején volt. Köszönhetően annak, hogy az Orbán-kormány – Brüsszel külső kényszeréhez igazodva, különben komoly pénzekről esett volna el – leszorította az államháztartás hiányát. A módszerek persze erősen vitathatók (forráskivonás a humánszférából, különadók kivetése), de mennyiségileg eredményesek voltak. Ugyanakkor – részben ebből is következően – mérséklődött az államadósság rátája a bruttó hazai termékhez viszonyítva, és az adósság finanszírozásában visszaszorultak a külföldiek. Ennek is ára volt és van, de tény, hogy ezáltal csökkent az állami finanszírozás kiszolgáltatottsága a nemzetközi piacoknak.

Ugyanakkor kitettségünk a vírus okozta válságnak több okból is erősödött:

– A magyar gazdaság az új évezredre erősen beépült a globalizált világgazdaságba, ami jó. De a koronavírus elleni védekezés válaszlépései éppen a globalizált világ szövetét szaggatják szét, egyelőre beláthatatlan következményeket okozva a beszállítói láncok szoros együttműködésére épülő nemzetközi munkamegosztásban.

– A teljes hazai áru- és szolgáltatás-export a GDP több mint 80 százalékát adja, s nagyjából ugyanekkora a teljes áru- és szolgáltatás-import aránya. Magyarország a világ egyik legnyitottabb gazdasága, amely a világgazdaság legkisebb rezdülését is megérzi. Összehasonlító elemzések szerint hazánk a vírus érintette országok közül – nyitottságát tekintve – az ötödik. A vírus sújtotta európai országokba irányul teljes exportunknak majdnem a fele (Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Németország, Egyesült Királyság, Ausztria).

az egész iparágat taccsra tehetik

– A magyar gazdaság főleg a járműiparon keresztül jelentősen beépült a német gazdaságba. Németországnak viszont igen intenzívek a gazdasági kapcsolatai a

vírus kiinduló helyével, Kínával. Az anyag- és alkatrészszállítás elakadása közvetlenül, de német közvetítéssel is hat a hazai termelésre. S mivel a járműipart néhány nagy multinacionális cég uralja, ezek döntései – mint már megtapasztalhattuk – az egész iparágat taccsra tehetik.

– Az utóbbi években az ipar fejlődése nálunk meglehetősen egyoldalú volt, főként a járműgyártásra koncentrálódott. A „soklábúság” helyett az erősödő „egylábra állás” azt eredményezte, hogy a járműipar a magyar ipari termelés megközelítően 30 százalékát adja. De a hozzá kapcsolódó ágazatokat is figyelembe véve az arány 50 százalékot is kitehet.

– A hazai turizmus az utóbbi években gyorsan fejlődött. 2017-ben már 7 százalékkal járult hozzá a GDP termeléséhez, ami a tovagyrűrűzű hatásokkal együtt 11 százalékát tette ki az éves hozzáadott-értéktermelésnek. Ezek az arányok 2018–19-ben tovább nűttek. Mårpedig a koronavírus egyik legnagyobb gazdasági áldozata a turizmus, ideértve a szálláshely-szolgáltatást, a légi közlekedést, a nemzetközi és hazai rendezvények elmaradását, a reklámcégek veszteségeit stb. A termelési láncok megszakadása amúgy is visszaveti a nemzetközi (és nemzeti) áru- és személyszállításokat, s nemcsak a légi, de a szárazföldi és vízi közlekedést is. A szállítás, raktározás ágazatban ma a magyar GDP kb. 5 százaléka termelődik.

– S végül egy sajátosan magyar kockázati tényezű: 2010 után kifejlűdött a magyar gazdaság olyan szegmense, amely kevésbé a saját erőfeszítéseinek, inkább politikai támaszának köszönhetően futott fel. A piaci viszonyokhoz alkalmazkodásban ezek a vállalkozások gyengék, és pénzügyileg instabillá válnak, ha nem kapnak további támogatást a politikailag irányított bankoktól, amitűl persze ezek a bankok is fejre állhatnak. Ez a kör jelentűs kockázati tényezű, mert fennmaradására saját erűből nem képes, a politikailag irányított további külsű források viszont az uniűs csapok szűkülése, illetve a recessziűban megcsappanű hazai források miatt elapadnak. Vagy ha nem, ha az újraosztásban továbbra is privilegizáltak, akkor az a hátrányos helyzetbe kerülteknél súlyos társadalmi-gazdasági válságot idéz elű. Az utűbbi egy hónapban ennek jelei egyre határozottabban megmutatkoztak a kormányzati döntések és nem-döntések nyomán.

Vagyis nem jók a magyar gazdaság idei növekedési kilátásai. Ma már csak az MNB képviseli, hogy 2–3 százalékos lesz a növekedés. Varga Mihály ugyanakkor 3 százalékos recesszióról szólt, aminél a nemzetközi és a hazai előrejelzők is nagyobb visszaesést vélelmeznek, 5–10 százalékos. Minden azon múlik, mikorra lehet a vírust megfékezni, a karanténokat lebontani. Pillanatnyilag magam valószínűbbnek tartom, hogy 2020-ban a termelés csökkenése meghaladja a tíz évvel ezelőtti válságban tapasztaltat (2009-ben 6,3%-os volt a zuhanás), a felépülés lassú lesz, mert a görcsök lassan oldódnak, a fogyasztási többletekhez pedig – ami a túljutás lendítője – jövedelemtöbbletek kellene.

**nem éri el a GDP egy
százalékát sem**

A válság enyhítésére, kivédésére eddig bemutatott kormányzati intézkedések vérszegények és rossz összetételűek. A kormány képviselői a GDP 18–20%-t kitevő csomagról beszélnek, csak hogy

ennek zöme a bankokra hárított, az érdemi költségvetési segítség nem éri el a GDP

egy százalékát sem. Mert Orbán Viktor védi a költségvetést, védi az államadósságot. Nem miattunk, hanem maga és NER-barátai miatt. Ha ugyanis az állásukat veszítő százezrek pénzt kapnának a költségvetésből, az megnövelné a hiányt – amit egyébként most Brüsszel meg is enged – és az államadósságot. Ekkor 2021–2022-ben – pont a választásokra készülve – megszorításokat kellene foganatosítani, az államadósság finanszírozásához pedig netán külföldi forrásokat bevonni – ez Orbán számára szuverenitásának korlátozását jelentené, s ezt mindenképpen el akarja kerülni.

Orbán hatalmi szempontjai most is mindent felülírnak. Hatalmának megtartása érdekében milliók életminőségét kockáztatja, amikor a „munka alapú társadalom” fedőnévre hivatkozva (de melyik társadalom nem munkaalapú?) fogja vissza a költségvetést, megtagadva mindazok megsegítését, akik a világjárvány miatt padlóra kerültek (s nem azért, mert nem fűlött foguk a munkához!), s védelmezi a saját és a táborához szorosan tartozók pozícióját.

kép | shutterstock.com

Z. Karvalics László

HÁROM NEMBÉLI INFODÉMIÁKRÚL

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-04-07 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Ó, mily indulattal ostromozták most 17. századi puritán prédikátoraink, Csúzi Cseh Jakab és a négy Jánosok (a Bökényi Philep, a Mikolai Hegedűs, a Veresegyházi Szentjelmeg az Apáczai Csere) mindazokat, akik a „vérhüdt dögvész” időszakában nem

átallják hamis szóra nyitni az ajkukat vagy cselekvés helyett mihaszna igék jámbor hallgatásában gyönyörködnek! De hát mit lehet csinálni a plakátmagányt felváltó karanténmagányban? Törekedni, hogy a „*haszontalan, semmirekellő és vétkes dolgokról való csácsogás*” bűne helyett a szó fegyverével „*vitézkedjünk a jelen valók ellen... erős tusakodással*”.

Vajon hogyan reagált volna a fenti sorok szerzője, Kézdivásárhelyi Matkó István ^[1], ha az Egyesült Nemzetek egészségügyi világszervezetének egyik jelentésében ^[2] azt olvassa, hogy a világjárvány időszakában új veszélyforrásként jelent meg a „masszív infodémia”? („*A túlzott mennyiségű, hol helyes, hol pontatlan információ, amely megnehezíti a szavahihető ismeretforrások és a megbízható útmutatások fellelését, amikor szükség van rá... a biológiai fenyegetést súlyosbító információs mérgezés a terjedő tévhitekkel és semmire nem jó gyógyszerekkel.*”) Minden bizonnyal további tételekkel egészítené ki a „*haszontalan és bűnre csalogató, fajtalan könyvek olvasásának*” erős tilalmát, hogy távol maradhassunk a pusztá szóbeszéd meghallgatásának vétkétől, a pontatlan hírek viszolyogtató voltától és a valóság nemtelen céllal eltorzított magyarázatainak pokolba vezető fertelmességétől.

Megoldásként pedig bizonyára hasonlót javasolna, mint a WHO illetékesei: megalapozott, hiteles, bizonyítékokra támaszkodó információszolgáltató felületek létrehozását és fenntartását a hivatalos és közösségi média-csatornákon, amelyek hozzájárulnak az álhírek és a mítoszok kirotálásához a közleményáramban. Esetleg mellé illesztené prédikátortársa, Nógrádi Mátyás örökérvényű tézisét: „*aki kevesen nem igaz, sokon sem igaz az: és aki kevesen igaz, sokon is igaz az*”.

információs kiszolgáltatottság

Most tekintsünk el attól, hogy az idézett közlemény maga is aggályokat vet fel, hiszen az, hogy valaki számára épp a túlzott mennyiségű információ nehezítse meg a megfelelő

tartalmakhoz jutást, *csak az egyik, és nem is a legjellemzőbb esete az aktuálisan tapasztalható információs kiszolgáltatottság-fajtáknak.* (A 'túl sok információ' ugyanolyan ostoba mítosz, mint az 'értelmiségi túlképzés', de erről majd máskor).

Sokkal jellemzőbb szembesülni az adekvát információ rendelkezésre állásának hiányával, szándékosan eltorzított információval vagy az elhallgatott információk „fekete lyukaival”.

Az információ és az epidémia/pandémia szavak összevonásából képzett infodémia a WHO-szótárban tehát „*az információ-áramlásnak a járvány kapcsán igazodási pontokat kereső állampolgárok tájékozódását nehezítő fertőzöttsége*” értelemben használatos.

Ez az értelmezés azonban az elmúlt évek során egyre durvábban kopogtató, az információs környezetszennyezést az álhírek és igazság utáni világ fogalmával megragadó narratívák egyszerű alkalmazása a járvány-kommunikációra. (Amelyekről szintén épp napjainkban bizonyosodik be, milyen rémisztő túlzásokon alapultak, és mennyire másképp kell értékelnünk, mint eddig.)

Ha a járványhelyzet kapcsán ragaszkodunk az infodémia kifejezéshez (és miért ne tennénk, *’ínyetölt’*, helyre kis szóalkotás), sokkal átfogóbb értelmet kell tulajdonítanunk neki.

Az információs viselkedés ugyanis az a képességünk, hogy a külvilágról szerzett értesüléseket jelentésteli tartalommal alakítva olyan irányba tudjuk fordítani – döntéseinken keresztül – a cselekvéseinket, hogy azzal a leghatékonyabban befolyásoljuk a felkészülést a jövőben bekövetkező kedvezőtlen vagy kedvező hatásokra. Minden, ami az információs ciklus bármely pontján gyengíti a cselekvésképeséget, patológiás természetű. Minden, ami hatékonyabbá teszi, gyógyító erejű, vitalizáló.

Elég ezt az egyszerű információs ciklusmodellt használni, hogy felismerjük a prevenció, a korai figyelmeztetés és a megfelelő irányú korai cselekvés megkülönböztetett fontosságát: hiszen a kezdetlegesebb evolúciós képességen, a regeneráción túllépve elkerülő viselkedéssel segíti az egyének és csoportjaik túlélését. Mindnyájan találkoztunk olyan grafikonokkal, amelyek a távolságtartás elrendelésének egyetlen napnyi különbségéből a megfertőződési ráta óriási eltéréseit tudták levezetni. Tudjuk, hogy a kínai vagy a tiroli góc járvány-adatainak késői közzététele milyen mértékben járult a terjedéshez.

a nyelven is erőszakot téve

De közismert-e, hogy kutatók és járványügyi szakemberek legalább két évtizede kongatják a vészharangot, hangsúlyozzák a megelőző cselekvés

fontosságát, figyelmeztetnek a kitétségekre és sérülékenységre? Hogy nemcsak a koronavírusra, hanem más kórokozók terjedésére is erős és hatékony modelleket és megelőzési protokollokat dolgoztak ki? És vajon kik azok, akik mindezt bagatellizálták, relativizálták, megkérdőjelezték? Épp azok, akikre a legnagyobb döntési és beavatkozási potenciál birtoklása (nevezzük hatalomnak) a legnagyobb felelősséget is helyezte. Akik annak az irtózatosságnak a töredékéből, amit most a világgazdaság elszenved, sokkal magasabb szintű készültséget érhetnek volna el – és már azzal is sokat tehettek volna, ha nem gyengítik meg a járványügy korábban kiépült szervezeti- és tudáshátországát. Annak a multipoláris világnak a gazdasági-politikai elitjéről beszélünk, amelynek egy része az egymás közti információs háborúik szennyezett altalajáról az információs fertőzést manipuláció, megtévesztés és hazugságokkal is operáló propaganda formájában saját politikai ellenfeleikre és

állampolgáraikra is átplántálta, a jelentéscsere legfontosabb eszközén, magán a nyelven is erőszakot téve közben. (És ne csak arra gondoljunk, hogyan korlátozták a koronavírus szó használatát Türkmenisztánban **[3]**, idézzük fel, hány formában szembesültünk az elmúlt években a jelentések kisajátításából épülő mesterséges Patyomkin-valóságokkal – amelyek közül mondjuk a Soros-pénzelte migránstámogató civilszervezetek fantomképe is csak egy gyorsan gyógyuló karcolás.) Csoda-e hát, ha sokáig nem sikerült megfelelő fogást találni azon sem, hogyan kéne gyorsan, hitelesen és elfogulatlanul tájékoztatni a megfelelő cselekvéstervezés érdekében? Ez a szerep a remekül teljesítő és gyorsan tanuló médiamunkásokra várt, miközben a pótcselekvésekből csak a rémhírterjesztőkkel szembeni fellépés jogi dimenzióinak újrakalibrálására futotta...

Ha a fentiek nem gyengítették volna az információs immunrendszert, jóval kevesebb táptalaj marad az álhírek terjesztői, a kacagtató mivoltukban is gyomorszorító összeesküvés-elméletek és a megtévesztéssel operáló bűnözők számára is (panoptikumuk élén a legszörnyűbb lovasokkal, az unokázós csalókkal, akik a leginkább fenyegetett társadalmi csoporttal szemben e különösen válságos időkben is gátlástalanul megvalósítják a legsúlyosabb bizalom-bűncselekményt).

Az infodémia második, kiterjesztett értelmezése tehát a járvánnyal szembeni védekezéshez szükséges cselekvőképesség meggyengítése az információs ökoszisztéma bármely pontján, bármilyen innen származó hatásra visszavezethetően.

Csakhogy van az infodémiának egy harmadik jelentése is – amit kitalálásakor szántak neki. A szóösszerántást ugyanis egy előző világjárvány kapcsán, tizenhét évvel ezelőtt alkotta meg David J. Rothkopf, a neves politikai elemző. A fogalmi újítással a közel nyolcezer megbetegedést és ötszáznál is több halálesetet hozó SARS-fertőzést kísérő „másodlagos epidémiára” igyekezett felhívni a figyelmet, amelynek következményeit *súlyosabbnak látta, mint magának a vírusnak a vándorlását és pusztítását.* **[4]** Az *információs járványban* vélte ugyanis megtalálni az okot, ami egy „elfuserált kínai helyi egészségügyi krízisből globális gazdasági és társadalmi összeomlást növesztett”.

Rothkopf az infodémiát „*a félelemmel, spekulációval és pletykával kevert ténydarabkák a korszerű információtechnológiának köszönhető szélesebb és további torzulásokat eredményező világméretű terjedéseként*” határozta meg. A kifejezés eredeti jelentésének megfogalmazásakor az aktuális világjárvány tehát csak apropó, tipikus forma: az infodémia-fogalom nemcsak és nem elsősorban epidemiológiai kontextusban használható, hanem minden más esetben is, amikor *információs fertőzés torzítja a helyzetértékelést és gyengíti a cselekvőképességet*.

Rothkopf egykor a terrorizmustól a cápaérezlelésekig sorolt példákat, de hol voltunk akkor még a Brexittől vagy a migránskérdéstől! Mai szemmel persze jól látszik, hogy már nem egyszerű „médiahatásról” van szó: a tömegmédiá, a szakosított orgánumok, a tudományos műhelyek és az internetes oldalak hírfolyama olvad össze a mobiltelefon-beszélgetések, szöveges üzenetek, emailek informális áramával, amelyben átláthatatlanul keveredik tény, talmi híresztelés, interpretáció és propaganda. A sokféle alakváltozatban pusztító „információs vírusok” globális pánikot, irracionális viselkedést eredményeznek, alapvető problémák esetében homályosítják el a látásunkat, túlterhelik az infrastruktúrát, püfölik a piacokat és erősen rontják a mindennapi élet minőségét – a mediatizált politikai kultúra mély válságáról üzenve.

destabilizáló torzítások

Rothkopf 2003-ban azt várta, hogy az infodémiát gerjesztő erők természetrajzának megértése segíti jobbra és hatékonyabbá tenni a korai riasztás rendszereit – nemcsak

járványügyi, hanem más, felfordulásokkal járó társadalmi helyzetek kapcsán is. A destabilizáló torzítások számtalan, most alaposan megismert fajtája válik majd visszaszoríthatóvá és kiküszöbölhetővé. Egyének, vállalatok és akár teljes országok is „immunizálódhatnak” az infodémiával szemben, ha sikeresen építik fel hitelességüket. Az információs fertőzéssel szemben az autentikus tudás, a helyiértékén kezelt szakértői interpretáció a gyógyszer.

2020 nyomasztó tavasza bebizonyította, hogy ez az előrejelzés fájdalmasan *tévesnek bizonyult*. A kérdés tehát úgy is feltehető: mi kell ahhoz, hogy Rothkopf várakozása beteljesíthető legyen, új alapokra helyezve az információkezelés és a tudásgazdálkodás új, a kihívásokhoz magasabb szinten igazodó rendjét, a hatalommal járó jogok felől a hatalommal járó felelősség irányába tolva a politikai alrendszert?

Válasz helyett ^[5] Bökényi Philep János 400 évvel ezelőtt írt soraihoz fordulok: „*ezek a dolgok, mellyek a mi megfoghatásunk felett vagynak, felette sokkal méltóságosbak, mint az esméretek ezen kicsiny morzsalékja, amelyet ím, itt illy nagy veszedelemmel keresünk.*”

1. *Ama kegyelemnek mennyei harmatja. A 17. századi magyar puritanizmus irodalmából* (Válogatta és az előszót írta Balogh Judit) Harmat/Koinónia, 1995. 19–20. o. A későbbi idézetek szöveghelyei: Nógrádi Mátyás 26. o., Bökényi Philep János 47. o. ↑
2. Technical Focus section, *WHO's Novel Coronavirus (2019-nCoV) Situation Report* (No.13, February 2., 2020 edition) ↑
3. <https://rsf.org/en/news/coronavirus-limits-turkmenistan?fbclid=IwAR13WRAF45a6c7PTxVhqD3jEBrU8jQesiUTnalroO44MR0dwXW0S3UW4zCk> ↑
4. Cikke (2003. május 11-én jelent meg a Washington Post vélemény rovatában *When the Buzz Bites Back* (Amikor az üres szlogen visszavág) címmel, elérhető itt: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/> ↑
5. Az Institute of Advanced Studies Köszeg (IASK) ösztöndíjasaként ezeket a kérdéseket terjedelmes műhelytanulmányban is tárgyalom, amelyhez ebből a szövegből is használok részeket (ZKL). Az Intézet Web-oldalán <https://iask.hu/hu/> további írások olvashatóak a koronavírussal kapcsolatban, I. elsősorban Daniel Brooks előadását <https://iask.hu/hu/a-tokeletes-vihar-klimavaltozas-uj-felmerulo-betegsegek-es-mi-emberek/> és Miszlivetz Ferenc elemzését <https://iask.hu/en/wake-up-call-questions-during-the-time-of-covid-19-coronavirus-written-by-ferenc-miszlivetz/> ↑

Fleck Zoltán

SZABÁLYKÖVETÉS ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-04-09 | **ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ**

Az emberi viselkedés két alapeleméről lesz szó, ezért előrebozsátom, hogy az embert normakövető és együttműködő lénynek gondolom. De azt is gondolom, hogy számtalan környezeti tényezőtől függ, hogy ezek az alaptulajdonságai hogyan érvényesülnek. E tényezők megismerése megkönnyítheti, hogy azonosak legyünk magunkkal, vagy legalább közelebb kerüljünk ehhez az állapothoz.

Mire való a jog?

Válságok idején élesebben merülnek fel a cselekvések szabályozásának dilemmái, az emberi magatartások normatív alapjai, például az állami szabályok elfogadottsága, a jogalkotó legitimitása vagy a kollektív összefogás és segítség spontán szabályozó szerepe. Veszélyhelyzetben sok minden másként működik, életfontosságúvá válnak a közösségek spontán szabálykövetései és a szükséges központi intézkedések összeillesztése. Első látásra is ehhez mindkét típusú bizalomra szükség van: bízunk kell az állami intézményekben és egymásban. Racionális kalkulációinkat ellepik súlyos morális megfontolások, nemcsak magunkra kell vigyáznunk, sőt előfordulhat, hogy sokkal nagyobb önzetlenséget kíván a helyzet, mint általában. Nemcsak a szűkösség által okozott súlyos morális dilemmák állnak elő (**hogyan kell elosztani** a kevés lélegeztetőgépet), hanem a hétköznapi normák is kihívás alá kerülnek. Olyan triviális szokások, mint egymás köszöntése, udvariassági formák, a figyelem az idősekre, rászorultakra, saját mindennapi rutinjaink is kénytelenek megváltozni. A vírus által okozott kényszerhelyzetben sok család, iskolai, munkahelyi közösség küzd azzal, hogy újraszervezze rutinjait. Ez sajátos készségeket mozgósít, ki nem próbált eszközök használatára kényszeríti a cselekvőket. Miközben az állami normák különleges felhatalmazás alapján súlyosan belépnek olyan területekre is, amelyek ez alól legalábbis látszólag mentesek voltak és a magánszerveződés területére tartoztak, a nem állami, társadalmi normák szerepe is megnő. Tehát az erősebb állami szabályozás nem csökkenti a társadalmi normák jelentőségét, sőt jelentősen növeli azt. Ha egy részleges kijárási tilalom korlátozza az idősek vásárlását, olyan helyzetek állhatnak elő, amelyekben a környezet szabályalkotó kreativitása szükségeltetik. Lehetnek például olyanok, akik nehezen tudnak eleget tenni az állam kategorikus tiltásának, ezért meg kell szervezni segítségüket. Elvárható az államtól, hogy időben gondoskodjon bizonyos gazdasági, jóléti következmények mérsékléséről, de olyan **következményekkel** is számolni kell, amelyeket az állam eleve nem tud kezelni.

Nincsenek egyszerű válaszok, a jogi és társadalmi normák viszonya meglehetősen komplex, ebben az esszében csak néhány olyan összefüggést emelek ki, amelyek a magyar társadalom jelenlegi állapotának megértését segíthetik.

finomabb összefüggések

A komplexitás érzékelését zavarja a modern joggal kapcsolatos néhány „túlgondolás” vagy mítosz. Nem csak a jogászok hajlamosak a jogi szabályozást olyan racionális cselekvésirányító eszközként felfogni, amely érdemben befolyásolja az egyének magatartását. Ha ez a valóságban akadozottan megy, akkor a hatékonysággal van baj, nem elég ügyesen alkották meg a szabályokat. Autoriter hajlamú rendszerben a szankciók szigorításával, együttműködésre épülő kultúrákban jobb hatásvizsgálatokkal, meggyőzéssel igyekeznek a jogi szabálynak hatékonyságot biztosítani. A formális hatékonyságra koncentrááló szemlélet hajlamos elhanyagolni a nem jogi normák szerepét a jogkövetésben. Azt ugyan sokszor halljuk, hogy egy közösség morális elvárásainak ellentmondó szabályozást nem lehet működtetni, de ennél sokkal finomabb összefüggésekről van szó és a társadalom normatív elvárásai is manipulálhatóak, amire még visszatérek.

A joggal foglalkozók hajlamosak azt gondolni, hogy képesek hatni a gondolkodásra, értékrendszerre, elvárásokra és a mindenkire kötelező szabályok kifejezik a köz akaratát. Ez utóbbi persze politikai feltételelektől függ, minimálisan demokratikus viszonyok szükségesek. A hatás kétségkívül létezik, de nem egyirányú és nem statikus, nem mindig látható előre és nem is mindig racionális. Nagyon kevés olyan adózási rendszer működik a világon, amelyik önmagában képes növelni a polgárok adófizetési hajlandóságát. Hallomásból ismerünk olyan kultúrákat, ahol az adókötelezettség betartása általános, ez nem azért van, mert ügyesebb jogszabályokat és hatékonyabb szervezetet alkottak, hanem mert olyan társadalmi normák támogatják a közpénzekkel kapcsolatos rendelkezéseket, amelyek inkább vannak kapcsolatban a bizalommal és korábbi tapasztalatokkal, mint a helyes joggal. Leginkább az a képzet fontos, ami a többiek viselkedésére vonatkozik. Az a vélekedés, hogy mindenki vagy legalább a túlnyomó többség normakövető, nagyon valószínűvé teszi a többséggel azonos viselkedést, a konformitás működik.

Rossz beidegződések

Ez az a pont, ahol ki kell térnünk a kelet-európai normatív kultúra egyik legfontosabb sajátosságára, az ún. negatív mítoszra. A modern jogrendszerek működése azon alapul, hogy feltételezzük, a másik ember, a többiek várható cselekvéséről jól informálnak a szabályok, mert ezek mögött konszenzus van, általános a normakövetés. Ez biztonságot ad, a kisiklás lehetséges, de kivételes. Ehhez képest a szokásos, általános kelet-európai vélekedés a normák betartásáról negatív: gyakran gondoljuk, hogy a többség nem normakövető, a többiek nem tartják be a szabályokat, senki nem ad számlát, mindenki adót csal, hiszen különben tönkre menne. A hétköznapi szokásos tapasztalata a normaszegés, miközben szeretnénk azt gondolni magunkról, hogy jogkövető állampolgárok vagyunk, csak a többiek... Bármennyire is hozzászoktunk ehhez, ez rossz közérzetünk egyik forrása. Ráadásul a jogi normákkal kapcsolatos általános cinizmus magára a jogot alkotó államra is vonatkozik. A posztkommunista társadalom erős képze, hogy a jogot az elit nyílt politikai célokra használja. Az állami korrupció elleni fellépést is csak úgy képes megvalósítani, hogy közben megmaradjanak saját korrupciós forrásai. Ennek megfelelően a jognak nem az igazságossághoz van köze, hanem az erőhöz és

hatalomhoz. A jog nem a morált, a becsületességet és az igazságot tükrözi, hanem a hatalommal rendelkezők taktikai megfontolásait és érdekeit. Ennek következtében az új szabadságok, intézmények befogadását akadályozza, hogy hagyományosan alacsony marad a presztízsük, hiszen ezek is csak az elit eszközei. Ilyen körülmények között kevés esélye van a procedurális igazolásoknak, materiális eredmények nélkül a legmagasztosabb elvek sem támogatottak. A jogra vonatkozó kulturális elemek, informális normák még az állami közhatalmi intézmények szervezeti kultúrájában is tartósak maradtak. Ezért lehet sikeresen elkábítani jogalkalmazó apparátusokat a kicsivel több forrás homályos ígéretével vagy a karrierutak megtisztításával.

kollaboráció

Miért nincs érdemi tiltakozás, ha autonómiák sérülnek?

Miért nem elég az ellenállás aktivizálásához a függetlenség nyílt megkérdőjelezése? Miért domináns a kollaboráció az autoriter hatalommal még a jogalkalmazók körében is? Miért

nem fontos a demokratikus és jogállami környezet, miért mondanak le emberek a szabadságról? A keleti despotizmusok általában megtalálják a hatalomgyakorlás társadalom számára elfogadható formáját.

A jog ilyen kulturális feltételek mellett nemcsak pusztán instrumentumnak látszik működtetői szemében, hanem valamilyen fedőanyag, amellyel formát lehet adni a nyers politikai vagy anyagi érdekeknek. Le kell papírozni! E közmegegyezés mögött a jogi norma és társadalmi gyakorlat összesimul, a viselkedési minták azonosak, egymást erősítik.

Természetes ellentmondások

Csak a primitív instrumentalizmus gyakorlóit hihetik, hogy a joggal kapcsolatos társadalmi képzeleteink egyszerűek és könnyen alakíthatóak. Ugyanakkor legalább ekkora hiba lenne azt hinni, hogy örökre adottak, hosszú távú, útfüggőségként működő feltételei bármilyen társadalmi változásnak. Útfüggőségnek azt a helyzetet nevezzük, amelyben cselekvési lehetőségeinket korábbi döntések korlátozzák, elindultunk valamilyen irányba, és már csak nagyon nagy költséggel vagy sehogyan sem lehet visszatérni a kiindulópontokra. Ennél is erősebb a kulturális determináció

szemlélete, amely szerint nem lehet változtatni szokásainkon, örökölt hajlamainkon, kollektív beidegződéseinken. De lehet ezekről úgy gondolkodni, mintha átírható programok lennének, kisebb-nagyobb tudatos erőfeszítéssel legyőzhetőek. De minden ilyen elképzelés leegyszerűsíti a valóságot, hiszen magyarázó modellek.

A tapasztalatok szerint természetes, hogy képesek vagyunk különböző, akár egymásnak ellentmondó kulturális formák, modellek, viszonyulások segítségével értelmezni a valóságot, az ellentmondások nem borítják fel a világertelmezés koherenciáját. Ahogy gondolkodásunkban jól megfér egymás mellett a romantikus, idealizált szerelem képzelete és a párkapcsolati valóság szerelem-tapasztalata, a jog uralmához, az igazságossághoz fűződő képzetek sem feltétlenül rendülnek meg az ellentmondó tapasztalatok súlya alatt. **[1]** Képesek vagyunk az igazságos jog absztrakciójával együtt igazságtalan narrációkat elfogadni. Ez nemcsak azt jelenti, hogy az igazságtalan, kegyetlen, korrump jogi valóság érintetlenül hagyhatja a jogra vonatkozó kulturális mintázatokat, hanem azt is, hogy a szabadságra és jogosultságokra épülő jogállami rendszer sem képes könnyedén beépülni a generációk között is áthagyományozott történetekben élő jogi képzetekbe. Különösen a történelmi korszakok narratív megjelenítésében érzékelhető, hogy a diktatórikus gyakorlatok, illetve az alkalmazkodások és esetleges ellenállások az élő nyelvi valóság részei: velünk élő történelem.

A jog uralma, pontosabban a jogi normativitás szilárd maradhat néhány kudarc ellenére, a kulturális jellegű elmozdulások nem mindig érzékelhetőek, a legitimáció stabilitása megrendülhet a folyamatos kudarcok hatására. Egy rendszer stabilitásának meggyengülését jelezhetik a narratív mintázatok. **[2]** Bizonyos szimbolikus formáknak stabilitásuk van, a tudományos világgépet nem rendíti meg, hogy néhány jelenséget nem tud magyarázni. Néhány kisiklás nem számolja fel a joguralom dominanciáját, de a szórványos, gyenge, ellentmondásos joguralmi tapasztalatok sem törnek meg az alárendelődés kultúráját. Ezeknek a nagy, átfogó összefüggéseknek helyi értékeik vannak, egyéni színekben, saját történetekben hordozzák a kulturális mintákat.

Swidler szerint a kultúra annyiban erős, amennyiben a kulturális jelentések képesek a cselekvés belső és külső támogatására: az igazságosság vagy a kulturálisan közvetített jogfogalom hatékonyan működhet a joghoz fordulásra vagy elkerülésére vonatkozó döntések meghozatalakor. Az intézmények elvileg képesek koherenciát teremteni a nagyon változatos képzetek között, csatornába terelni az eltérő várakozásokat. A nagyon változatos jogi képzeteket, sémákat és narrációkat összefűzheti az intézményi logika (a jogállami intézmények működésére vonatkozó tapasztalat és tudás).

személyes kontextus

A monolit világképek és értelmezések ritkák, időlegesen és törékenyek. A jogra vonatkozó világképek esetében pedig kifejezetten diszfunkcionálisak is lennének. A mindennapi élet

cselekvői számára kedvezőbb, ha különböző helyzetekre, kihívásokra változatos kulturális készlettel képesek válaszolni, ha képesek rugalmasan igazolni cselekvéseiket és többféle jelentést kapcsolni hozzájuk. Amikor egy munkahelyen elszenvedett igazságtalanság vagy zaklatás az egyik élethelyzetben meneküléshez, máskor ellenálláshoz, majd tűréshez vezet attól függően, hogy a sérelemnek milyen személyes kontextusa van, akkor e cselekvési reakciók minden különbözőségük ellenére hordozzák azt a kulturális sémát, hogy a hivatalos eljárás lehetősége a választható lehetőségek körén kívül marad. A távolságtartás az intézményes kezelési utaktól nem jelenti tehát a cselekvési szabadság totális beszűkülését. Azt azonban

igen, hogy az intézmények nem szervezik hatékonyan a cselekvési mintázatokat, nem adnak igazodási mintákat, nem képesek az együttműködés és az egyéni jogvédelem központjaivá válni.

A társadalmi képzetek manipulálhatósága

Milyen elemek maradnak fenn a régi viselkedési mintázatokból, milyen mintái vannak az alkalmazkodásnak és ellenállásnak? Hogyan válik mindennapivá az ideológia által támogatott magatartási minta? Mindennapi tapasztalatunk, hogy az erőszakos, kirekesztő állami ideológia közvetlenül fertőzi meg a hétköznapi cselekvési tereket, akadálytalanul szűrődik be az intézmények működésébe, rontja meg az emberek közötti kommunikációt. A közvetlen ideológiai kitétség Swidler szerint a „nem megállapodott élethelyzetek” sajátja. **[3]** Nagy társadalmi változások, törések időszakaiban a külső forrásokból szerzett, ideológiai, közvetlenül intézmények (állam, egyház, média) által közvetített elvárásoknak, igazodási pontoknak határozott szerepük van a viselkedési minták, viszonyulások kialakításában. Ezekben a korszakokban, a viselkedési minták tanulásakor, szokások kialakításakor az ideológiáknak, doktrínáknak, szimbólumoknak és az intézményes közvetítés közvetlenebb formáinak nagyobb a hatásuk a cselekvésekre.

A posztkommunista Magyarországon, de korábbi korszakokban is az újhoz alkalmazkodás kihívása állandónak látszik, a nem megállapodott élethelyzet a megszokott. Az ideológiai, külső kulturális minták többsége azonban bizonytalan,

sikertelen. A piac, demokrácia, joguralom hivatalosan támogatott rendszerei és értékvilága konfliktusos viszonyba kerülnek a régiekkel és a mindennapi tapasztalatokkal. A joggal kapcsolatos cselekvési minták kifejezetten távoliak, idegenek, mindennapivá válásuk érzékelhetetlen. A jog uralma, a jog hivatalos igazságelvei nem képesek aktivizálódni a mindennapi élet problémáinak megoldásakor, a személyes konfliktusokban, egyéni sérelmek megélése során nem merülnek fel univerzális megoldási mintaként. Mintha az átmenetiségek, az ezekből származó zavarok egymásra torlódtak volna, miközben a külső kulturális minták is gyengén működnek, a folyamatos átmeneti helyzet megterheli a cselekvések kulturális rendszerbe ágyazódását. Így nagy a veszélye, hogy a rendszerváltás „hivatalos” ideológiáját, a szabadságokra, egyéni jogokra és demokráciára épülő hivatkozásokat nyíltan kétségbevonó, agresszív „új” ideológia sikeresebben stabilizálódik, mert régi magatartási elemekre, mintákra, ismert reakciókra, kipróbált készségekre és bejáratott viszonyokra, a rendszerváltás előtti diktatúrák keleties vonásaira épül.

Posztkommunista jogi kultúra

Egyre megalapozottabban vehető fel, hogy a volt szocialista államok tartósan különböznek a nyugati típusú fejlődéstől, eltérő vonásaik nem átmenetiek. Jobban hasonlítanak egymásra, mint a nyugati jogfejlődés államaira. **[4]** A regionális specifikum elsősorban nem intézményi, hanem kulturális jellegű.

A demokratikus, jogállami és kapitalista rendszerváltás radikális kihívást jelentett a társadalmi tudat állapotai iránt érdeklődő kutatóknak. Az asszinkronitások, a régi struktúrákhoz alkalmazkodó beállítódások, habitusok, gyakorlatok éppoly természeteseek, mint a változások által létrehozott zavar. Az alkalmazkodási képesség, adaptivitás, innováció kérdése a temporális eltolódások, a nem egyidejű dolgok egyidejűségének tapasztalatát erősítik: hogyan fér meg egymás mellett a rendies viszonyrendszer, a modern bürokrácia és a posztmateriális értékvilág?

történelmi tapasztalat

Milyen viszony van az egyéni tudatok és a kollektív jelenségek között? A makrofolyamatok hogyan befolyásolják az egyéni tapasztalatokat, cselekvéseket, hogyan jelennek meg az egyéni

életekben? Szűkebben a joggal kapcsolatban: a kelet-közép-európai régió hiányzó demokratikus szilárdsága, a törvény- és igazságszerető intézmények gyengesége, az autokratikus hatalomgyakorlás gyakorisága hosszú távra kényszerpályára állította-e a joggal kapcsolatos várakozásokat és értelmezéseket? A „megelőző állapotok szolgasága” akadályozza-e a szükséges mentális átalakulásokat, a szív forradalmát? Jogtudat-vizsgálatunk tapasztalata az volt, hogy a történelmi folyamatok tartóssága erős, több korszak torlódik össze, régmúlt mentalitások, élmények, viszonyulások élnek túl a rendszereket. **[5]** A történelmi tapasztalat sajátos erőforrás, amely nemcsak blokkolja, hanem módosítja vagy akár erősíti is a jelen tendenciáit: a posztkommunista neoliberais kapitalizmus életfeltételeit kiegészíti a diktatúra tipikus atomizációja, a kollektív érdekérvényesítés hiánya vagy a jogokkal élés negatív tapasztalata.

Az egyének azonban nem passzív megfigyelői saját sorsuknak, az új kontextushoz aktívan alkalmazkodnak, innovatív stratégiákat alkalmaznak, amelyek megélései megjelennek a narrációkban, az elmesélt történetekben. Ezek a túlélési stratégiák a tapasztalatokból táplálkoznak, a kommunista korszak történetei belépnek a jelenbe, a megküzdési stratégiák az új környezethez alkalmazkodva használják fel a rendszerváltás előtti tapasztalatokat. Ilyen például a második gazdaság tapasztalati világa, amely nemcsak a hétköznapi ellenállás és együttműködés stratégiáit raktározta el, hanem a rendszeridegen piaci elemek kihasználásának technikáit is. A szabálykerülésre alapozó szabályozás körülményei közötti boldogulás mintázatai tartósak maradtak.

Hasonló módon futottunk bele az interjúk elemzésekor a múlt viszonylagos szociális biztonságának nosztalgiaképző hatásaiba. A mindennapi élet, a közbeszéd vagy a kitüntetett helyek (egészségügy, iskola, rendőrség), helyzetek (munkahelyi

kiszolgáltatottság, hierarchikus függelmi viszonyok) a múlt tapasztalatának sűrűsödési pontjai. A totalitarizmus rutinizálódása, természetessé vált továbbélése ellentmondásossá tette a demokratikus állapotokhoz kötődő viszonyt.

2017-ben elkezdett jogtudat-kutatásunkban a mindennapi élet kereteire, történeteire figyeltünk. Narratív életútinterjúkat készítettünk és elemeztünk, mert abból indultunk ki, hogy a joggal kapcsolatos képzeteket a hétköznapi történetekbe ágyazottan lehet megközelíteni, és nem attitűdfelmérésekkel. Az interjúkban kevéssé volt érzékelhető valamilyen felsőbb erő jótékony hatását váró optimista hit vagy a traumát okozó tényezőkkel szembeni radikális ellenállás. Általában inkább a korábról jól ismert egyéni érvényesülési utak, a megküzdés vagy a beletörődés volt jelen a személyes történetekben. Nehezen állítható, hogy a traumatizáló változások, történések, a megváltozott környezet a kulturális újjáépítés sikeres mechanizmusait

intézményesítette volna az elavult minták halványodása mellett. Az intézményes világból és az ideológiákból folyamatosan megerősített diszfunkcionális válaszok a hétköznapi cselekvés alkalmazkodási mintázatait is bezárják a régibe.

Az interjúk által felépített világban érzékeltük a köz és a magán szembeállítását, az állam tisztátalan és ellenséges szférájától távolmaradás és az intézményes függés feszültségét. Ugyanakkor tipikus reakció a hallgatás, a jogilag is kifejezhető sérelmek kezeletlenül hagyása. A szabadságok, jogosultságok nem váltak élő hivatkozási pontokká, nem rendezik az élettörténeteket, nem szolgálják a jogtudat fókuszára állított narrációt.

1. Ann Swidler: *Talk of Love. How Culture Matters*. The University of Chicago Press, 2001 ↑
2. Scott Barclay, Susan Silbey: *Understanding Regime Change: Public Opinion, Legitimacy, and Legal Consciousness*. In: Caldeira, Kelemen, Whittington (eds.): *The Oxford Handbook of Law and Politics*, Oxford University Press, 2008 ↑
3. Ann Swidler: *Culture in Action: Symbols and Strategies*. *American Sociological Review*, 51 (2), 1986. 273–286. ↑
4. Anna Fruhstorfer, Michael Hein (eds.): *Constitutional Politics in Central and Eastern Europe. From Post-Socialist Transition to the Reform of Political Systems*, Springer, 2016. ↑
5. Fleck és mtsi: *A jogtudat narratív elemzése*, ELTE Eötvös Kiadó, 2018 ↑

kép | shutterstock.com

Ács József

HADITITOK

[A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN – REGÉNYFOLYAM 18., BEFEJEZŐ RÉSZ]

2020-04-04 | A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN, REGÉNYFOLYAM

B. G. ezt a zsigereket megmozgató kellemetlen beszélgetést tíz évvel ezelőtt még vereségként értékelte volna, de hát azóta annyian megfenyegették már! A láthatatlan sakkjátszma alakulása szerint sűrűn cserélődő, következésképp tájékozatlan felettesei is hányszor elmarasztalták, kioktatták, leteremtették! Megszokta. Sőt, belátta, hogy nem is lehet ez másként. Ugyan milyen eszközük volna dilettánsként a tekintély

megteremtésére? Tudta, hogy megtartják az állásában, mert valakinek el kell végeznie a munkát, még hozzá szerény fizetés mellett. Hivatalnok-lelke a hullámverésben megedződött, s megtanulta nem annyira elfojtani, mint inkább kívülről figyelni idegrendszeré vészjelzéseit. Türelmesen tudta adni a balekot, ha arra volt szükség, s ha kellett, azt is kimutatta, hogy fél: ha a diadalmaskodó partner elbízta magát, olyasmit is kifecseg, amit egy veszedelmes ellenfélnek soha nem mondana el. Büszke volt terepismeretére. A Szimával negyedórával későbbre ugyanoda megbeszélte találkozó trükkje is működött, Liu Shiutól átmenetileg megszabadult. A rendőrkapitányt kizárólag olyan részletekről kérdezte, melyeket ő is pontosan ismert: Szima válaszaiból felmérhette, neki mennyit hajlandó elárulni, s nem akarja-e netán félrevezetni.

a részek nem illeszkednek

Nekilátott a vacsorájának. Zónapörköltje mellől, mint sarokban várakozó pók, az egész éttermet áttekinthette. Szima a másik sarokasztalnál kávézgatott, azzal az ürüggyel, hogy vár valakit. Lang és Alagi őrnagy a faliszőnyeg alatti asztalnál diskuráltak, összehajolva, mintha kirakós fölé görbednének. Nem tudják, hogy több játék, többféle kép összekevert elemeit tologatják maguk előtt: nyilván csodálkoznak, hogy a részek nem illeszkednek. Amit nem tudnak, képzeletükkel egészítik ki. De kár lenne ezt képzeletnek nevezni: tapasztalataikat és különféle hallomások foszlányait toldozgatják közismert mendemondákkal.

A zónapörköltje fölött elmerengő B. G. nem érte be hamis bizonyosságokkal, és szeretett több lépéssel előre gondolkodni. Pontosán tudta, hogy az Idegeneket Felügyelő Iroda a külföldiek ellenőrzésével megbízott, s így korrupt szándékkal megkönyékezhető járási tisztviselőkre mélyebb gyanakvással tekint, mint az idegenekre – talán csak a hatalomra került kommunisták fürkészték ilyen hisztérikusan legmegbízhatóbb elvbarátaikat a Szovjetunióban –, s e gyökerekig ható gyanakvás jegyében fedett ügynökeivel szigorúan ellenőrzi a hivatalnoki gárdát. A központ bizalmatlanságának magyarázata rendkívül egyszerű. Ha elegendő volna egy

közönséges járási tisztviselőt korrumpálni, hogy szemet hunyjon akár az ürügyként felhozott, akár a tényleges hiányosságok fölött, akkor kinek jutna eszébe, hogy az IFI nagyhatalmú csúcsvezetőinek kegyeit keresse?

Az IFI azért dolgozott fedett munkatársakkal, hogy feladatukat titokban kelljen tartaniuk, s őket ne lehessen korrumpálni. Fedett munkatársak persze a járási tisztviselők közt is akadtak, némelyek pedig a kollégáik munkáját ellenőrző fedett munkatársakat tartották szemmel – még ha az összes fedett munkatársat értelemszerűen ők sem ismerhették. Ez az állandó sakkban tartás volt az elsőre áttekinthetetlennek és kevésbé hatékonynak tűnő rendszer valódi értelme. Talán ezért, talán másért, az IFI ügynökei körében elterjedt, hogy a papírmunkát végző tisztviselők közé a Belügyminisztérium is beépítette a maga tisztjeit, hogy a színleg kifogástalan együttműködés álorcája mögött a konkurenciának tekintett IFI ügynökeit ellenőrizzék. Erről aztán már tényleg senki nem tudott semmi bizonyosat, ami önmagában is az ellenőrzés ijesztő tökélyre fejlesztett technikájára vallott.

Ebben a különleges törvények irányította közegben nem a beosztás, nem is a rendőri vagy katonai rang döntötte el a hatalmi erőviszonyokat, hanem a hozzáférés az információkhoz. Mindenki sejtette, hogy akár egy közönséges portás is az intézmény valamennyi dolgozójának főnöke lehetne – s talán az is. Lényegesnek ítélt dolgok sohasem szivárogtak ki – bár tájékozottságát mindenki szívesen fitogtatta, az ekként szétpermetezett értesülésekről tudni lehetett, hogy semmit sem érnek. Senki nem bolond eltékozolni fáradságosan összekuporgatott vagyonát, inkább egy élesebb helyzetben igyekszik felmérni, mennyit ér – rendszerint kevés sikerrel. Mindenki a nálánál naivabbak társaságát kereste, hogy titkos fölényét érvényesíthesse velük szemben, s ugyanennek az íratlan szabálynak a jegyében természetesen kínban, feszengve hallgatta a nagyobb tudásúnak hitt potentátok csapdának sejtett jótanácsait, akár felettük, akár alattuk dolgoztak a rendszerben. Előbb-utóbb azért mindenkiben felmerült, hogy talán téved, és az illető csak azért burkolózik a titokzatosság légkörébe, hogy jogosulatlan előnyökhöz jusson, amelyeket

beavatottságának foka egyébként korántsem indokolna. Árgus szemmel figyelték hát a jólétesültnek gondolt személyek között kialakuló konfliktusokat, s a harc kimeneteléből igyekeztek visszamenőleg kikövetkeztetni, ki rendelkezett komolyabb, megbízhatóbb információval, s ki játszotta csupán a bennfentest. Hogy aztán hogyan is nézne ki tulajdonképpen egy ilyen csakugyan értékes, tehát soha meg nem osztott értesülés, azt persze a hierarchia alján – és a legtöbben úgy érezték, hogy minden ügyeskedés dacára sem jutottak feljebb a láthatatlan ranglétrán – senki sem tudta.

„Senki sem tudja, hogy mit nem tud”, hörpölt a fröccsébe. Hogy hol olvasta ezt a találó megfogalmazást, arra már nem emlékezett. Ami fontos, titkolják, gondolja a nép, s ebből balga mód arra következtet, hogy minden, amit titkolnak: fontos. Lehet, hogy ezek a féltékenyen őrzött titkok nem is léteznek? Mi van, ha nemlétezésük dacára is képesek tökéletesen helyükön tartani a társadalomnak nevezett roppant gúla alkatrészeit? Ha épp az efféle titkok létezésébe vetett hit miatt óvakodnak az emberek kitépni magukat mégoly elnyomórító helyzetekből is? Hiszen nem tudják pontosan, mi ellen, ki ellen kellene küzdeniük. Célpontokat persze sokan ajánlgatnak, de hátsó szándékkal, mögöttes megfontolásból, érdekből teszik, tudván, hogy a közvetett eszközök észrevétlenségük miatt ezerszerre hatékonyabbak, mint az egyenes beszéd, melynek a manipulációt egyébként előszeretettel álcázzák.

Ebben az esetben a legtökéletesebb eszközként működő emberek olyasmit titkolnak, amiről maguk se tudják, hogy mi, s ezzel válnak a gépezet ideális alkatrészeivé.

egy árva kukkot sem értenek

hozzon az összefüggésekre bármily megvilágító erejű hasonlatokat, mondandójából egyébként igen intelligens emberek, mint kérdéseikből kiderül, egy árva kukkot sem értenek.

B. G.-t azonban nyugtalanította egy másik lehetőség is. Tapasztalatból tudta, hogy adja bár elő jogi érveit teljes tudásával, teljes igyekezetével,

Kifecseghetné, közhírré tehetné, szétkürtölhetné a titkot: nem értenék.

A legjobb szándékok is kisiklanak. Nemrég olvasott egy cikket. Tudós szerzője kifejtette, hogy az eredménytelenségbe belefáradt társadalmak kommunikációképtelen rétegekbe rendeződtek, melyek már nem is törekszenek rá, hogy szót értsenek egymással. Ráadásul a vagyoni egyenlőtlenségek jó ideje gyorsulva nőnek, s ez nem is vezethetett máshová: jóvátehetetlenül szétdarabolódott a világ. Aki döntésével milliók életét befolyásolja, merőben más világban él, mint aki elszenvedi csupán mindezeket, s figyelme nemigen terjed túl megélhetési gondjai körén. Alig akad szó, mely ennek a két embernek ugyanazt jelenthetné – kölcsönös félreértésnél többet nem remélhetnek. Annál több alkalom nyílik viszont a gyanakvásra és egymás félrevezetésére. Ebben az esetben a titok létezik, anélkül, hogy különösebben rejtegetnék: minden védfalnál tökéletesebb szigetelést biztosítanak az áthatolhatatlan társadalmi különbségek. Az ilyen titok felfoghatatlansága miatt leleplezhetetlen.

Ezért válik egyre népszerűbbé, jóformán önálló műfajjá, sőt taktikai fegyverré a leleplezés. A leleplezés újabb fátylat borít az amúgy is leleplezhetetlenre.

Jóvátehetetlenül nyílik az olló: a Tervezők kasztja egyetemesnek hitt szempontjaival, személytelen kényszerekkel tereli új s új mederbe az áradatot, melyről a gépiesen felhalmozható ismeretek paravánja mögött mind kevesebbet és kevesebbet tud, tudásának beszűkülését mégis elmélyülésként és kiteljesedésként éli át.

Újabb fröccs koppant az asztalon. Szívesen evett volna hozzá lilahagymás zsíroskenyeret, lehetőleg sült kolbász zsírjával, de itt ilyesmit sajnos, nem tartanak.

Alagi őrnagy az asztal fölött előredőlve magyarázott. A hat sárga fog közül nyálcseppek fröcsögtek: épp a levitációja közben megfigyelt épületek szerinte kultikus elrendezéséből vont le messzemenő következtetéseket. Lang Róbert nemrég a pszichológiai profilok felvételéről rögtönzött kiselőadást az őrnagynak – utánaolvasott ugyanis a témának –, s most székén hátradőlve fáradtan hallgatta. Tekintete

elkalandozott. Az egyik tükörben Csalkát pillantotta meg: magában üldögélt egy kávézóasztalnál és mandinerből nézte a patikust, aki láthatólag izgalomba jött, mert fészkelődni kezdett. Alagi, mint aki se hall, se lát, még mindig az épületek azonosításánál tartott: teóriákat vázolt és vetett el.

Kik ezek az emberek?

Az ellentmondásokkal teli jegyzőkönyvekből majd mindent tud róluk, de a legfontosabbat mégsem.

Csalka egészségesnek látszott. Nyilván azért engedték ki a laborból. Igaz, a vírusteszt eredménye egyelőre nem érkezett meg. Sok a dolguk mostanában. Bizalmas leiratban az ő hivatala is megkapta a hírt, hogy nemrég feltűnt az országban a rettegett betegségként emlegetett furcsa kiméra, a kínai nátha. Még nem tudjuk, hogy az európaiakra másként hat-e, hiszen léteznek genetikailag szelektív vírusok, állt az egyoldalas összefoglalóban. Minden szakhatóságot kérnek, hogy fokozott figyelemmel kövessék a külföldiek, elsősorban az ázsiaiak mozgását. Egyelőre nem akarnak aránytalan intézkedésekkel pánikot kelteni.

Azt majd később, gondolta B. G.

A szokatlanul gyűrött arcú Akito Sakurai egy beszögellésben ült két keleti férfi társaságában, és ő is a tükörből tartotta szemmel a patikust fixírozó, önnön bűverejében bízó Csalkát. Egy férfi érkezett hozzá, és a fülébe súgott valamit. Sakurai kiitta a narancslevét, kísétált a Két Hattyú előtti térre, körülnézett, majd visszatért.

**sérthetetlennek képzelte
magát**

Távoli kiabálás hallatszott, két perc múlva az ecuadori nő bukkant fel a bejáratnál. Zilált frizurával, felháborodva panaszkolta férjének, hogy nem jutott fel a Befektetéseket

Automatizáló és Névtelenítő Központ negyvenedik emeleti tetőteraszára, ugyanis a biztonsági őrség visszafordította és a kijáratához kísérte. Ő nem volt hajlandó elhagyni

az épületet, de azok nekiestek és kitaszigálták. Mit képzelnek ezek, nyíltan fogdoshatják? Míg viaskodtak, a macska leugrott a kezéből és elfutott. Nekik is ezt kellene tenniük. Irány Vilcabamba! A japánnak arcizma se rándult. Sziszegett valamit, és fejével Csalka felé intett. A bódultan üldögélő lány felfigyelt a hangoskodásra, de Sakurai láttán sem izgatta magát. Épp kibújt egyik cipőjéből. Szemlátomást sérthetetlennek képzelte magát, akár a telep kísérleti macskái. A feleség elhallgatott.

Ki kicsoda itt tulajdonképpen?

B. G. tudta, hogy az állandó mérlegelés a szakmájához tartozik. Számolnia kell a jegyzőkönyvek kiküszöbölhetetlen ellentmondásaival és hogy mindenki másnak mutatja magát, mint aki. Tükör által kristálytisztának.

Mint *aki*? Miért? Kik vagyunk valójában?

Hadititok.

A japán papíron macskatáp-kereskedő. Valójában ügynök. De egyébként? Kicsoda Sakurai ügynök *valójában*? Ez persze leginkább a japánra tartozik. Ha ugyan japán.

Szima Tiborra pillantott a másik sarokasztalnál. Késett a vendége. Simára borotvált arcán látni lehetett, hogy nyugalmat erőltet magára. Sok mindent átlát és sok mindent belátott már: vele – nézeteltéréseik ellenére – akár barátok is lehetnének. A rendőrkapitány szerepét alakítja, de őt tényleg érdekli a bűnüldözés: jó érzéssel keresi mások tetteinek mozgatórugóit. Látja, hogy az embereket néha a vágy, mostanában többnyire a félelem hajtja. Akár így, akár úgy, gyorsan elvesztik a mélységüket. Könnyen mozgatható, kartonpapírból kivágott figurák. Kirakósjáték csempéi, akik csak hordozzák a mintázatot, de a nagy képet, amelyből kivágták őket, nem ismerik. A térbeli világot meg aztán végképp nem! De talán nem vesztik el a mélységüket, csak a kapcsolatuk szűnik meg vele, mintegy kiszorulnak belőle, a felszínre, hiszen csempe-létükben is szenvednek a hétköznapiak laposságától és felülemelkedni vágnak rajta. Csak hát hová? Az ismeretlen dimenzióba?

Milyen furcsán, megfoghatatlanul valótlan minden, ami történik!

B. G. sóhajtott és eltolta magától a zónapörkölt maradékát. Furcsa, kesernyés utóíz érzett. Ennél azért jobb szokott lenni itt a konyha.

Ő is kicsoda. Üresen kong, akár a kiégetett agyag. Kétezer évvel ezelőtt Si Huang-ti császár védette sírhelyét hozzá hasonló, moccsatlan cserépkatonákkal. Rutinja és szakértelme, terepismerete és éleslátása, kínálja bármilyen izgalmakat, végső soron semmit sem ér.

Az étterem ablaka előtt az őrmester szögletes alakja bukkant fel. Az üveghez lépett, s tenyerét ellenzőnek használva vizslatta, kik ülnek bent a félhomályos asztaloknál. Mikor a sarokban felfedezte Szimát, az arca felderült, a bejárathoz sietett, majd a vendégekre ügyet sem vetve nyílegyenesen a sarokasztalhoz sietett, tisztelgett, átnyújtott egy levelet a rendőrkapitánynak, és távozott. Szima felhúzott szemöldökkel vizsgálta a borítékot, felbontotta és átfutotta. Elfehéredett.

Mint akit arról értesítenek, hogy kitört a világháború, gondolta B. G.

A különteremhez vezető folyosó nyílásában a felemás arcú fővegyész tűnt fel és körbenézett, talán keres valakit. Csalódottan húzódott vissza.

Sakurai felállt a beszögellésben, ellenőrizte az öltönyét, hátrasimította fekete haját, Csalka megfigyelését feleségére, feleségét két keleti kollégájára, kollégáit lelkiismeretükre bízva merev mozgással átvonult a különterembe. Az üzleti ügyek.

Szima felállt, a levelet belső zsebébe csúsztotta, és megindult a különterem felé. Még mindig sápadtnak tűnt. A bronz falikar alatt falnak dőlve várakozó pincér, akit nemrég vettek fel, nyomban eléje penderült. Hangja még a zavaros fejtegetéseiben elmerült Alagi János hablatyolásán keresztül is eljutott a sarokasztalig – ám ha szavait elnyelte volna a kávézató vendégek zsvajja, gesztusaiból akkor is mindent kiolvashatott volna.

– Sajnálom uram, zártkörű rendezvény.

A rendőrkapitányt meglepte a pincér közbeavatkozása. Nyilván még járatlan, nem tudja, kivel beszél. Továbbhaladt a puha szőnyegen, mire a pincér gyengéden a karjára tette a kezét.

– Sajnálom, uram.

A pincér szemében lobogó különös tűz láttán Szima megtorpant. Gondolt egyet és elszánt arc kifejezéssel visszaballagott a sarokasztalhoz. Még nincs itt az ideje, gondolta B. G.

a különterem felé

Az étterem aajtaján a tejüveg hirtelen elsötétült, mintha viharfelhők borultak volna a kisvárosra. A kilincs sírós hangon megnyikordult, s egy hatalmas test körvonalai rajzolódtak ki az ellenfényben.

Mocsári Nagy Kálmán állt az aajtónyílásban, egyik kezében lepedőbe bugyolált terjedelmes csomagot tartott. Nem szólt semmit, csak biccentett, majd súlyos lépteivel, nyikorgó cipőben a különterem felé vette az irányt. A rendőrkapitány legnagyobb meglepetésére a pincér nem állta útját, sőt, bekísérte.

B. G., Szima, Lang és Alagi elképedve szemlélték a jelenést, és az alkalmat kihasználva a különterem bejáratához nyomultak, ahol megálltak a pincér háta mögött. A zártkörű rendezvény ebben a kisvárosban legtöbbször esküvőt vagy születésnap ünnepséget jelentett. Most nem erről volt szó.

A meghívottak mind az ajtó felé fordultak, így a látni lehetett, hogy a fekete öltönyben, nyakkendőben ülésező társaság tagjai kivétel nélkül szájmazskot viselnek.

Mocsári Nagy Kálmán érkezése nem keltett meglepetést, a lepedőbe tekert holmi azonban igen.

– Nem *képzelik?*

A körorvos kioldotta batyuját, és tartalmát egyetlen rántással a sugaras korongokkal díszített padlólapra billentette. Egérszürke tábornoki kabát volt. Az aranyozott válllapon mint mennyezetről aláhullott díszek ragyogtak a csúcsukkal lefelé fordított csillagok.

kép | shutterstock.com

Victor András

A VILÁGOSSÁG SÖTÉT OLDALA

[„AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM”]

2020-04-02 | AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM, ESSZÉ

Iskolás koromban Budán, a Kissvábhegy oldalában – hegyek-völgyek között – éltem. Az utam gyakran vitt el az ottani vízmű kertje mellett. Egy szép nyári estén már sötétben mentem haza, s megdöbbenem a vízmű kerítésénél: a kertben ugyanazon növényfaj egyik egyedének a virága (pontosabban virágzata, hiszen valamilyen fészkes növényről van szó) nyitva volt, a mellette lévőé csukva. Kisarasznyi távolság volt csak köztük. Tudtam, hogy sok virágra jellemző a napi ritmus, hogy a nappali fényben kinyílnak, az esti-éjszakai sötétben becsukódnak. Mert a viráglátogató – vagyis a nektárért érkező, de közben a beporzást is elvégző – rovarok csak nappal jönnek; éjszaka tehát inkább védeni kell a virágok tövében lévő pici, illékony nektárt.

árnyékot vetettek

De miért nem viselkednek egyformán ugyanannak a növényfajnak a virágai? Megfejtés: a forgalmas úton az erős világítás szinte nappali fényt árasztott a kerítésen belüli gyepra, de a kerítés vastag kőoszlopai széles csíkokban árnyékot vetettek a növényekre. Így csak azok csukódtak be, amelyek árnyékban voltak.

Ekkor értettem meg, hogy az élővilág természetes biológiai ritmusát milyen könnyen fölülírhatja az ember mesterséges környezete, jelen esetben az utcai lámpák okozta fényszennyezés. Annak a világosságnak, amely a közlekedés és közbiztonság szempontjából nélkülözhetetlenül hasznos, van némi negatív hatása is.

*

Fényszennyezés szinte minden emberi településen és azok környezetében van, de a nagyvárosokban különösen magas szintű. A világvárosi mesterséges fények gyakran még nagyobb mértékben hozzájárulnak az éjszakai égbolt világosságához, mint akár a telihold. Az égboltfénylés a nagyvárosokban akár az 50x-ese is lehet annak, amit minden mesterséges fény lekapcsolásakor látnánk. Minden szépsége ellenére ijesztő, hogy mit mutat egy fénykép az úrból az éjszakai Földről. Az ipari gócpontok és a városok fényei, mint gyöngyszemek csillognak a sötétségben, a tengerparti települések fénye élesen kirajzolja a szárazföldek határait. Világítjuk a világúrt.

Ez a fény-luxus nagyon sok energiát emészt fel, és természeti, tudományos, lelki és egészségügyi ártalmai is vannak, illetve lehetnek. A fényszennyezés miatt sokkal kevesebb csillagot látunk, ha éjszaka fölnezünk az égre, mint régen.

Fényszennyezésmentes helyen – mondjuk az alföldi pusztán, lakott területektől távol – még szabad szemmel is hozzávetőleg 5000 csillag látható; egy nagyváros közepén élő ember ennek csak a századrészét látja. Egy átlagos város lakó gyakorlatilag a csillagos ég látványa nélkül nő fel. Európában az emberek több mint felének esélye sincs arra, hogy a Tejutat megpillantsa. A dubaji luxusszállók vendégei között lényegében senkinek sincs lehetősége, hogy szabad szemmel meglássa a Tejút egész égboltot átívelő csíkjának akár csak egy részét is. Pedig ahogy nappal az erdők-mezők látványa, úgy éjszaka az égbolt ezernyi csillaga is része természeti környezetünknek.

Ezért költöztetik a csillagászok a távcsöveiket egyre magasabb hegyekbe és a lehetőleg civilizációtól távoli helyekre. Sőt, most már leginkább a világűrbe, műholdakra.

„Mehr Licht!“ („Több fényt!“) – állítólag ezek voltak a halálos ágyon Goethe utolsó szavai. Akár konkrét, akár jelképes értelemben gondolta, a mondás azóta – főleg szimbolikus értelmében – jelmondattá vált, de el kell gondolkoznunk, hogy ma, amikor már nem gyertyával és méccsessel világítunk (mint Goethe idejében), vajon hol és hogyan érvényes.

*

Ahogy a gyorsétkezdék, illetve az egész „fast-food” kultúra ellenhatásaként megjelentek a „slow-food” éttermek (sőt már „slow-city” próbálkozások is vannak), ugyanúgy megjelentek a természetes sötétség érdekében és védelmében a „csillagos-égbolt” mozgalmak.

A Nacht van de Nacht (az Éjszaka éjszakája) olyan jeles nap Hollandiában (idén október 24-én lesz), amikor egy este lekapcsolják a világítást (mint – más megfontolásból – a *Föld órája* alkalmából), hogy az emberek kicsit átérezzék, milyen a mesterséges fény nélküli környezet, milyen a természetközeli életmód, milyen az igazi csillagos ég.

az egész emberiség öröksége

A Nemzetközi Csillagászati Unió – amely a profi és amatőr csillagászok érdekében szorgalmazza a fényszennyezés csökkentését – az éjszakai égbolt látványának védelmével

kapcsolatban is megfogalmazott egy állásfoglalást (1997): *„A csillagos ég képe az egész emberiség öröksége, amit ezért meg kell őrizni ..., kapjon legalább annyi védelmet, mint amennyit a világörökség részét képező földi helyek kapnak!”*

Van már Nemzetközi Sötét Égbolt Szövetség is (International Dark Sky Association), amely – pályázat alapján – hazánkban is odaítélt „Csillagoségbolt-park” címetek: elsőként (2009) a Zselici Csillagpark (Somogy megye) nyerte el, aztán Hortobágy (2011), és harmadikként a Bükki Nemzeti Park (2017).

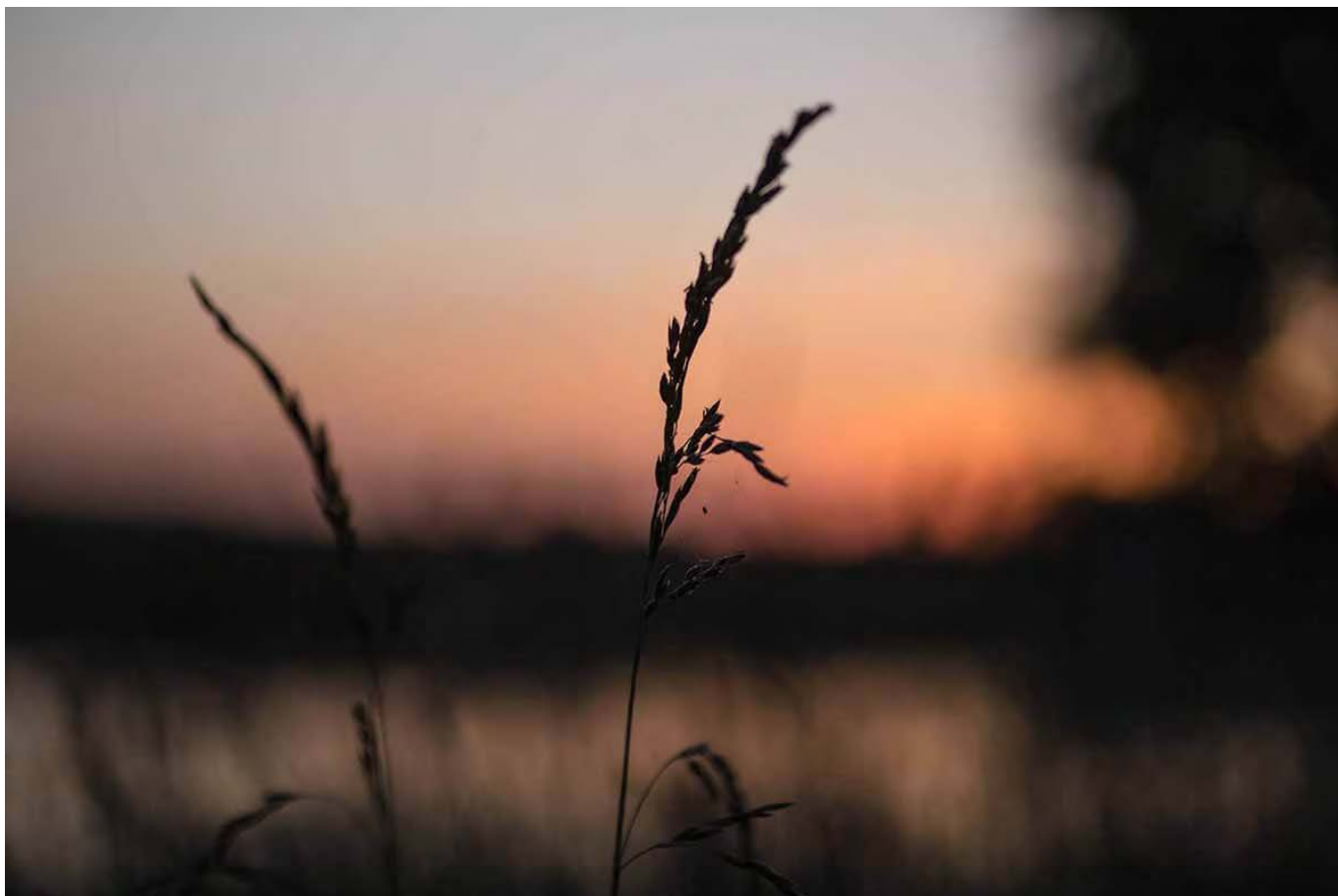
A csehek a levegőtisztasági törvényt (Clean Air Act) kiegészítették azzal, hogy a fény is hozzájárulhat a „levegőszennyezéshez”! Ez az első olyan törvény a világon, amely egy egész országra nézve fogalmaz meg szigorú előírásokat a mesterséges fényvel kapcsolatban.

*

Miféle biológiai következményei vannak, lehetnek a fényszennyezésnek?

Mivel mi, emberek nappali élőlények vagyunk, sokkal többet tudunk a nappali természetéről, mint az éjszakairól. (A földalatti életet is az utóbbihoz sorolhatjuk azon az alapon, hogy sötétségben telik.) A „vakságot” súlyos hiánynak gondoljuk, pedig csak annak az élőlénynek előny a látás, amely a szemével tájékozódik a világban. A hangok vagy szagok alapján tájékozódók éppenséggel előnyben vannak éjszaka a „látókkal” szemben. Persze csak akkor, ha valóban sötét van éjszaka. De hát évmilliók óta éjszaka többnyire sötét van (hacsak nem éppen telihold világít az égen). A fényszennyezett égbolt azonban újholdkor sem igazán sötét, s ez megváltoztatja az éjszakai ragadozók és lehetséges prédáik esélyeit.

A mesterséges fényforrások igen gyakran becsapják az állatokat. A szentjánosbogarak életében a sötétségi fénykibocsátásnak óriási jelentősége van. Bár gyengén a röpködő hím is világít, a párzásra kész nőstényt – amelynek szárnya nincs, s fűszálakra fölkapaszkodva várja a hímet – a kibocsátott, kicsit zöldes fénye alapján találja meg. De ha egy ember tervezte masina (pl. egy kerti lámpa, amely megvilágítja az ösvényt) éppen olyan fényt bocsát ki, amelyet a hím szeme a nőstény által kibocsátott jelnek érzékel, akkor oda fog leszállni, s így elmarad a párzás. Ha pedig egy nőstényt tíz napig nem találja megfelelő hím, „kikapcsolja a lámpáját”, többé nem világít, s elpusztul.

Még az is lehetséges, hogy a röpköző hím számára csalogatóbb egy kerti lámpa, mint egy igazi nőstény szentjánosbogár. Ennek az a magyarázata, hogy olyan inger, amely nagyon hasonlít az igazihoz, de annál erősebb – úgynevezett „szupernormális” inger –, fokozott reakciót vált ki az állatból.

Nézzünk még ilyen szupernormális ingereket! A nádirigó elsőként a fészkebe csent kakukktojásból kikelt kakukkfiókát eteti, s nem a saját fiókáit, mert a kakukkfióka nagyobbra tátja a száját, mint a saját fiókája. (Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy a fészkekben tátogó fiókák közül – kakukkfióka nélkül is – az kapja a falatot, amelyik legnagyobbra nyitja a csőrét – mert a legéhesebb, vagy mert a legéletrevalóbb.) A normálisnál – mármint a nádirigók világában normálisnál – még nagyobbra tátogó csőr látványa ezért az etető tojót ösztönszerűen arra „kényszeríti”, hogy a betolakodott fiókát előnyben részesítse a sajátjaival szemben. Hasonlóan, ha egy csigaforgató (egy parti madár) a fészke mellett nemcsak a saját tojását, hanem egy ahhoz hasonló, de nagyobb műanyagtojást is lát, a mesterséges tojást görgeti a fészkebe.

A rengeteg mesterséges fény a költöző madarakat is megzavarhatja. Egy részük ugyanis éjszaka is repül, s ilyenkor – más jelek, pl. a Föld mágneses terének érzékelése mellett – a csillagos égbolt az egyik legfontosabb információforrásuk. A nagyvárosok környezetében tapasztalható nagyfokú fényszennyezés ezért éjszakai útjuk során eltérítheti őket a kellő iránytól. A madárvédők ezért már régóta szorgalmazzák, hogy azokban a napokban (hetekben), amikor a nagy madárvonulások vannak, tompítsák a városok kivilágítását.

Ösztöneiknek engedelmeskedve

Bizonyos tengeri teknősöket életveszélyesen megzavarhatják az emberi fények. A teknősök homokba rejtett tojásait a nap melege kelti ki, s amikor a kicsi teknősök kifejlődtek,

kibújnak – lent, a földfelszín alatt – a puhahéjú tojásaikból. Ösztöneiknek engedelmeskedve millió évek óta éjszaka kaparják ki magukat a homokból, mivel így kevésbé kitettek a lesben álló madarak veszélyes csőrének. S még így is igyekezniük kell, hogy apró lábaikat szaporán szedve minél hamarabb elérjék a partot, mert csak ott, a vízben lesznek biztonságban. A kikelt teknőspalánták többsége így is évezredek óta mindig az éhes madarak csőrében végzi.

Honnan tudják a kicsi teknősök az éjszakai sötétségben, hogy merrefelé van a víz? Onnan, hogy látják a csillagok tenger felszínéről visszaverődő fényét. Amióta azonban a tengerpartok tele vannak szállodákkal, etető-ítató helyekkel, éjszakai vendégsereggel, a kis teknősök gyakran nem a tenger felé veszik útjukat, hanem a hotelek fényei felé.

A fényszennyezés speciális ártalma lehet, hogy felboríthatja az állatok természetes életritmusát, megzavarhatja a cirkadián (vagyis nappali-éjjeli) életciklusukat. A legtöbb állatfajnak – az embernek is – viszonylag pontosan járó „belső órája” van. De ezt a belső órát a nappalok és éjszakák váltakozása működteti. Hogy mennyire érzékeny ez a belső ritmus, azt saját magán tapasztalhatja, aki hosszabb repülőútra megy. Ilyenkor akár több órányival is eltérhet a megérkezéskor érvényes helyi idő és a belső biológiai óra „magunkkal vitt” ideje. Akár napok is eltelhetnek, mire átáll a belső

óránk a helyi nappal-éjszaka ritmusra. Az addig jelentkező kellemetlen testi-lelki állapotot hívják „jetlag”-nek. (Kisebb mértékben még a nyári időszámításra átállás és a visszaállítás is okoz ilyen problémát.)

Amikor az Exxon Valdez tankhajó 1989-ben Alaszka partjainál víz alatti sziklának ütközött, 42 millió liter kőolaj ömlött a hideg tengerbe. A kőolaj – könnyebb lévén a víznél – fennmaradt a tenger színén, viszont lehetetlenné tette a víz levegőzését és tapadós-viszkózus olajként vízzel lemoshatatlanul rátapadt a halakra, kagylókra, rákokra, a vízi madarak tollazatára. A partszakasz tisztításán 10 ezer ember dolgozott. A világ minden tájáról érkeztek önkéntesek, akik egészségüket veszélyeztetve, a hideg vízben (nyakig gumiruhában) órákon keresztül állva, éjjel-nappal hordták kifelé a vízből a megdermedt kőolaj-tömböket, mosták a madarak tollát, s mentették, ami menthető volt. És sajnos, ma már tudjuk, hogy ezek az önmagukat nem kímélő emberek nagyobb károkat okoztak, mint amekkora lett volna, ha semmit sem csinálnak, s ráhagyják a természetre a szörnyű állapot lassú „feldolgozását”. Mivel okoztak kárt? Azzal, hogy a kicipelt kőolajtömbök egy részét akaratlanul is mélyen beletaposták a parti homokba, ahonnan az csak évtizedek alatt tűnt (vagy még tűnik) el. Meg hogy csak erős reflektorfényben lehetett dolgozni. Azon a partszakaszon tehát hetekig „nappal” volt, s a 24-órás világosság seregnyi állatfaj bioritmusát zavarta meg olyan mértékben, hogy végképp összeomlott az ökológiai egyensúly.

Még egy hazai példa a fényszennyezésre. A templomtornyok egy része – különféle okok miatt – díszkivilágítást kap; alulról és oldalról erős reflektorfény emeli ki az éjszaka sötétjéből. Ez akár még szép is lehet. Az emberek megszokják, talán meg is szeretik; de számos baglyunk templomtornyokban fészkel, s ezt a helyiek, főleg a gyülekezet vezetői jól tudják. A gondnoknak bizony takarítani kell a harang környékét a költési idő végeztével, ez azonban megoldható. A baglyok szempontjából mégis végzetes lehet a díszkivilágítás, mert amikor fészkelnek, vagy már etetnék fiókáikat, a fészek környékén éjszaka is nappali világosság van. Ez felborítja a költő bagolypár cirkadián ritmusát. Nem tudnak vadászni éjszaka s pihenni nappal – ahogy az ösztöneik „diktálnák” –, így végül nem tudják etetni és fölnevelni a fiókákat.

Próbálták megszervezni, hogy ha a gyülekezet és vezetői vállalják, a Magyar Madártani Egyesület szakemberei megmondják, hogy ott ilyen vagy olyan bagoly tanyázik, s annak a fajnak mikor van a költési ideje. Mindössze annyi lenne a feladat, hogy arra a két-három hétre le kellene kapcsolni az éjszakai díszkivilágítást. Sajnos, a papok, lelkipásztorok „serege” nem vállalkozott erre. A baglyok tehát pusztulnak.

Végül nézzük meg, hogy ránk, emberekre még milyen hatással van az éjszakai fényszennyezés!

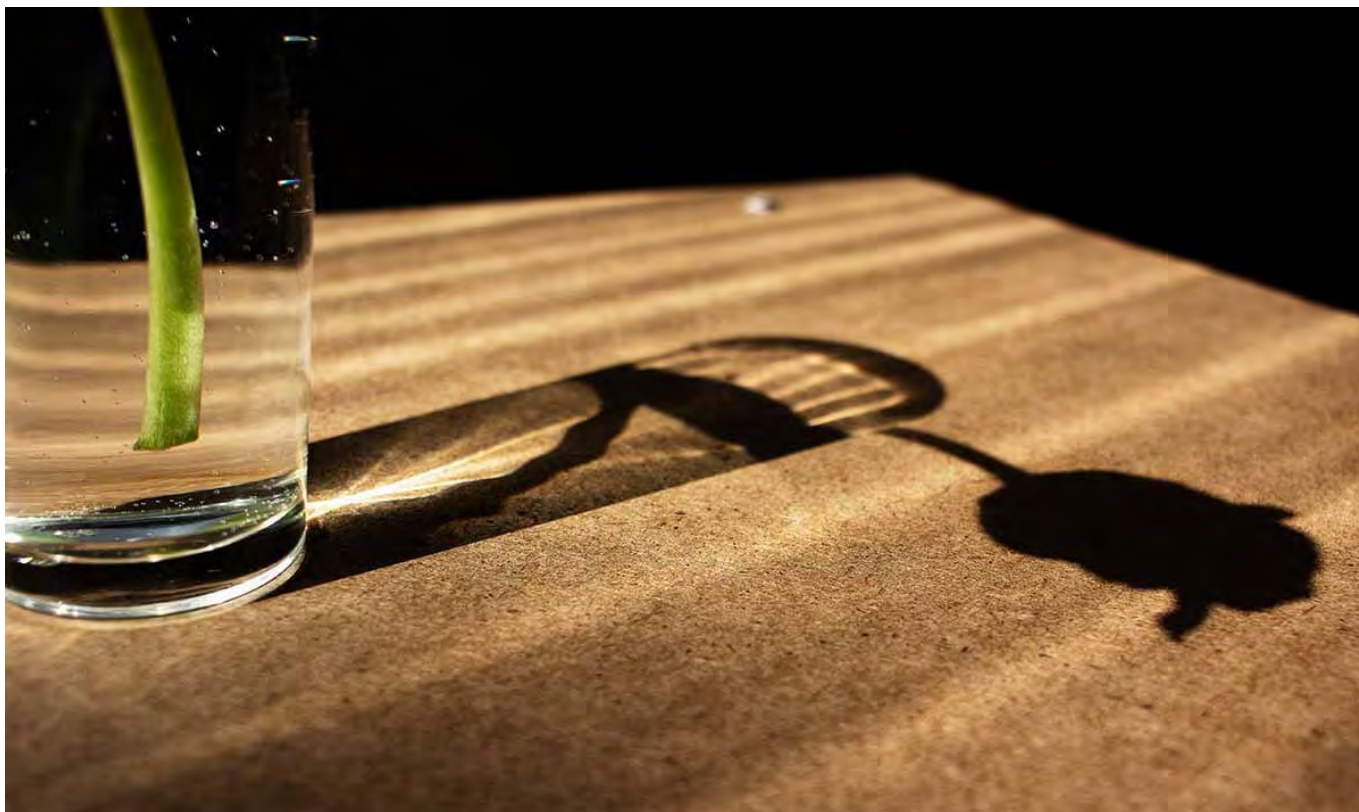
ha a telihold bevilágít

Sokan – főleg a rossz alvók – tapasztalják, hogy ha a telihold bevilágít, még rosszabbul alszanak. Ennek – többek között – az is oka, hogy a szokatlan világosság hormonális szinten is

zavarja a nyugodt alvást. Az igazán mély alváshoz sötétség kell. Még az utcai lámpák fénye is zavaró lehet. Mindennek az a biológiai háttere, hogy az éjszakai fény gátolja a *melatonin* nevű hormon termelődését. Mi ez a melatonin, s miért nem termelődik világosban? Maga a szó görög elemekből áll: $\mu\epsilon\lambda\alpha\varsigma$ (melasz) = 'sötét, fekete', $\tau\omicron\nu\omicron\varsigma$ (tonosz) = 'feszülés, nyomaték, erő'. A melatonin tehát a „sötétség (az éjszaka) hormonja”.

Az ébrenlét/alvás váltakozás az ember (és a nappali állatok) esetében több tényező szabályozórendszer működésének eredménye. Az egész rendszer központja („pacemaker”-e) a köztiagyban van, azon belül a hipotalamuszban, s még azon is belül annak egyik magjában. Ez pedig a nucleus suprachiasmaticus, azaz látóidegkereszteződés fölötti mag. Egy „önműködő” idegsejt-csomó, amely a nap 24 órás ritmusában minden este beindítja a szintén az agyunkban lévő tobozmirigyben a melatonin termelődését, amely aztán kiváltja az elalvást.

A helyzet bonyolultságát jelzi, hogy bár van szerepe az esti sötétedésnek abban, hogy ez az idegsejt-csomó aktivizálódik s hatására megindul a melatonin-termelődés, a nappali sötétség (vagyis ha pl. bezárkózunk egy sötét szobába) önmagában nem indítja meg ezt a folyamatot. A melatonin tehát nem egyszerűen a sötétség, inkább az éjszaka és a pihentető alvás hormonja.

Ez az agyi „alvás-mag” önműködő ugyan, de leállítható. A fény leállítja. Ha a szemünkbe akár csak közepesen erős fény jut, gátolja a melatonin termelődését. S még az sem mindegy, hogy milyen színű fényről van szó. A kék fénynek (460 nm-es hullámhossz körüli szín-árnyalatoknak) a legerősebb ez a gátló hatása. Az esti tévéképernyők és a különböző „kütyük” monitorjai tehát – a viszonylag magas kék komponensű fényük révén – kifejezetten ártalmasak a jó alvás szempontjából. Ezt felismerve éppen az alacsony kék komponensű monitorok kifejlesztésén dolgoznak.

félelem a sötétől

Fényszennyezés tehát otthon, a lakásunkban is van. Magunknak csináljuk. Persze vannak, akik ezért-azért ragaszkodnak ahhoz, hogy valami világítás éjszaka is legyen a lakásukban. Például mert félnek a teljes sötétségben. A félelem a sötétől ösztönös sajátságunk, hiszen mi szélsőségesen látásra építő lények vagyunk, akik a „vadonban”, éjszaka hátrányban vannak az esetleges támadóikkal szemben. (Ésszel persze ezek a félők is tudják, hogy az adott

körülmények között nincs racionális alapja a félelmüknek.) Mások biztonsági okok miatt fényszennyezik az éjszakájukat, nehogy megbotoljanak és elessenek, ha valamiért föl kell kelniük éjszaka.

Azt javasoljuk, hogy ha valaki bármilyen okból éjszakára sem csinál sötétet a lakásában, legalább arra törekedjen, hogy ez az éjszakai fény minél gyengébb legyen, s minél kevesebb kéket tartalmazzon. S nemcsak azért, hogy a magas melatoninszintnek köszönhetően jobban aludjanak, hanem mert ennek a hormonnak az alvásszabályozáson túl még immunerősítő és antioxidáns hatása is van. Bizonyos mértékben tehát még egyes ráktípusok kialakulásának megelőzésében is szerepe lehet.

Vagyis Goethe-t idézve: „Több fényt!” – de mértékkel és okosan!

kép | shutterstock.com

Taizs Gergő

AZ IDŐ VALAMELY VÉGÉN

[„AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM”]

2020-04-03 | AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM, VERS

Valahol az idő valamely végén,
egy tapintható, üres villanásban
a felhasadt térköz alá bújtunk be,
ujjunkkal pszt!-t intettünk arra várva,

hogy többé már ne emlékezzenek ránk,
a létezés érdeme legyen másé,
ihletet ne meríthessen belőlünk
emberi dráma, isteni színjáték.

E lepelben oszthatatlanok vagyunk,
közös terünket egymással béleli
ki az összes eseménydús sóhajtás és
nyögés, míg végül senki sem értheti,

hogy halál- vagy életközeli élmény
elbújni az idő valamely végén.

kép | shutterstock.com

Taizs Gergő

KERÉK, PALATETŐ, ERDŐSÁV

[„AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM”]

2020-04-18 | AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM, VERS

J.-nek

A kerékre gondolok, ami a nagyszülők kertjében hevert, habár nem is kerék volt, jobb híján neveztük csak így, valójában méretes fa kábeldob vesztegelt ott, az előző

tulaj hagyta hátra, mi persze kisajátítottuk arra a nyárra,
ültünk rajta, megosztottuk egymással élet-tapasztalásainkat,
miközben hallgattuk, ahogy nagypapa a műhelyben barkácsol.

A palatetőre gondolok, szürke hullámaira, ahogy magába
szívta a sűrűsödő napsugarakat, elfedve az ormótlan garázst
a szerelőaknával, mellette sárgabarackfa, onnan másztunk
fel a tetőre unalmas júliusi napokon, felvettük a hullámok
alakját, belezsibbadtunk a fénybe, míg lehunyt szemmel
füleltük a baromfiól lakóinak szorgos csipkelődését.

Az erdősávra gondolok, a keskeny határvonalra, egyik felén
vadnyulak lucernaföldön, másik felén reptér, kifutópálya,
a két világ közt amorf akácfák lombjai alatt húzódó mély
árnyék, akár lövészárók, ahová a forróság elől bújtunk el,
hogyan eldöntsük, hazafelé melyikünk legyen, aki majd
a földutat övező agyagfalba vájt rókaljukak mellett halad.

Az otthonra gondolok, és mindenre, amit ilyenkor hallanál,
a kerékre, ami forgott, majd őszre eltűnt, ahogy apád is a válás
után, a városra, ami később felzabált és visszahányt egy még
nagyobb városba, amellyel most is emésztitek egymást, ahol nincs
palatető, barackfa, sőt park is alig, és a galambok szárnyuhogása
elől elképzelt rókaljukakba menekülhetsz csupán.

kép | shutterstock.com

Bene Zoltán

VALENTIN-NAP

[„AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM”]

2020-04-06 | AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM, NOVELLA

Vali egy padon ült, csapzott szakállát simogatta. A feje fölött festői faágak és távoli csillagok, a lába előtt zavaros tócsa. Az utóbbit figyelte, miként tükröződik benne a világ. Mintha vízfestékkel festett képet locsolnának öntözőkannából szépen, csöndesen, egyenletesen, gondolta. A körvonalak megbolydultak, a színek egymásba

olvadtak. Így nézte egyszer régen, ahogy egy aradi, félig román, félig magyar lány nagy műgonddal fest. Közben idegenes hangsúllyal beszélt magyarul, hiszen az anyanyelve, miként az édesanyja, román volt.

– A karibok elfoglalták az arawak szigeteket – mesélte Vali az aradi lánynak –, lemészárolták az összes férfit, a nőket viszont magukkal hurcolták a saját földjükre, és az asszonyaikká tették. Bosszúból az arawak nők először a saját nyelvüket tanították meg a születő gyerekeknek. A lányok nem is beszéltek máshogy, egészen a halálukig. A fiúk is csak tízéves koruk körül tanulták meg a karibok nyelvét, amikor elkerültek a férfiak házába. Így aztán sajátosan kétnyelvű társadalom alakult ki, a nők arawakul, a férfiak karibiul beszéltek. Biztosan értették ugyan a nők is a férfiak nyelvét, a férfiaknak pedig a nők nyelve volt az anyanyelve, ugyebár, és a nőkkel továbbra is azon érintkeztek, míg egymás közt atyáik karib szavait használták, ami a férfiak saját, különálló nyelvéné vált, s a nők sohasem szólaltak meg rajta, számukra az tabu lett. Végző soron így álltak bosszút a lemészárolt arawak férfiakért.

szépséges ív

A festegető aradi lány, legalábbis Vali emlékei szerint, valami olyasfélét válaszolt, hogy az ő családjában azért nem egészen ez a helyzet. Nem sokkal később az aradi lány egy szekrény előtt guggolt, és takarót keresett Valinak, aki a heverőn feküdt, s közben hol a plafont bámulta, hol a guggoló lányt figyelte. Fölváltva. A lány műszálas hálóinget viselt, lába csillogott a félhomályban, Vali kedvtelve szemlélte, ahogyan a combok hátsó oldala a vádlikhoz tapad, végigfuttatta buja tekintetét a fenék vonalán, amely a gerincnek is szépséges ívet adott.

– Olyan otthonos ez a hangulat – csúszott ki a száján, mire a lány fölnézett a szekrény mellől, és nagy, halványzöld szeme hosszúra nyúló, mélabús pillantásával arra kérte, ne mondjon ilyeneket. Vali beletörődött, hogy ez a helyzet. A lány kockás takarót dobott neki. A mozdulattól hullámozott a melle. Magára hagyta Valit, az ajtót behúzta maga után. Vali aludni akart, de sehogyan sem sikerült, csak süppedt lefelé az éjszakába, mint valami mocsárba, egyre mélyebbre és mélyebbre. A zombékok között meztelen női lábszárakba és fedetlen combokba ütközött, izzadó tenyere enyhe ívű, meleg, bársonyos fenekekre és dús keblekre simult, érezte a bőr

selymességét, amelyen átizzott a hús, s elégedetlenül, mégis megbabonázva vette észre, hogy testének mértani középpontjába sűrűsödik össze minden, ami élet. Titkon várta a lányt, az aradit, aki vízfestéssel és fekete szárú ecsettel szokott képeket festeni. Titkon várta, de még titkon sem jött, s ettől olyan keserű lett Vali szája íze, mintha epét hányt volna. Ki kellett settenkednie egy pohár vízért. Mohón, nagy, hangos kortyokban itta, utána elmosta a poharat, lábujjhegyen visszaóvakodott a bolyhos pléd alá, forgolódni tovább. Reggel összehajtogatta a kockás takarót, fölhúzta a nadrágját, kiment a konyhába, ivott egy kávé az aradi lánnyal, megköszönte a szállást, és útnak indult. Milyen sokszor indult már útnak, maga sem tudta volna megmondani. Érkezéssel bezzeg mennyivel kevesebbel tudna elszámolni, gondolta, miközben visszhangot vertek a lépcsőházban a léptei.

Ahogy fölpillantott a tócsából, egy nő állt előtte. Mint egy jelenés a semmiből. Az aradi lány, villant át rajta, hiszen azon a réges-régi délutánon is a semmiből bukkant elő, a folyópart elhagyott szakaszán, egy bokor mögül. Ott festegetett, azon a helyen, ahová Vali soha azelőtt és soha azután nem tévedt, csakis akkor, mert akkor még minden lehetett, mert húszéves volt, mert nyargalt a vér az ereiben és a haja lobogott a

szélben, és fehér ingét bátran tárta szét a világ előtt napra nap, lóhettek oda. És lóttek is. Néha még elfogta az efféle reménytelenül romantikus hangulat. Ezért ült újra és újra a pókerasztalhoz, annyi viszontagság után is újra és újra. Ezért nem tudta letenni a lapokat. A romantika az oka, igen. Amiatt hisz abban, hogy egyszer üstökön ragadja a szerencsét.

– Klein Valentin? – kérdezte az előtte álló nő.

Vali bólintott.

– Jöjjön velem, már várják.

Vali nem ellenkezett. Beszéltek, hogy a görögök egy nővel dolgoztatnak, s hogy ennél jobb végrehajtójuk sose volt.

– Nem tudok fizetni – motyogta.

– Majd nekik mondja, ne nekem – vont vállat a nő, és a hangjában Vali meghallotta azt az akcentust, éppen azt.

– Halványzöld a szeme? – kérdezte izgatottan.

– Mi köze hozzá?

– És aradi. Az édesanyja román, az édesapja magyar. Régen festegetett.

– Most is szoktam.

Valit melegség öntötte el. Ő az. Mégis ő. Szinte boldogan lépkedett mögötte a közelben parkoló autóiig.

– Órák óta követem. Miért üldögélt ott? – érdeklődött a nő szenttelen hangon, miközben kinyitotta Vali előtt az ajtót.

– Amikor hazafelé mentem, elegendem lett.

A nő furcsán, röviden fölszisszent. Talán nevetett, talán azt fejezte ki így, mekkora hülyeségnek tartja az ilyesmit. Érzelgős ostobaság.

– Végső soron nem is hazafelé mentem – pontosított Vali –, csak egy helyre, ahol meghúzhatom magam. Mint régen. Emlékszik?

– Ezzel nálam nem megy semmire – mondta a nő. – És nem is emlékszem.

– Nagy marha férfiember létemre Valinak neveznek, és egész életemben te voltál az egyetlen, aki nem csodálkozott, amikor először meghallotta.

A nő szánakozva nézte.

– Nem találkoztunk még soha – jelentette ki.

– Kilencvenötben – próbálkozott Vali. – Festettél a folyóparton.

- Kilencvenötben az aradi árvaházban dekkoltam, hülye.
- De szoktál festegetni?
- Igen.
- Édesanyád román, édesapád magyar, aradi vagy.
- Állítólag. Ezt mondták az árvaházban. Ebben a városban tavaly jártam életemben először.
- De hát ez hogy lehet?
- Úgy, hogy egy idióta vagy – azzal a nő belökte a férfit a hátsó ülésre.

A kocsi hátsó és első részét törhetetlen plexi választotta el. Az én csontjaim bezzeg nem törhetetlenek, gondolta Vali keserűen. De sokkal szomorúbb volt amiatt, hogy a nő, akivé az aradi lány lett, nem emlékszik rá. Vagy nem akar emlékezni. Vagy valóban nem is az a lány. Vagy az a lány nem is létezett soha. A valóság csak egy elmosódott kép.

– Viszont ezúttal legalább megérkezem valahová – dünnyögte. – Ha nem is haza, de a végére érek.

kép | shutterstock.com

Matuszka Máté

SÖTÉTSÉG

[„AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM”]

2020-04-10 | AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM, NOVELLA

1

Rafique-kal fent fekszünk a hotel tetején. Ő a város fényeit nézi, én meg az ellentétes irányba, a fák közötti sötétségbe meredek.

– Mondd csak, *ungára* – kezdi, miután kiveszi a cigit a szájából. Az *ungára* különben nem *magyart* jelent, nem is tudom, miért mondtam neki, hogy ha akar, szólíthat így. – A te hitedben ma van az új év?

Bólintok, mikor hátranéz rám.

– És mondd csak, *ungára*. A te néped mivel tölti az új esztendő első napját?

Rafique állandóan kérdez, én meg sosem tudom eldönteni, valóban érdekli-e mindez, vagy csak a hoteligazgató beszél belőle, aki próbál jó viszonyt tartani a legkülönlegesebb és legrégebbi vendégével. Persze fehérként itt aztán nem nehéz a különlegesség. A kínaiak például sokkal rosszabbul jártak, belőlük három van a városban. Négerből, azt hiszem, egy sem.

– Szóval?

Hogy mivel töltjük Magyarországon az újévet? Hát nem azzal, amivel én fogom, mert dolgozni megyek. Ami a nyugati világban kezdet, az itt, Bengáliában csak egy szerda.

Szerdánként pedig nyitva a... A helyiek *mahietar*-nak hívják, ez a színház és a bordély keveréke. Korhadt, szögletes épületben van az Ókta Ingápar folyó túlsó partján. A folyóba évtizedek óta ömlik a közeli vegyi üzemekből a trutyi, most például halványzöld pókhálószerű réteg lebeg a tetején. Valójában azért vannak itt ezek a cégek, mert azt csinálhatnak, amit akarnak, senkit sem érdekel. Különösen az ittlakókat nem.

Nem értem, miért nem érdekli a bengáliaiakat, hogy a városuk szemétdomb. Hogy a természetbe engedett kemikáliának milyen következményei lesznek? A kutyák például kivétel nélkül vakok, de kilométerekről kiszimatolnak bármit vagy bárkit. Vakságuk ugyan jelentős akadály, de évről évre, generációról generációra ügyesebbek. A *mahietar* felé, szerencsére, egyik falkába sem botlom.

európai szemmel

Az ajtót egy helyi mértékkel jól megtermett ember állja el, európai szemmel persze girnyó, és ha akarnám, simán odébb lökhetném, és bemennék. De nem kell odébb löknöm, ismer már, és átenged.

Odabent fülledt a levegő, pedig még csak férfiak zsúfolódtak össze a színpad előtt. Lövök róluk pár képet – feleslegesen. Ezeket egyetlen újságnak vagy portálnak sem tudom eladni. Minek csinálom? Mindegy.

Kérek a pultos gyerektől egy viszkit. Mármint tényleg gyerek, tizennégy éves sincs. A viszkijük európai számára olcsó, a helyieknek meg kurva drága, de egyszer egy évben van újév, úgy gondolom, kijár nekem.

A műsor, már ha annak hívható, annyi, hogy felsétál a színpadra hét nő, aztán a legtöbbjük csak áll, és néz ki a fejéből. Semmit sem csinálnak, nem vetkőznek, nem táncolnak, a férfiak így is elveszítik az eszüket, dobálják nekik pénzt, és amikor már elég összegyűlt a lábuk körül, lehajolnak érte. Néhányan ezt is csak a műsor végén teszik. Ketten táncolnak, de csak az egyikük veszi le a melltartóját. Így legalább tudok lőni pár 18+-os képet, vagyis keresek némi pénzt.

Érdekes belegondolnom, hogy Bengáliában lövök egy cicis képet, azt feltöltöm egy német szerverre, ahonnan ezek az emberek, akik most itt vannak, megveszik.

Az is érdekes, hogy ezek a lányok, meg a családjuk, mint a környéken bárki és bármi, generációk óta ugyanabból él: a színpadon álló anyja biztosan, valószínűleg a nagyanyja, sőt a dédnagyanyja is ezt csinálta. Vagy a turistáskodó fehér vadászoknak kínálták magukat.

A szerda esték sosem hosszúak, végül is munkanap, így másfél óra múlva vége az egésznek.

Sétálok a sötétben, és nem tudom, visszamenjek-e a hotelbe, vagy próbáljak keresni valami fotótémát? A környéken már lassan mindent fotóztam, a kutyákat, a folyót, a fákat... Persze senkit sem érdekelt. A vak kutyás képeim nyomasztóak, a folyón úszó kémiai anyagok képei miatt pedig pár éve bepereltek. És vesztettem.

Végül Atif és csapata menti meg az estémet.

– Hé, *ungára!* – úgy vesznek körbe, mintha ki akarnának rabolni. – Megyünk őrbe. Jössz velünk?

Miért ne?

A „megyünk őrbe” azt jelenti, hogy a közeli ültetvényeket védik – leginkább a kószáló elefántok ellen. Valójában egész este piálnak. Ilyen helyen mi mást lehetne tenni? Én csak a fotók miatt kellem. Ilyenkor bulifotósnak érzem magam, lekapom, ahogy a földön fetrengenek vagy egymást verik, persze úgy, ahogy a részegek szokták. Ezeket a képeket is megpróbáltam már eladni pár újságnak. Nem sikerült. A képeknek így az a sorsa, hogy másnap átküldöm őket Atifnak, kezdjen velük, amit akar.

Szokás szerint az egyik ültetvény sarkába ülünk le. Atif tüzet gyújt, a haverjai meg előhozzák a jobbára tiszta alkoholt tartalmazó üvegeket. Ezeket egyfajta Molotov-koktéllként használják: az elefántok megijednek a tűztől, eloltani azonban könnyű, a természetben nem okoz nagy kárt.

Mikor először hívtak maguk közé, meg akartam kérdezni, miért nem benzinből csinálják. Azért, mert azt nem lehet meginni. Az alkoholt erősen felhígítják, mégis azon szórakoznak, hogy így is mennyire éget, amikor lenyelik.

barátilag ütlegelik egymást

Az éjszaka szokásosan telik: először egyre hangosabban röhögcsélnek, aztán barátilag ütlegelik egymást, további fél óra, és mindegyikükből előjön a vadember, és ököllel verik egymást. Kivéve, ha nem téved erre egy-két kóbor kutya, mert akkor azokat.

Csinálok képeket, de minek?

Hajnalban beájulnak. Ha történetesen erre jönne egy elefánt, ezek a srácok semmit sem tennének.

Atif felriad. Az orra még vérzik, mert az egyik barátja fejbe rúgta. Véletlenül.

– Gyászolok, *ungára* – mondja. – Van bátyám. Volt. Meghalt. Ő is őrizte a földet. Elefánt megrohanta, agyontaposta.

Válaszolnék, de már visszaaludt.

Kicsit irigylem Atifot meg az életét. Hogy bármelyikük felcserélhető bármelyikükkel. Nekem öt nővérem van – és mindegyikük kiváló fotós. Anna portrékat fotóz, Anett tájképeket, Anda fotókat – ez szerintem abszurd; Anélia ételeket, Annamira pedig apánk műhelyét vitte tovább, és gyerekfotós lett. Mind nagyon sikeresek. Anett annyira, hogy az egyik képe bekerült a Windows hátterei közé. Néztem is, mikor egyszer bekapcsoltam, és a bejelentkezésnél az ő fotója fogadott. Apám az egész családot összehívta megünnepelni, milyen sikeres gyerekei vannak. Csak a legkisebbről felejtkezett el. Persze nem állhatott ki a család elé, hogy íme, az egyetlen fiam, aki abból él, hogy Bengáliában csöcsöket fotóz.

Elaludhattam, mert hirtelen világos van.

A srácok már mind talpra ugrottak, kiabálnak, felkapják a Molotov-koktélokot, már ami megmaradt belőlük, és elrohannak. Elefántok dézsmálják a termést, ki tudja, mióta. Követem őket, de nagyon lemaradva. Talán mert ők már gyerekkorukban is a földön aludtak, és egyáltalán nem viselte meg őket a kemény föld.

Eldobják a Molotov-koktélokot. Csinálok pár képet, de minek? Úgy sem látszódik belőlük semmi.

És ekkor meghallom a bébi elefánt sikítását. Atifék hirtelen hátraarcot csinálnak, és sprintelnek felém, én pedig döbbenten állok. Elefánt követi őket. Négy agyara van, hála a folyót szennyező kemikáliáknak. Az egész világon egyedül itt születnek az elefántok négy agyarral, és melleleg kétszer annyi foggal – a környék hemzseg az orvodászoktól.

Az elefántot, aki Atifékat üldözi, fiatal nősténynek nézem. Még nem akkora, mint egy kifejlett példány, de már majdnem. Mögötte a borja lohol, nyilván a legelsője lehet. A borjnak az egész hátsó fele lángol. És közben teli torokból meg ormányból sikít, európai fülnek és agynak feldolgozhatatlan hangon.

Atif hadonászik, hogy tűnjek el az útból, de csak akkor mozdulok, mikor ideér, és betol a fák közé.

– Menekülés! – üvölti. – Jön utánunk! Lát minket!

Igaza van, az anyaelefánt átpréseli magát a fák között, jön utánunk. Meg akar ölni minket. De a borja annyira üvölt a fájdalomtól, hogy a mama inkább visszafordul, és kétségbeesetten köröz az égő borj körül. A lángok végül maguktól elalszanak. Az elefántok megfordulnak és eltűnnek, az égett bőr és zsír szaga itt marad.

– Takarodás! – üvölt utánuk Atif. – Megtanultátok!

Azt hiszi, vagy legalábbis abban reménykedik, hogy ezek az elefántok most megtanulták, ne jöjjenek a földekre. A bengáliai földeket egyébként kínai cégek tulajdonolják, vagyis a pénz Kínából idejön, Atifék elköltik, leginkább az AliExpressen, elvégre olcsó, és így már megy is vissza a zseton Kínába.

nyomasztó téma

Az elefántos kaland után vár az a lyuk a hotelben, amit Rafique-tól bérlek. Végre ágyban alszom. Estefelé kelek fel. Szétválogatom a képeimet, hátha van közöttük olyan, amit elküldhetek valamelyik szerkesztőségbe.

Persze nincs, miért lenne? De eljutok az utolsó hét képhez. Égő és pánikoló elefántok – nem valami jók. Ráadásul nyomasztó téma, kizárt, hogy bárki lehozza. Egyedül a harmadik kép ér valamit, ezen látszódik, ahogy a mama elefánt úgy próbálja eltaposni a lángokat, ahogy egy ember tenné: homokot rúg rá. Ezt végül elküldöm pár helyre.

Az egyik portál kirakja a képet. Írnak mellé valami sablonos szöveget, hogy fú, Indiában (mindegy) a békésen legelésző elefántokat megtámadták az agresszor helyiek (mindegy). Milyen felháborító, bla-bla.

A portál látogatottsága egyetlen éjszaka alatt háromszázszorosára nő.

Ebből annyit tapasztalok, hogy jön ötven e-mailem, mindegyik különböző portáloktól, és mindegyikük exkluzív fotókat akar az elefántokról, meg hogy kövessem őket, és fotózzam az életüket. A pénz nem számít, kérjek, amennyit akarok. Aztán úgylis kitalálnának valamit, miért nem fizetnek ki. De legalább nem melleket fotózzom, és hátha feljebb is jutok.

Biplab Hazra fotója

Felkeresem Atifot, aki a szüleivel él a folyó túlszéljén. Az anyja még a folyóban mos – a dédszülei, sőt az ükszülei is így csinálták. Atif pólói néha világítanak a holdfényben, az új ruhái meg egyik napról a másikra kifakulnak.

– Megnézd ezt, *ungára*, megnézd ezt! – szalad hozzám az anyja, mikor meglát.

A kezét mutatja: rózsaszínű folt körül tökéletes körben állnak a legyek.

– Már láttál te ilyet? – kérdezi a nő. – Elzavarni őket nem lehet, csak víz viszi le. Képet akarsz róluk?

Lekapom, de tudom, hogy feleslegesen.

Nem tudom eldönteni, Atifék házának építése félbemaradt-e, vagy eleve ilyenre tervezték. Atif odabent alszik, a földön, fel kell keltenem, és megkérdezni, hol találhatnám a nemrég meggyújtott elefántokat.

Azt mondja, egy elefántot könnyű megtalálni.

Egyik haverja levisz minket autóval a városszéli földekhez, onnantól magunkra maradunk. Szerintem majdnem reménytelen megtalálni a nyomaikat, de Atif hamar kiszúrja őket.

– Látod-e? A kisebb húzza lábát. Az égés miatt. Erre mentek.

Csak port meg a fák földből kilógó gyökereit látom. A lábnyomok nem sokáig vezetnek minket, nem is kell: a környéken van pár vízgyűjtő. Hogy éppen melyikben van valami a vegyi üzemekből, onnan lehet megállapítani, hogy az állatok nem isznak belőle.

– Várunk – jelenti be Atif.

Azt csináljuk. Megpróbálom elmagyarázni, miért kell megtalálnunk az elefántokat. Hogy az országom lakói most épp erre kíváncsiak. És számítanak rám. A képeimre.

– Mert fotóztad az elefántot? – értetlenkedik. – De van sok megégett. Azok nem?

Az elefántok alkonyatkor bukkannak fel. A mama olyan, mint bármelyik elefánt, a borja azonban elég leharcolt állapotban van. A sebei véreznek, legyek dongnak körülötte, az anyjával próbálják elhessegetni, reménytelenül.

Követem őket, bár Atif figyelmeztet, hogy ez veszélyes, ha kiszúrnak a vad elefántok, agyontaposnak.

– Mint szegény bátyámat. Maradj mindig mögöttük. Szélre figyelj. Ha kiszúrnak, megfordulnak. Fára mászni próbálj.

Késő estig követem az elefántokat. Úgy érzem, észrevettek. Idegesek, forgolódnak, mindegy. Életemben nem fotóztam ennyit, akár videót is csinálhatnék. Lefotózom, amint mennek a fák között. Amint isznak. Amint a legyekkel küzdenek. Ahogy a borjú szenved.

Már majdnem betelt az összes SD kártyám, vissza kell mennem Rafique hotelébe. A sötétben a gépem vakujával világítok: kísérteties fehér fényben megyek. Jól érzem magam. Sikeres vagyok. Sikeres fotós.

gennyes, véres trutyi

Ekkor szúrom ki az egyik fán a borjú vérét. Nem igazán vér, inkább az a gennyes, véres trutyi, ami a hátán folyik a sebeiből. Idekenődött. Először tovább megyek, majd meggondolom magam. Egy sikeres fotós ezt sem hagyhatja itt.

A legnagyobb portál számára töltöm fel a képeket. A helyi internet sebességével nyolc óra lesz, de legalább van időm aludni. Vagyis lenne, ha nem kellene figyelnem, nehogy megszakadjon a kapcsolat. Közben végignézem a milliányi e-maileket és Facebook-üzeneteket. Sokan gratulálnak, hogy micsoda képet lőttem, milyen erős, de legalább ugyanennyien szörnyülködnek. Néhányan egész Indiát (mindegy...) fel akarják gyújtani, és elégetni mindenkit, aki képes ilyesmire.

Azon gondolkodom, meg tudnám-e szokni, hogy ezt a hatást váltják ki a képeim? Azt hiszem, igen. A nővéreim is megszokták, és ha nekik sikerült, nekem is menni fog.

A hazai internetezők nevet adnak a mama elefántnak: Héra. Héra, a védelmező.

Másnap délben hív a főszerkesztő, de a vonal elég rossz:

- N // m fog_k hazud#i - recsegi -, ez @ képs *rozat szemét.

Azt hiszem, nekem itt kimarad pár másodperc.

Közben megkérdezi, nincs-e olyan képem, ahol ismét meg akarják gyűjtani.

Vagy ahol a kóbor kutyákkal hadakoznak?

Ahol elkeseredetten próbálnak belógni az ültetvényekre?

Megmondom, hogy ezek állatok, és nem filmszereplők. Őt nem érdekli, ilyen képeket akar. Miért nem lepődöm meg, hogy nem akar kifizetni?

Én a sikeres és keresett fotós. Aha... Kell innom pár sört, hogy ismét fel tudjam keresni Atifot, és megkérdezzem, ő és a barátai, tudnák-e picit... noszogatni az elefántokat.

- Persze! - vágja rá. - Kell megölni is? Mert megölhetjük. Csak egy elefánt... Annyi van itt, mint a szemét. Túl sok is!

Alig várják, hogy megöljenek egyet. Hogy bosszút álljanak Atif bátyjáért. Rögtön tervezik, mi legyen az elefántok holttestével, mert hirtelen már mind a kettőt meg akarják ölni. Az orvadászok jól fizetnének érte, és sokan akadnak a városban, akik nekik dolgoznak. Néhány óra alatt úgy eltüntetik a testeket, mintha soha nem is léteztek volna.

Kérek egy kis gondolkodási időt. Nem kétséges, a nővéreim... bármelyik nővérem azonnal felbérelné őket. Öljék meg az elefántokat, aztán etessék meg a kutyákkal, vagy bánják is ők, csak legyen látványos. Anett három hónapig mászkált az Alpokban, amíg megcsinálta azt a képet, ami végül bekerült a Windowsba. Éjjel, nappal, hóban, esőben, ködben, és szó szerint lépésenként fotózott mindent. De az igazi kihívás az volt, hogy elzavarja az ott lebzselő többi fotóst.

Én biztosan nem teszem ezt.

A tó körül várom meg őket. Héra és a borja. Ahogy végignézek rajtuk, megértem, Héra nem fiatal elefántmama, aki az első borját terelgeti. Héra csont és bőr, kisebb és vékonyabb, mint a fejemben élő kép egy elefántról.

Követem őket, és lefotózom, ahogy a földön kapirgálnak, keresve bármi ehetőt. Ahogy ellenőrzi a fák levelét, ehetőek-e. Ahogy elzavarja a borját, nehogy egyet is megegyen, mert ezek a fák a folyó vizéből táplálkoznak, az meg tudjuk, milyen.

Ahogy nem sokra rá kihányja azt a keveset, ami a gyomrában van. Mennyit evett? Egy marék levelet? És ez a hatása.

Hát ezeket fotózom. Meg ahogy a fák közül néznek ki az ültetvényekre, vágyakozva a gyümölcsökre. Tényleg megtanulták, hogy ne menjenek oda.

nem minden ember egyforma

Nem tudom tovább nézni. Kimegyek a földekre, és összeszedek nekik ezt-azt. Nincsenek messze, odaviszem nekik. Talán meg akarom mutatni, hogy nem minden ember egyforma. Vagy csak le

akarom fotózni, ahogy esznek?

Héra hirtelen megpördül, én pedig egy pillanatig azt hiszem, el tudom magyarázni neki, hogy nyugi, csak én vagyok, és hoztam enni.

Így néz egy bika a matadorra.

Rohanni kezdek, ő meg jön utánam. Remeg a föld. Levelek hullanak rám, csípnek, ahogy az arcomhoz érnek. Miféle levelek ezek?!

Hirtelen irányt váltok, és kirohanok az ültetvényekre. Héra a fák mentén áll meg, dühösen tülköl, idegesen járkál fel-le, aztán visszamegy a borjához.

Iderohan hozzám pár helyi, akik hasonlítanak Atifra, és azt kérdezik, rendben vagyok-e. És kell-e segítség. És ha legközelebb üldöz egy elefánt, másszak fára.

Visszamegyek a hotelbe. Fekszem a szobában, izzadok a melegtől. Felhív a főszerkesztő, hogy mit intéztem. Küldök neki pár képet.

– Sz *mét – mondja, és leteszi a telefont.

Ennyi. Ennyit rólam, a nagy és keresett és sikeres fotósról.

Később Atif bukkan fel.

– *Ungára?* Megyünk ölni?

Nem megyünk. Csak én indulok el, összevissza sétálok a városban. A fényképezőgép a nyakamban lóg. Véletlenül tévedek a reptérre. Ahol a legelső hazafelé tartó gépre foglalok helyet.

3

Andhe. Így nevezik el a borjút.

Kapok üzeneteket, amelyekben az emberek a hálósobájukat mutogatják. Óriás méretben kinyomtatták a képemet, és az ágyuk fölé akasztották. Ki az ördög akar egy égő elefántborjú képe alatt aludni?! Sokan megköszönik, hogy felhívtam a figyelmet, mi folyik Indiában. Továbbra sem érdekel senkit, hogy mindez Bengáliában történt.

A képemet nevezik az év természetfotója díjra, és mindenki szerint jó esélyem van megnyerni. Örülök? A szüleim házát renoválják, a szobám épp tele mindenféle sittel, szóval a nővéremében fekszem. És nem csinálok semmit. De nem is kell, mert a szüleim mindent elintéznek helyettem. Ebéddel készülnek a díjátadó előtt, szólnak a rokonságnak, a barátoknak – mindenkinek.

Nem adok interjút, pedig sokan keresnek. Az internetet azonban nem tudom kizárni, így Héra és Andhe nem hagy magamra. Több portálon is követem az életüket. Majdnem élőben nézem végig, ahogy Andhe belelép egy csapdába, és alig tud járni. Héra megeszik valamit, és elpusztul. Egy másik portálon abba hal bele, hogy kutyák támadják meg. Egy harmadikon orvvadászok végeznek vele. Andhe elmenekül, bár a fülét és az ormányát többször átlövik. Kizárt, hogy így életben marad. Pedig életben marad.

Végignézhetem, ahogy szenved és bolyong az erdőben. Ahogy csontsovánnyá fogy. Néhányan arról beszélnek, micsoda példát mutat a világnak, hogy ilyen körülmények között is kitart. Ezeket a kommenteket nem like-olom.

A díjátadó reggelén találok egy YouTube videót, amiben Atif szerepel. Alig ismerem meg, nagyon megváltozott. A ruhái újak, és mintha a bőrszíne is élettel telibb lenne. Palackos vizet szorongat. Ennek örülök. Annak kevésbé, hogy gyakorlatilag ő lett

Andhe tulajdonosa. Miután elmentem, rengeteg fotós érkezett a helyszínre, mármint azután, hogy kiderítették, nem Indiában kell keresni az elefántokat. Atif segít nekik megtalálni, programokat is szervez, például Héra megölését. Nem túl nézett a videó.

Apám nagyon büszke, semmi kétsége, hogy a fotózás képessége öröklődik. Ő és mindenki más a családból szurkol, hogy megnyerjem este az év természetfotója díjat. Hogy bővítsem a családi legendáriumot.

Én meg nézem a képet a fára kenődött trutyiról, és hallom Andhe sikítását. De azért rendbe rakom magam, és kiöltözöm a díjátadóra.

A Stefánia palotába érkezik a nemzetközi zsűri, hogy kiosszák a norvég alap támogatta díjat. Hatalmas aulába ültetnek le minket, így van elég helye a színpadnak és a körülöttünk keringő fotósoknak. Nézem, ahogy a fotósok minket, fotósokat fotóznak. A műsor annyi, hogy pár öltönyös alak felsétál a színpadra, amikor kell, lapoznak vagy tapsolnak.

Nyolc díjat nyerek. Én leszek az év természetfotója, az év felfedezettje, a legjobb utazó fotós, enyém az év természetfotója, a legsokkolóbb képe és a legjobb kép Indiából (mindegy...). Nyerek még két poén díjat is: enyém az év legelmosódottabb képe és a legjobb rossz fotója. Ezen mindenki jót kacag. Én is viccesnek tartom. Meg nagyon bánt.

A díjátadó utáni sajtótájékoztatót nem tudom elkerülni. Az újságírók nem kímélnek: rögtön azzal nyitnak, nem szégyellem-e, hogy ezt tettem egy állattal.

túlkiabálják

A háttérből hallom Andhe sikítását. Az újságírók azonban túlkiabálják, és azt kérdezik, felelősnek érzem-e magam miatta. És szándékosan gyújtattam-e fel. Nem zavar-e, hogy ilyen üzenetet közvetítek Indiáról. Etikusként tartom-e állatok szenvedését nézni. Ilyen képért külön fizettek-e, vagy csak a díjra hajtottam. Sikeresnek érzem-e magam.

A díjátadó utáni vacsorán senki sem gratulál. Apám persze felhív, meg az összes

nővérem egymás után, de a szakmából senki. Megkérdezem magamtól, vágytam-e valaha az ő elismerésükre? Azt hiszem, nem.

Elszoktam a hazai viszkitől, így nagyon hamar többet iszom, mint kellene. Ezt is lefotózzák. Készülnek a nevezések a jövő évi sajtófotó díjra. Ideje mennem. Hát megyek. Senki sem marasztal.

Nincs kedvem taxizni, gyalog indulok el, hónom alatt a díjaimmal. Meg kell számolnom, nem hagytam-e ott valamelyiket.

Éjszaka van, csak a lámpák világítanak sárga fénnel. Azon gondolkodom, mégis mennyi elefántot gyűjthetnek fel egy évben Indiában. Vagy Bengáliában. Vagy a világon.

Elsétálok egy étterem mellett. Ilyen későn már alig vannak bent, de kiszúrok két fiatal nőt, amint a táskáikban tartott apró kutyákat etetik. Olyan sokáig nézem őket, hogy kijön valaki az étteremből, és megkérdezi, mit keresek itt, meg hogy nagyjából három másodpercem van eltűnni, különben rendőrt hív. Elmegyek.

Még általános iskolás voltam, apám hozott haza kocsival, épp fordultunk be az utcánkba, mikor a sarki házból kirohant elénk egy kutya. Elütöttük. Nem halt meg, fájdalmasan vonyított, és próbálta hazavonszolni magát, de csak az út mellé ért el. A sarki házban senki sem volt otthon. Két óráig hallgatta az egész utca, ahogy a kutya vonyít, de senki sem ment érte. Végül apám autóba ült, és áthajtott rajta még egyszer.

Másnap az Andhéről készült friss képeket nézem. Levert egy darázsfészket, a darazsak pedig összecsipkedték ott, ahol egy elefántot össze lehet csipkedni: a szeme körül. Ujjnyi vörös dudorjai lettek, egyik szemét ki sem tudja nyitni.

Megveszem a repülőjegyet Bengáliába. Este kell elindulnom a reptérre, úgy érzem, mintha hazamennék.

Milyen érdekes, hogy történik valami Bengáliában, ami kihat Magyarországra, ahonnan a hatás visszamegy Bengáliába. Azon is gondolkodom, apám honnan szedte az erőt és a bátorságot, hogy ismét áthajtsa a kutyán. Vajon bennem megvan-e ez?

Elkezdődik a beszállítás, mikor meglátom a telefonomon, hogy valaki megkereste Andhét, és közvetlen közelről szájba lőtte. Élőben közvetítette a Facebookon. Híres akart lenni, de egyetlen híradásban sem említik a nevét, az arcát pedig kikockázzák.

Nem tudom, elinduljak-e. Állok a reptéren, a senki földjén. Elhangzik az utolsó figyelmeztetés. Aztán még egyszer. Aztán már név szerint hívnak, mert már csak engem vár a gép.

Visszamegyek Bengáliába.

Rafique fenntartotta a szobámat. Azt mondja, nagyon sok fotós próbálta kivenni, de ő remélte, hogy visszajövök. Várt rám. Ez szinte meghiúsulhat. Az egyetlen, amit Bengáliában csinállok, hogy esténként felmegyek vele a tetőre. Bagózunk és iszunk. Ő a város

fényeit nézi, én meg az ellentétes irányba, a fák közötti sötétségbe meredek. Rafi most is kérdezet, hogy akkor én most híres vagyok-e? Ezúttal visszakérdezek: szerinte kár-e, hogy lőttem azt a képet.

– Milyen képet?

Én pedig megmutatom neki az év természetfotóját.

– Mi ebben különös? – kérdezi.

Itt mindig gond volt az elefántokkal. Az ükapja még vadászta őket, a nagyapja az ide látogató fehér vadászokat kalauzolta, ebből lett pénz a hotelre is. Az apja aztán csak a hotelt igazgatta, ahol rendszeresen szállnak meg fehérek és orvvadászok.

– Ötven éve ezeket az állatokat helyben leölték volna. Most már csak elkergetik. Változnak a dolgok. Az élet. Meg minden – fűzi hozzá.

És hogy nem tudja, mi lesz még itt, de már semmin sem lepődik meg.

elélek belőle

Utána nem szólunk egymáshoz. Ő talán aggódik, hogy mi lesz a hotelével, én azon tűnődöm, mennyi pénzzel jár az év természetfotója díj. Otthon elmenne pár hónap alatt. Itt öt évig elélek belőle. Hatig, ha eladom a fényképezőgépet.

És miért ne adjam el?

Nyugodt vagyok, ellazult. Apám felhív, tudni akarja, dolgozom-e épp valami projekten. Eddig ezt csak a nővéreimtől kérdezte. Ez mindenképpen siker.

Megmondom neki, hogy igen, van egy projekt, amibe most nagyon sok időt szeretnék fektetni. Azzal iszom egy korty sört, kényelmesen elhelyezkedem, és nézek bele a fák közötti sötétségbe.

kép | shutterstock.com

Szabó Attila

A MEGBÍZÁS

["AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM"]

2020-04-08 | AZ ÉJJEL HAZAFELÉ MENTEM, NOVELLA

Kissé elbizonytalanodtam megbízóm szándékát illetően, már hogy a megfigyelésre szánt célszemély cselekvéshálójának felvázolását kéri-e tőlem, kibogozás, majd pedig totális megsemmisítés céljából, vagy emberünk személye csupán ürügy, s megbízóm valójában saját személyem stabilitása iránt érdeklődik. Mindenesetre – több éves tapasztalatomat számba véve – kiköpött igazság: a megbízót mindig gyanúsítani kell

feltételezni. Mosolygott, s szeme nemcsak kért, esengve, kissé lesütött pillákkal, mint azoké, akik feltárják életük tragédiáját, s végső megoldásként kétségbeesetten hozzám fordulnak, azokban a szemekben volt valami más is: fölény. Apró rángások a szemhéj körül, hirtelen táguló pupilla, akár egy támadásba lendülő vadállaté, szinte észrevehetetlenül megbújó gunyoros mosoly a száj jobb szegletében, felgyűrt homlokráncok. Ez az ember kétségbeesésében is fölényes maradt, mint aki csak játszik a benne fortyogó pokol tüzét szabályozó termosztáttal. És velem. Izzadtan húztam végig tenyeremet gyűrött nadrágomon. Ismerős volt, és nagyon ravasz...

egy bérgyilkost felbérelő ember

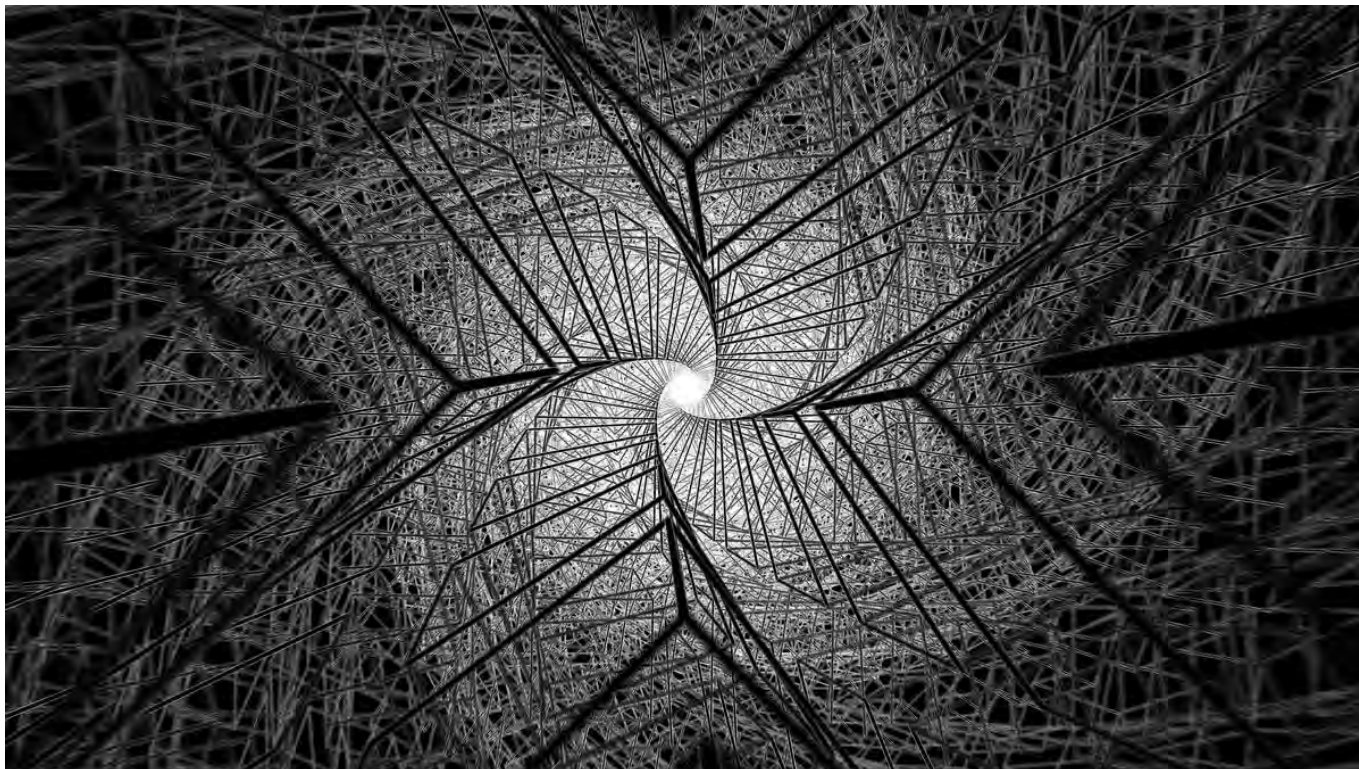
A kérés egyértelmű, az indok szokványos: bosszú. Derítsem ki, kikkel tart kapcsolatot, majd öljem meg, elrettentésképp, látványosan.

Rutinmunka. Ismertettem a fontosabb

szabályokat, diszkréció, ár, előleg, megegyeztünk. Mélyen a szemébe néztem, hogy megbizonyosodjak, feltörő gyanakvásom nem alaptalan. Ártatlannak tűnt, már ha ártatlannak tekinthető egy bérgyilkost felbérelő ember, arca nyugodt, hálával telve nézett vissza rám, mint akitől megváltást várt, és ígéretet kapott a megváltásra. Ismét megborzongtam, és tudtam, még nem lenne késő nemet mondani. Örök veszélyben élek, tiszta fejjel, megfontoltan kell cselekednem, most mégsem hallgattam a felcsattanó vészjelző hangjára. A kézfogása meleg volt, s még akkor is éreztem, amikor két órával távozása után elindultam, és munkához láttam.

Este volt már. Az utcai lámpák olajos fényben vibráltak az aszfalt síkos felületén. Visszfény, visszfény, gondoltam, minden csak sápadt tükre valami fölöttünk lobogó eredetinek. A házak homlokzatán omló vakolat, a stukkók tetején alvó galambok kikandikáló farktollai. Az utcák tömöttek, sietős emberek kerülgetik egymást, mennek haza, vagy otthonról el, dolga van mindenkinek, nem nehéz feltűnés nélkül haladnom. Aztán befordulva a megadott utcába, hirtelen minden megváltozott. Sehol egy lélek, még kóbor kutya sincs, galamb sincs, mintha a szél is elállna, csak a lépéseim kongnak a nedves aszfalton. Lelassítok. Nézem az árnyékomat, ahogy a lámpák fényének beesési szögétől függően hol megnyúlik, hol összezsugorodik, hol egymást keresztezve két alakká válik szét. Megállok, körbenézek, és amikor újra

elindulok, az árnyékom ott marad a ház tövében. Átmegyek a másik oldalra. Közeledek a házhoz. Szitál az eső, orrom tövén érzem a lecsurgó, apró cseppeket. Összébb húzom a kabátom. Kezem az övembe rejtett pisztoly markolatát tapogatja. Rutin. Elhaladok a ház előtt, épp hogy csak rápillantok a kopott kapura, látom a foltos rézkilincset, a számtáblát, a lakók névsorával. 12 lakás. Két emelet. Visszafordulok, mintha elejtettem volna valamit, és miközben lehajolok a földre, lefényképezem a névtáblát és a nyomógombokat. Első pillantásra látszik, melyik az a négy szám, amit legtöbbször érintettek az ujjak. Persze a kombinációk száma így is elég nagy. Megyek még egy kört, most már a szemközti oldalon. Az eső egyre haragosabban csapkodja a kalapomat. Mélyen a szemembe húzom, csak a lábam látom, ahogy lépés közben a pocsolókat kerülgetve összetapossa az égbolt koszos tükörképét. Megyek tovább, megnézem a ház mögött lévő utcát is, hátha látszik onnan valami, és meglepődöm, itt mennyi ember van, mintha csak az az egy utca lenne kihalt, kiszakítva a térképről, vagy vesztegár alatt, az eső sem esik itt, hát mi van, miféle csalfa bűbáj játszik velem? Visszamegyek az utcába, megbújok a szemben lévő ház kapualjának árnyékában, s várok. Egy órát, másfelet is talán. Az első emelet egyik lakásában ég a villany, sziluettek mozognak, más semmi. Dermesztő a csend, fagyos az eső, fázom. Az úttest közepén egy róka oson végig. Konkurencia, mosolygok magamban. De amikor megáll a szemmel tartott kapuban, és orrával kinyitja a súlyos ajtót, lefagy arcomról a mosoly. Utána iramodok, a kapu csattanva záródik az orrom előtt. Ennél feltűnőbbben nem csinálhattam volna, korholom magam, de most már mindegy. Nincs visszaút, csak a menekülés, az pedig nem ad kenyeret, úgyhogy gyerünk. Lenyomom a kilincset, de csak a zár nyelve kattan. Kipróbálom a számokat, kétszer is kisípol a téves jelzés. Hogy ment be? Lenyúlok az ajtón, oda, ahol a róka orra érinthette pár perccel ezelőtt. Egy mélyedés, egy kattanó hang, és az ajtó kinyílt. Ekkor még visszafordulhattam volna.

Meghúzódtam a sötét lépcsőházban, az enyhe derengésben otthonosan éreztem magam. Rutin. Az akció előtti csend bizsergető izgalma, talán ezt szeretem legjobban, ahogy a szétáradó adrenalin végigszántja az idegszálakat. A kukákból, amik ott tornyosultak a folyosón, csonkolt testek maradványai lógtak ki. Kézfejek, lábak, gally végére tűzött szemgolyók, kocsányuk, akár egy elvágott köldökzsinór csonkja, ráragadt a kuka szélére. A másik kuka tetején egy szív kiharapott bal pitvara, nemrég kerülhetett oda, még aprókat ráng, még engedelmeskedik a parancsnak, de vér helyett csak a dohos levegőt pumpálja. Ruhadarabok, véresen, hügyosan, lehányva, kihányva, a kuka tetejét igazán rácsukhatták volna. Kerülgetem a vérfoltokat, ahogy haladok a belső udvar felé. Lépéseket hallok, a falhoz simulok, amíg elhaladnak mellettem a hangok, keménytalpú bőrcipő hangja, nem törődve a foltos járólappal, átgázolt az alvadó vérelemezen. Csapódott a kapu, ismét egyedül maradtam. A nyomok fentről jöttek, arra tartok én is, de előbb körbenézek a házban, tisztában kell lennem a menekülési útvonalakkal is, ha esetleg szorul a hurok.

beleüvöltött az éjszakába

Az udvaron burjánzó növényzet. Középen egy szökőkút. Mellette asztalok. Az egyiknél ott ül a róka, aki pár perccel előttem

érkezett. Rám néz, de csak röviden, mintha cseppet sem csodálkozna érkezésemén. Élő szemtanú nem maradhat, ez szabály. Fejünk fölött kibújik a Hold a felhők közül. A levelekről sárga fény csöpög. A róka háta mögött állok, nem mozdul, nézi az asztalon fekvő tyúkot, vacsorázni készül. Nem maradt rá ideje. A munkám néha melléktermékekkel jár, bár ritkán találkozom olyan áldozattal, aki képes ennyire nyugodt maradni. Segítettél, pajtás, bejutni, ezt azért mindenképp köszönöm, dörögöm búcsúképp, és a róka tetemét a szökőkútba lököm. Utána a tyúkot, jó étvágyat. Ritkán látni ennyire meghitt belső udvart egy nagyváros közepén. Ilyen lehet a boldogság, mint ennek a kertnek az önfeledt légzése. Maradásra csábít, üljek le, biztat, ez az éjszaka a tiéd, a miénk. Érzem, ha egy pillanatra is elcsábulok, ugyanúgy áldozata leszek az utánam jövőnek, mint a róka nekem. Ilyenkor szoktak a hősök szakítani egy gyümölcsöt vagy virágot, és kővé válnak, gondoltam, és alapvetően elfogadtam volna már ezt a sorsot, nyúlt a kezem egy vörös virág felé, amikor a gangról hangot hallottam. Elbújtam a szökőkút Neptunust ábrázoló szobra mögött, amíg a kettes lakás ajtaja előtt ismét kihunyt a fény. Megtermett férfi lépett ki egy pillanatra, beleüvöltött az éjszakába, majd visszament. Telehold volt, ez csak természetes. Ilyenkor minden sokkal nyugtalanabb.

Lementem a pincébe, körbejártam a dohos helyiségeket, bűzös, penészes bútorok, ételmaradékok, rajzó csótányok között elmentem egy szuterénablakig, hogy megnézzem, nyitható-e, ha erre kell menekülnöm. Keményen meg kellett rángatni, és amikor kinyílt, ráláttam az utcára. Ott álltam a szemben lévő kapualjban, mélyen a szemembe húzott kalappal, azt gondolva, hogy észrevétlen vagyok, senki meg nem láthat. Az úton átszaladt egy róka, alig egy méterrel előttem futott, majd én is elindultam a kapualjból a ház felé. Kissé szánalmasnak tűntem, ahogy szaladok, ennél feltűnőbbben nem csinálhatnám, fekete vászonkabát, kalap, deréktájban egy pisztoly körvonala rajzolódik ki, tipikus bérgyilkos öltözet, a sánta róka és a hazug ember archetípusa szaladt át előttem, el is szégyelltem magam egy pillanatra, lehet, szakmát kellene változtatnom. Viszont most nincs idő a merengésre, sietnem kell, mielőtt megelőzőm magam. És akkor a faláda, amire ráálltam, hogy kinyissam az ablakot, összecsuklott alattam. Pancser. Az egész ház megdördült, ágyak rugói szakadtak ki, megkorhadt ablakok üvegtáblái törtek csörömpölve, a leszedált csendbe belehasított

a bénaságom okozta hatalmas zöreje. A lábamban pedig vibrált a fájdalom. Pincebogarak, kágyilók, csótányok álltak körül, lakomára vártak, finom, friss húsról, már másztak a nyílt sebbe, dögönyözték egymást a vércseppekért, haraptak, szívtak, élvezték a váratlan lakomát. Lesöpörtem a dögöket a lábamról, három gyors öltéssel lezártam a sebet, és siettem vissza a földszintre. Felnéztem a második emeletre, éppen akkor haladtam el a gangon. Lépéseim nyugalmat árasztottak, megfontoltságot, hatalmat, kérlelhetetlenséget, épp, mint ahogy elképzeltem magam. Ez azért jólesett. Az viszont kevésbé, hogy lépéshátrányba kerültem.

Futni kezdtem, ahogy bírtam. Az udvaron ott ült a róka a szökőkút mellett egy asztalnál, előtte a tyúk, szemében, amit csak egy pillanatra fordított felém, fölény, szájalom is talán, de nem törődtem vele, sántítva szaladtam a véres nyomok után, amit magam mögött hagytam, meggondolatlanul, hanyagul, vagy túlzott magabiztossággal, nem tudtam akkor eldönteni, nem is érdekelt annyira, mint, hogy egyre növekvő fájdalmam ellenére rohanjak fel a lépcsőn, első emelet, szembe velem lépések hangja, kemény talpú bőrcipő hangja, alig tudok félreugrani, vonszol maga

után valamit egy zsákban, de tovább, második emelet, egyes ajtó, kettes ajtó, alattam, hallom, az első emeleten ismét kilép a férfi, és a holdba ordít, de ez sem érdekel, kezem már a pisztoly ravaszán, ravasz, ravasz, ravasz, mint a róka, engem átverték, már húzom ki, már tartom szemmagasságba, miközben odaérek, és vállal belököm a négyes lakás ajtaját. Egy durranás, B+T VP9-es hangtompítós pisztoly, vékony, szilárdan suhanó hangját ezer közül is megismerem, halk, mint a lepkeszárnycsattogás, most mégis robbanásszerűen felhangosodik dobhártyámon a hangja. Pancser. Ilyenkor lelassul az idő, mondják sokan, én pedig most meg is tapasztalhattam, volt időm hát körbenézni, felfogni, mi is történik, ahogy állok magammal szemben, mint egy tükör előtt, volt időm végignézni a szemembe húzott kalapon, azon a tipikus bérgyilkos kabáton, a keménytalpú barna félcipőn, volt időm megérteni megbízóm eredeti szándékát, felfogni igazát a feltörő gyanúmnak, ami akkor még figyelmeztetés volt, de most egy töltényhüvely formájába hasít bele agyamba, és végigszalad az adrenalintól sokkolt idegrendszeren. Álltam magammal szemben, és nem tudom, melyikünk volt a gyorsabb.

**fenyegető
könyörtelenségben
feldarabolva**

Elmondtam mindent, levágott kézfejem megadóan aláírta a vallomásom, mindig így szoktam, rutin, most mégsem esik annyira megnyugtatóan, érzem, hogy csöpög a szétroncsolt csuklóból az a kevés vér, ami még magmaradt, aztán a zacskó,

szakszerűen, és fenyegető könyörtelenségben feldarabolva, szemgolyóm egy gallyra tűzve, a kert hiányolni fogja azt az ágat, de az élet nem habos torta, a szívem akkor még egyben volt, később haraphatta ki belőle, talán a róka, nem tudom, a bal pitvart, ami aztán úgy szívta be magába a kuka szélén lógva a dohos levegőt, mintha a vért pumpálná, engedelmeskedve egy makacs parancsnak. A vádlimon a pincében szerzett baleset nyoma egészen bagatellnek tűnt. Három kukába szórták szét a testem darabjait. Rutinmunka. Egy bosszú látványos relikviái. Hazafelé nyugalom volt. Kissé sántítottam, de ez a hömpölygő embertömegben nem tűnt fel senkinek. A Hold is visszabújt a felhők mögé, mint aki lelkipurdalás nélkül nyugovóra tér.

Rashwan Mohamed

A FERTŐZÖTT

2020-04-24 | NOVELLA

Tudja uram, ez fura dolog. Leülök magával iszogatni ebben az eldugott kocsmában, miközben kijárási tilalom van. Mi az, hogy kijárási tilalom? Nem értem, mit jelent ez. Maga érti? Egész Európában kijárási tilalom? Mi az, hogy nem szabad leülni beszélgetni egy kávéházban vagy kocsmában? Nevetséges. Beterelik az embereket az odúikba, mint a barmokat, és maradjanak veszteg, vagy, ahogy éjjel-nappal hajtogatják a médiájukban: „maradjon otthon” – „stay at home”. De én mit csináljak? Engem nem érdekelnek sem a járványok, sem a kormányrendeletek, sem a halál. És

nincs hova mennem, nincs otthonom. Nincs más hely, csak ez a kocsmá. Akkor most mit csináljak? Bezárták az éttermeket és a kocsmákat. A marhák! Ezeken a helyeken kevésbé terjed a kór. Én csak tudom, hiszen ez az otthonom. Ha megszűnik vagy bezárják, elpusztulok. Nem a vírustól, hanem az elhagyatottságtól és a bánattól. Az ostoba rendeletektől, amelyeknek semmi köze az élethez. És a félszemű kocsmáros ugyanígy ítéli meg a helyzetet, ezért a tiltás ellenére mindig kinyitja a kocsmát, és beenged. Bátor fickó. Nem fél, hogy megbüntetik? Nem tudom. Lehet, hogy egyik kereke hiányzik, ahogy nekünk is. Vagy egyszerűen nem teheti meg, hogy megszüntesse egyetlen megélhetési forrását, mint sok mindenki ebben az országban, aki egyik napról a másikra él, vagy sajnálja a magunkfajta iszákosokat, akik árván maradnának kocsmá nélkül. Igaz, hogy a város peremén van, ahol a madár sem jár, csak a nyomorultak, mint maga és én, de az ördög sohasem alszik. Idevetődhet egy rendőr vagy besúgó, vagy akár egy okostojás, aki minden lében kanál, és már kész a baj, és vége a meghitt és mindennapos összejövedeleinknek. Nem tudják a fajankók, hogy a kocsmá ebben az időben fontosabb, mint a kórterem? Egyébként a kocsmá mindig fontosabb, mint a pszichiátria és a kórházak, amelyek többet ártanak az embereknek, mint maga a betegség. De hagyjuk, ezt soha nem fogják beismerni. Nem akarom osztani az észet vagy előadást tartani magának, csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy nem vagyok törvénszegő, és nem kívánom magát sem erre az útra vinni, de az, hogy izolálják és visszatartsák az embereket, mint tudja, középkori, primitív és vad praktika, akkor cselekedtek így a járvány idején, mert nem volt más választásuk. Ráadásul, és ez a fontos, a közösség, vagy, ahogy most mondják, a társadalom, nem volt ennyire bonyolult szerkezetű. Nem volt sem ipar, sem gyárak, sem nagyvárosok, sem tömegközlekedés. A közösség szerkezete, uram, szimpla volt, és egyirányú, ezért könnyebben lehetett vesztegzár alá vonni városokat, falvakat. De most? Ezt nem szabad megtenni. Összeomlik minden. Mihelyt egy csavart kihúznak ebből a bonyolult szerkezetből, megáll az egész. Nem, nem, bocsánat! Ez nem jó szó, hogy megáll, hanem megbolondul. Össze-vissza cselekszik és rohangál, mint egy mérgezett egér. Ezek a marhák nem tudják, hogy igaziból nem lehet végrehajtani. Hallotta, mit mondott a hivatalban lévő kormányzó? Eddig háromszáz milliárd forintba került a védekezés. Atyaúristen! Háromszáz milliárd forint?! Kiejteni is nehéz. Mi kerül ennyi pénzbe? A védőfelszerelés, a harmincmillió maszk? Ez nem örülség? Ez

nem fejetlenség a javából? Ennyi pénzt költeni ilyen dolgokra ahelyett, hogy ebből a pénzből vakcinát fejlesztenének vagy vásárolnának külföldről? Jó, jó, tudom, mit fog mondani, hogy még nincs megfelelő oltóanyag. De ott van a tüdőgyulladás elleni vakcina. Hány orvos mondta, hogy az enyhíti ennek a vírusnak tüneteit. Vagy ott van a közönséges influenza elleni szérum, mindenféle hidroxiklorokin. Nem, nem, inkább maszkokra költik. Maszkok, amit az emberek zöme nem használ. Én sem használom. Idegesítő, és nem tudok tőle lélegezni. Ráadásul semmi értelme, nem véd semmitől. Akkor mondja meg nekem őszintén: nem fejetlenség ennyi pénzt költeni a védőfelszerelésekre? Mitől fog védeni? De csigavér, öcsi, csak csigavér. Látja, itt vagyunk a kocsmában, vedeljük a bort, miközben tilos ilyen helyen tartózkodni. Lófasz! Ez a bohózat eltart egy hónapig, két hónapig, és az emberek megunják, vagy jobban mondva, nem bírják. Lázadni fognak, így vagy úgy, látványosan kimennek az utcára és tüntetnek, vagy egyszerűen megszegik a tiltást, és kezdik csendben kinyitni a boltjaikat, a kocsmáikat, irodáikat, műhelyeiket. És tudja, mi lesz? Higgyen nekem! A hatóságok vagy az emberek, akik elrendelték ezt a hülyeséget, majd szemet hunynak, cinikusak lesznek, hiszen tudják, jól tudják, hogy így nem lehet élni.

ostromállapot

Mi van magával? Miért olyan piros a szeme? Remélem, nem lázas. Rendeljen nekünk újabb néhány deci bort. Még hosszú az éjszaka, és bőven van mit mesélnem. Szóval, tisztelt uram, ez a kezelési mód elég primitív és

tarthatatlan. Hallottam, hogy a skandináv országok másképp állnak hozzá, és ha hiszi, ha nem, azt mondják, amit éppen most mondok magának: nem kell izolálni az embereket, nem kell mindent bezárni, hanem hagyni a járványt átfutni a közösségen, hadd tombolja ki magát gyorsan, és előbb vagy utóbb elvonul. Közben be lehet tartani minden lehetséges óvintézkedést és a higiénéit, de óvakodnak attól, amit a világ többi részén csinálnak: bezárni mindent, a gyárat, az irodát, az éttermet, a kocsmát. Ez zsákutca, tisztelt uram. Ráadásul hosszabbítja a járvány menetét és idejét. Ahelyett, hogy gyorsan túl lennénk rajta, hosszan és lassan nézünk szembe vele az odúinkból, sőt, az ajtók nyílásaiból szemléljük. Higgye el, ez nem járható út. Tudja, időről időre telefonálok haza, és beszélgetek a díszes családdal, és a húgom, igen, igen, bajtárs, ha hiszi, ha nem, van húgom. Igaz, vén banya már, de még mindig

a húgom. Mondott valami furcsát, hogy ez a járvány hosszú ideig el fog nyúlni. Akár egy-két évig is. Tudja, miért? Mert ez az átkozott vírus nagyon ravasz. Illetve hajlékony. Mindenhol, ahova terjed, új mutációt csinál magából. Vagyis a Spanyolországban pusztító koronavírus nem ugyanaz, mint ami az Egyesült Államokban vagy Olaszországban szedi áldozatát. Megváltoztatja a mocsok a molekuláit. Megváltoztatja a kódját. Képzelve el, uram-öcsém, ki akarja nyitni a 17-es kódú ajtót, de nem nyílik, mert közben a kód mondjuk 380 lett. El tudja ezt képzelni? Ezért nagyon hosszú időbe telik, amíg olyan vakcinát találnak, amely kezelni tudja a vírus minden mutációját – mondta a kishúgom, aki vén banya már. Sokat tud ez a kishúgom, ugye? Nemcsak orvos, hanem öreg is. Szépen lassan felülkerekedik rajtam az öregségben, de még mindig a kishúgom. Szóval, ivótársam, jó darabig együtt fogunk élni ezzel a problémával. Ezért kell feloldani ezt az ostromállapotot, és visszaterelni az életet a rendes kerékvágásba. Annyi, hogy kicsit fegyelmezettebbnek kell lenni, és ahogy lehet, betartani bizonyos távolságot. A lényeg az, tisztelt uram, hogy ezt a fejtelenséget, bezárni mindent és megszüntetni mindent, ezt nem lehet fenntartani sokáig.

pxhere.com

Emlékszik, mit mondtam magának néhány hónappal ezelőtt, amikor a politikára terelődött a szó, amit maga nem szeret? Én sem szeretem, de muszáj. Emlékszik? Úgy mondtam magának, sommásan és általánosan, hogy a politikusok szellemileg impotensek. Nemcsak ebben a kis országban, hanem az egész kontinensen. Semmiről nincs koncepció a fejükben, és amikor bekövetkezik egy olyan válság, mint ez, rohagnak össze-vissza, kapkodnak ide-oda, és ötletszerűen, találmányra gyártanak rendeleteket. És ha ez nem jó, akkor egyszerűen több száz éves módszerekhez nyúlnak, attól függetlenül, hogy beváltak-e vagy sem, megfelelnek a jelenlegi körülményeknek vagy sem, hiszen nincs más a fejükben. Nincs koncepció, tisztelt uram. Mondtam már magának: szellemi impotensek egytől egyig.

biztos, ami biztos

Tudom, tiltakozni fog, és tudom, mit akar mondani: nem vagyunk skandinávok, vagyis ami ott beválik, itt nem feltétlenül alkalmas. De kedves barátom, józan paraszti ésszel el tudja képzelni, hogy ez az

ostromállapot sokáig tartson? Ugye, hogy nem? Csak ha mindenhova autós járőröket vezényelnek. Ezt nem lehet. Vagy mégis? Látja? Az ablakon át kék fény szűrődik be. Ez rendőrautó, tisztelt uram. Vége a békeidőnek. A legjobb, ha gyorsan eloldjuk innen a kereket. Mindjárt bejönnek! Nem tud felállni? Mi az, hogy nem tud felállni? Részeg? Mitől? Ettől az olcsó, ócska bortól? Ez víz volt, uram. Mindegy. Támaszkodjon rám, nem szeretném az éjszakát a rendőrőrsön tölteni. Szerencsére van hátsó kijárat. Gyerünk, pajtás. Használjuk ki, hogy most a kocsmárossal beszélnek, és tűnés innen. Nem tudom, megbüntetik-e vagy csak figyelmeztetik. Azt mondták a rádióban, hogy első alkalommal szóbeli figyelmeztetés, nem több. Sajnos, ennek a helyiségnek befellegzett. Keresnünk kell egy másik kocsmát. De hol? Itt a környéken nincs, csak ez. Leülni egy padra a közeli téren, ez sem jó. Jönnek majd a kötekedő rendőrök, személyi igazolványt kérők, és a többi. Akkor kiderül, hogy nincs állandó lakhelyem, ez veszélyes, nagyon veszélyes, bajtárs. Pláne, hogy külföldi vagyok. Igaz, hogy húsz éve élek ebben az országban, de ez nem jelent semmit. Letartóztathatnak, tisztelt uram, letartóztathatnak. Nem vállalok ilyen kockázatot. Tudja miért? Számtalanszor meséltem magának. Ha visszazsuppolnak Egyiptomba, akkor ott vár rám a díszes család. A nagy, díszes család. Hiába a gazdagság, a nemesi titulus és a címer, ott

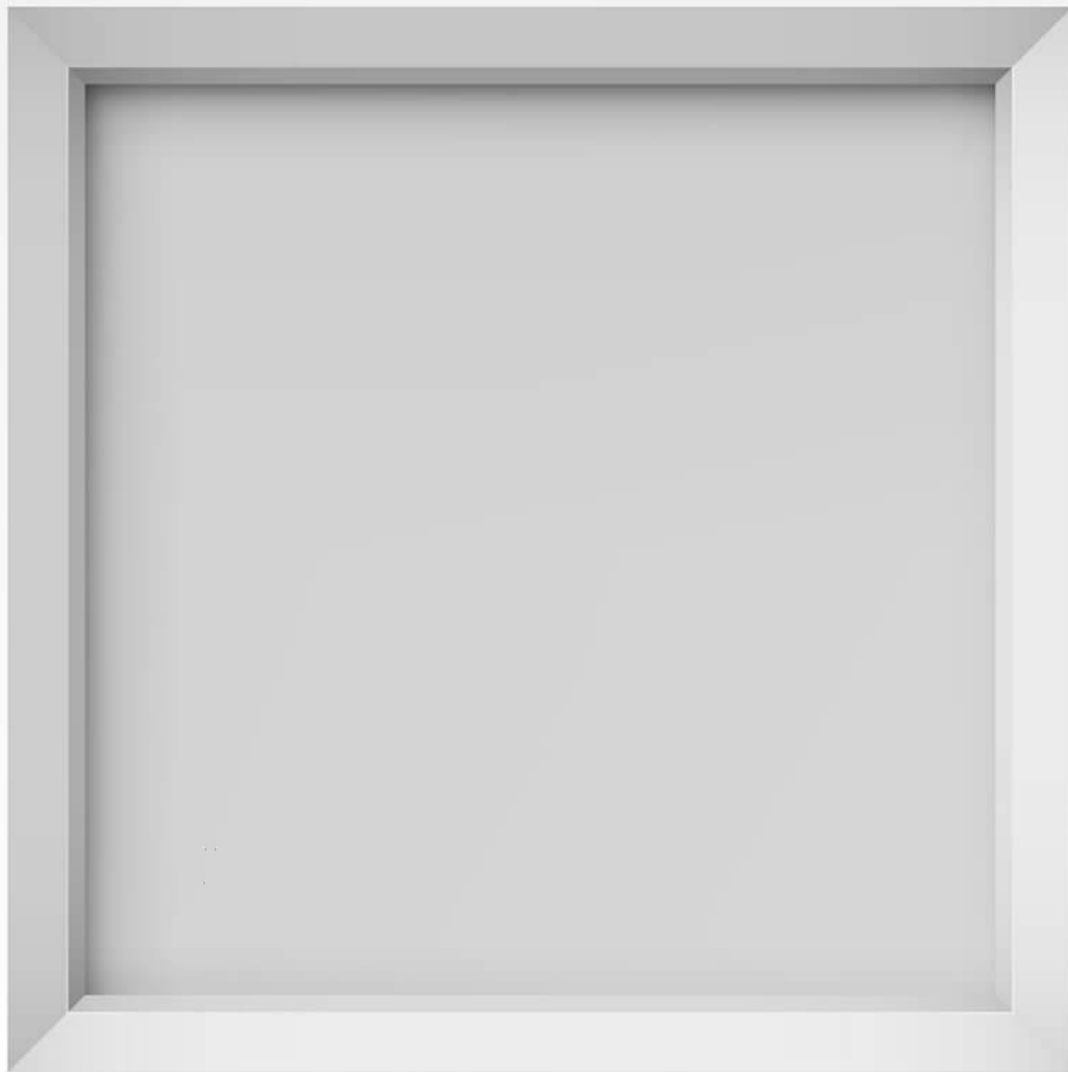
rabszolga vagyok. Ott meghatározzák, mit egyem, kivel találkozom és mit írok. Ez, öcsém-uram, bírhatatlan. Lelkemre mondom, bírhatatlan. Ne mondja már! Nem vagyok gazdag. Félreértette. Ők a gazdagok. A család. De én? Látja, élősködöm magán. Mit csináljak? Nem fizetnek az írásaimért, megszűnt az egyetemi munkám, mit akar? Honnan lesz pénzem? Jó, jó, volt. Volt sok pénzem, de volt. Amikor jöttem, hoztam otthonról, de most nincs semmi. Húsz év után? Megkopasztottak, tisztelt uram, megkopasztottak a jó magyarok, tudja. Most nem ez a fontos. Jöjjön! Felmegyünk a szobámba, ott folytatjuk a beszélgetést és az ivást. Ne aggódjon, támasztom magát, nem lakom messze innen. Két lépés, és odaérünk. Ja! Elfelejtettem mondani magának! Nem fontos, de nem árt mondani: menjen holnap, teszteltesse magát! Nem veszélyes. Biztos, ami biztos. Miért? Miért, miért... Mert kezét fogtuk, most a vállamra támaszkodik, és leheletünk majdnem összeér. Tudja, uram-öcsém, fertőzött vagyok. Három nappal ezelőtt megállapították, hogy fertőzött vagyok. Ez a Covid-19, vagy mi a fene. Mondta az ápolónő. Utána házi karantént rendeltek. Tizennégy nap abban a padlásszobában. El tudja képzelni? Persze, hogy nem tudja. Tizennégy nap ebben a kis lyukban! Lófaszt! Azóta járkálok-mászok. Szerencsére nem kaptak el. De maga menjen el holnap kivizsgáltatni magát. Jobb félni, mint megijedni... Maga hülye! Hova rohan? Várjon! Már mindegy! Ha megkapta, már semmi értelme elmenekülni tőlem. Hova megy? A rendőrök elkapják! Megmondtam! Magára vessen! Most felmegyek a padlásszobámba, alszom egyet. Holnap reggel jönnek a rendőrök ellenőrizni, hiszen tudja, házi karanténban vagyok. Isten vele, öcsém-uram, Isten vele!

felső kép | Quinn Dombrowski, flickr.com

Inczédy Tamás

HAMUVÁRY

2020-04-16 | NOVELLA

A művészetkritikus megpillantja a fehéren hagyott vásznat, és azt kívánja bárcsak kétszáz évvel korábban született volna. Az alkotástól tisztes távolságra megáll, fellapozza a kiállítás katalógusát: a művet bizonyos *Hamuváry Tamás* készítette. Róla a művészetkritikus sohasem hallott. Úgy véli, az újoncnak kiváló kapcsolatai lehetnek, hisz mégiscsak kiállították fakeretbe rámászott üres vásznát, pedig az ilyesmi utoljára száz éve számított eredetinek. Előfordulhat, tűnődik tovább, hogy valami kisiklott celebritás tér vissza álnéven. Mert a név felvett, az szinte biztos. Kétségtelen, némi fantáziáról is árulkodik, de ettől még nem lesz valakiből művész, gondolja a művészetkritikus. Alighogy meglátja az alkotás címét a katalógusban, *Önarckép*, hasító fájdalmat érez bal középfülében, mint pár év óta mindig, amikor felmegy a vérnyomása. Mélyet lélegez, lassan kiereszti. Másnapi recenziójára gondol. Megírja, hogy a redundáns festő önarcképe túpontos, hisz csakugyan egy senkit ábrázol. Eszébe ötlik egy cím is: Kamuváry pofátlan önarcképe.

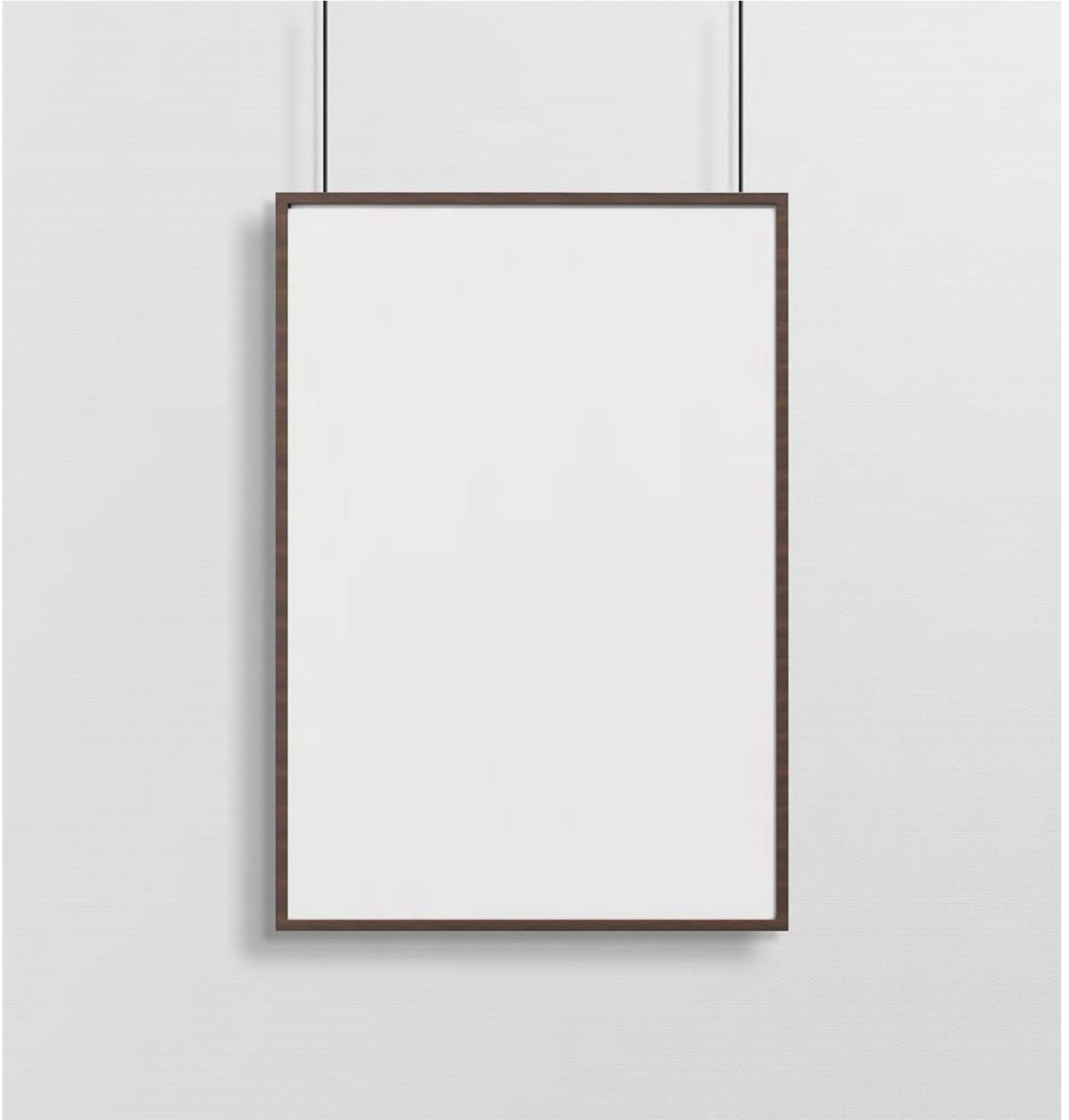
bosszantó hibák

Ismét a brossúrába mélyed. Elírást vél felfedezni a kategorizálás kapcsán. Zsebéből golyóstollat vesz elő és a kiadványban előbb áthúzza az *Installáció* szót, majd apró, fegyelmezett betűkkel odaírja: *Festmény!* Kicsi, de bosszantó hibák ezek, gondolja magában miközben tollával tovább köröz a brossúra felett. A felhasznált anyagok listáját olvasva újra megtorpan: *cérna, átlátszó akryl ragasztószalag, vászon, állótükör fakeret*. Saját iménti felkiáltójelét átírja kérdőjellel: *Festmény?*

Egy pillanattal később felrémlik benne, hogy az üres fehér vászonra Hamuváry netán egy csakugyan értékelhető önarcképet hímszett, méghozzá fehér cérnával. A lehetőség izgalommal tölti el a művészetkritikust, és Hamuváry kap tőle még egy esélyt. Zsebre gyűri a brossúrákat, néhány ugrással az alkotás előtt terem.

Kétségtelen, a művész egy állótükör rámásztát alkalmazta, amiben makulátlan fehér vásznat helyezett el. Tekintetével fentről lefelé haladva pásztázza az alkotást, keresve a hímszést, ami jelentést és jelentőséget adhat Hamuváry munkájának. Már majdnem a vászon felénél jár és még mindig nem talált semmit. De akkor nagyot ugrik a szíve,

mert a vászon közepén valami fényeset lát megcsillanni. Meghajlítja derekát és közelebb hajol. Néhány milliméteres megsárgult cérnadarabot fedez fel, közönséges cellux-szal erősítve a vászon közepére. A művészetkritikus felegyenesedik. Körbepillant, vajon hányan látták, hogy így csőbe húzta őt Hamuváry? Megkönnyebbülten veszi tudomásul, hogy senki sem figyelt rá.

Indulóban észreveszi a falra akasztott táblát. Hosszú szöveg áll rajta, és egyértelmű, hogy az alkotáshoz tartozik. Egyhavi fizetésében merne fogadni, hogy nem több fellengzős, ködös magyarázatnál. Könyökén jönnek ki az effajta ismertetőik.

Eljátszik a gondolattal, hogy ezúttal enged a kísértésnek, nem olvassa el, inkább az első vonattal elutazik a Duna-deltához és rákászni áll. Aztán mégis nekiveselkedik a szövegnek.

Galériánk kurátori testülete saját íratlan szabályait írja felül Hamuváry Tamás Önarcképének bemutatásával. A mű kéretlenül érkezett postacímünkre, a hozzátartozó kísérőlevelet az alábbiakban változtatás nélkül közöljük.

“Kedves emberek,

gondolkoztak már azon, hány tétnélküli pillanat fordul elő életünkben, amelyeket észre sem vesznek, rögtön elfelejtene, csak mert nem történik semmi különös? Pedig elképzelhető, hogy épp ezekben az üres pillanatainkban vagyunk maradéktalanul önmagunk.

Én sem emlékeznék ilyen pontosan arra a bizonyos augusztus reggelre, ha nem történt volna valami rendkívüli. Engem átlagos, középkorú férfinak képzeljenek el, aki egy békés nyári reggelen kávé fűz albérlete konyhájában.

Nos, ahogy ott álltam a tűzhely lángjába meredve, anélkül, hogy tudomásom lett volna róla, meztelen hasamat vakargattam. Ebben még nem lenne semmi szokatlan, de ekkor körmöm beleakadt valamibe. Egy apró, kemény tárgy állt ki hasfalamból. Közelebb hajoltam, már amennyire van értelme azt mondani, hogy az ember közelebb hajol saját magához. Szemügyre vettem a dolgot és megállapítottam, hogy hasam szőrszálainak egyike fémszerűvé változott.

Kivert a veríték. A képződményt piszkálgatva átfutott bennem a gondolat, hogy ez már a száguldó technológiai fejlődés evolúciós tükörreakciója, és hamarosan átalakulok kiborggá. Elképzeltem, hogy hátralévő éveimet tudósok társaságában töltöm, laboratóriumi vizsgálatok tárgyaként. De újra megpiszkáltam ezt a bizonyos

szórszálnak vélt valamit, és hirtelen réges-régi emlékek cikáztak át agyamon, köztük Pálinkás doktor szavai: *lehet, hogy valamennyi bent marad, és csak évek múlva bukkan elő a tested valamelyik pontján.*

nem volt szép látvány

Tizenegy éves koromban az általános iskolában kezemre esett egy féltonnás vasbeton. Óriási virágláda volt, amit az osztályfőnöknő kérésére közelebb akartunk tolni az ablakhoz, hogy több fényt kapjanak a muskátlik. De a merev betonlábak kibicsaklottak, és a lezuhanó virágláda maga alá temette a kézfejemet. Hátraléptem, és néztem a karom végén lévő furcsa valamit, ami az imént még a kezem volt. Akkor még nem fájt, mert valahogy azonnal elzsibbadt az egész, viszont egyáltalán nem volt szép látvány. El sem hittem, hogy az enyém, és ösztönösen eltartottam magamtól. Tompán szűrődtek be hozzám a körülöttem lévő világ képei és hangjai, mintha áttetsző, vastag takaró lett volna a fejemre dobva. Közben éreztem, ahogyan szívem ritmusára fröcsköl a vér.

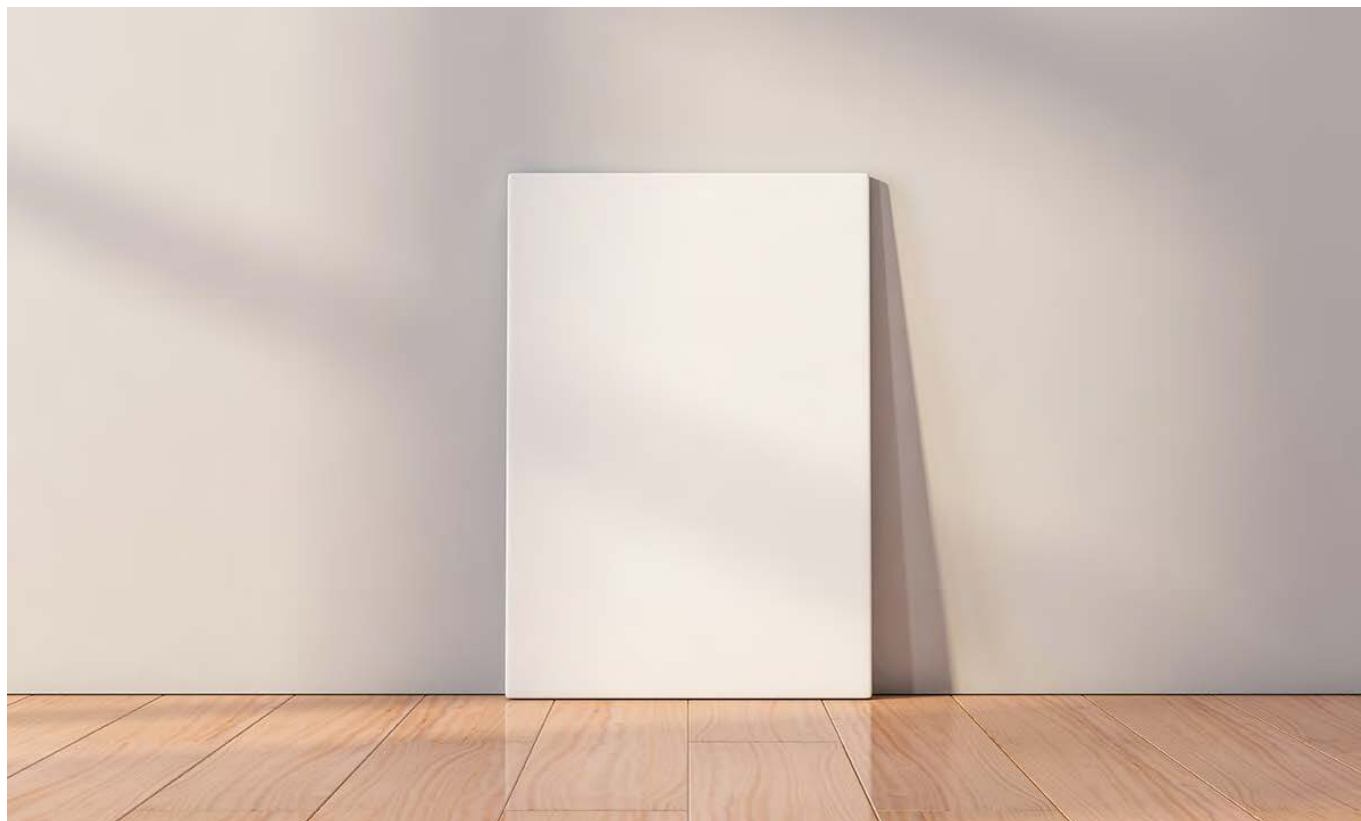
Az iskolában nagy riadalom támadt. Nem csoda, hogy egy óra múlva híre ment a faluban, amputálni kellett a kezemet, délutánra egész karomat, estére pedig meghaltam.

Ujjaim csakugyan eléggé szétroncsolódtak. A kórházba menet az osztályfőnöknő kocsijában viszonylag higgadtan fogalmaztam meg magamban, hogy bizonyos dolgokat soha többé nem csinálhatok, például nem tudom normálisan leírni a nevemet.

A megyei kórházban volt egy ujjspecialista, Pálinkás doktor. Évek óta várt olyan esetre, mint az enyém. Szeretett volna kipróbálni egy merőben új sebészeti eljárást. Az eljárás bonyolult volt, magas kockázattal járt, hosszú felépülési folyamatot igényelt és nem kecsegtetett jó kilátásokkal, tekintve, hogy a nemzetközi statisztikák alapján akkoriban 1000 esetre egyetlen sikeres jutott. Ezért az orvosok nem is alkalmazták, hanem a szétroncsolt ujjakat – ez jellemzően felnőtt férfiak sérülése – rögtön amputálták. Kevés vesződség, alacsony kockázat, gyors és fertőzésmentes felépülés. De Pálinkás doktor hitt benne, hogy fejlődésben lévő szervezetem lehetővé teszi az

amputáció elkerülését, és hogy azzal a bizonyos eljárással képes lesz ujjaimat tőrhetően rekonstruálni. Pálinkásnak volt három kiskorú fia, talán ők is eszébe jutottak.

A roncsolt sérülés sebészetileg jóval bonyolultabb a vágottnál, mert nem könnyű összevarrni. Szövetek híján nincs mit mihez hozzáölni. Bőr nélkül viszont egy ujj nemcsak elhal, de gyorsan el is fertőződhet.

Pálinkás doktor a hasam bőrét bemetszette, tulajdonképpen készített egy zsebet a törzsem jobb alsó fertályán és sérült ujjaimat beledugta, majd az egészet bevarrta. Kézfejem három hétig a hasamhoz volt varrva. Feszés hálót tekertek rám, hogy alvás közben a varratot ki ne mozdítsam. Tartalmas három hét volt a kórházban, akadt időm gondolkodni.

A dolog jó irányban haladt, ujjaim összenőttek hasam bőrével. Már csak az volt hátra, hogy Pálinkás egy utolsó műtét során szikéjével úgy válassza le kezemet a hasfalamról, hogy a bőr az ujjon maradjon, aztán rengeteg öltéssel szépen elvarrja a széleket, és persze a hasamon keletkező sebet is beférceleje.

Hogy a szövet el ne haljon, ezt a műtétet altatás és érzéstelenítés nélkül kellett megcsinálni. A rettenetes fájdalom tehát garantált volt, a siker korántsem. Pálinkás doktor két órán keresztül metszett és varrt, olykor mikroszkóp alatt. Fájt. A műtőasztal izzadságomtól tocsogott, próbáltam nem üvölni, de nem mindig sikerült. Ide-oda kapkodtam a fejem. Akadt néhány pont a helyiségben, amibe legalább tekintetemmel megkapaszkodhattam, emlékszem például, hogy a felettem lévő műtőlámpa egy bizonyos fémalkatrészének tükröződésében látszott a beavatkozás kicsiben. De ennél jobb szerettem a mellettem ücsörgő, pulzusomat figyelő műtőmaszkos nővérke szemébe menekülni. Sokat segített az a markos műtőssegéd is, aki végig az alkaromra nehezedett, így védve attól, hogy egy óvatlan pillanatban a fájdalom miatt elrántsam a kezem, egyenest bele a szikébe.

Pálinkás doktor bravúros munkát végzett, életem végéig hálás leszek neki. Az utolsó varratszedésen azt mondta, hogy még lehetnek bennem apró cérnadarabok, de azok miatt ne aggódjak, majd maguktól kijönnek valahol, az sem baj, ha bent maradnak.

hidegrázós megkönnyebbülés

Azon az augusztusi reggelen a konyhából átmentem a fürdőszobába csipeszért. Olyasmi érzés volt hasamból kihúzni a kikandikáló cérnát, mint gyerekkoromban a tejfog kivétele

vagy egy var lekaparása. Egyfajta hidegrázós megkönnyebbülés. Tenyeremre helyeztem az apró orvosi cérnadarabot, és közelebről is megnéztem lámpafény alatt. Három milliméter ha volt, mégis rég nem látott ismerősként bukkant fel, mint egy jóbarát, aki óriási távolságot járt be, mióta utoljára találkoztunk.

A baleset idején 11 éves voltam, ma 37 vagyok. Ez a kis cérnadarab a baleset szörnyű napjától mindig velem volt. Amikor lefeküdtem első komoly barátnőmmel, amikor leérettségiztem, amikor megszereztem a jogosítványt, nyelvvizsgát, érettségit, felvettek az egyetemre, az összes nyári munka minden végiggürizett és unalmas percében, amikor lediplomáztam, az összes temetésen és esküvőn, amikor 18 évesen egy furcsa élmény hatására megingathatatlan istenhívó vált belőlem, és amikor sziklaszilárdnak vélt hitem 18 évvel később darabjaira hullott. Ott volt bennem

minden hegycsúcson, ahová felkapaszkodtam és minden kocsmasztal alatt, ahová bezuhantam, az összes csajnál, akikhez felmentem, minden ölekezésnél és minden szakításnál. Ott volt, amikor eltört az orrom, amikor eltört a lábam, amikor motorbalesetem volt, amikor a másik motorbalesetem volt, amikor megszerettem a tanítást, amikor találkoztam azzal, akit életem párjának hittem, aztán akkor is, amikor kiderült róla, hogy mégsem az, vagy legalábbis nem úgy. Amikor barátaimmal zenekart alapítottunk, hogy próbákon és koncerteken szüreteljük a rakendroll fílinget, aztán amikor feloszlottunk és egész más irányban indultunk. Ott volt az összes végtelennek tűnő busz-, vonat-, hajó- és repülőúton, amikor meghíztam, amikor lefogytam, amikor Dengue-lázzal feküdtem egy trópusi szigeten, minden olvasott könyv, megnézett film közben, a 17 költözés során, melyek némelyike kontinensek között zajlott, hajnalig tartó beszélgetéseken, néha magányosan, néha másokkal. Ez a kis izé ott volt azon az éjszakán, amikor megismerkedtem a feleségemmel, és akkor is, amikor ő évekkel később megszülte a lányunkat. Ott volt minden kudarcnál és sikeremnél, sőt azokban a tétnélküli pillanatokban is, amelyekre nem emlékszem, mert nem történt semmi különös.

Talán tényleg úgy van, ahogyan mondják, és az ember sejtállománya 7 évente teljesen lecserélődik. Bennem is folyamatosan új sejtek születtek és régiek haltak meg, néhányszor lecserélődött mindenem, egyedül ez a kis cérnadarab volt állandó. A világon talán nincs is más, ami jobban reprezentálhatna engem, sőt ami jobban én lennék, mint ez a kis szösz.

Pedig Pálinkás doktor bárki másba is varrhatta volna.”

A szöveg alatt kék tollal írt kibetűzhetetlen aláírás látható, amit Hamuváry Tamásnak is lehet olvasni. A művészetkritikus lassan a hajdani állótükör kerete felé fordul, ami most hófehér vásznat szegélyez. A fehérség egyetlen helyen törik meg, középtájon, körülbelül egy átlagos testalkatú felnőtt férfi hasának magasságában. Miközen a művészetkritikus egész közel hajol az átlátszó ragasztószalag alatt megbújó apró cérnadarabhoz, keze akaratlanul is saját hasára siklik.

Handi Péter

UTÓLAG

2020-04-12 | VERS

A digitalizáció áldása, hogy
hetvenöt esztendő után értesültem
apám elvesztéséről.
A buchenwaldi tábor
néhány napos lakójaként
szívelégtelenség következtében
1945. január tizennegyedikén

a 108292 számú fogoly

gestorben.

A kartoték német nyelvű rubrikái

lelkiismeretesen kitöltve,

a fogoly s. k. aláírásával igazolta

a nyilvánvaló, és ebből eredően

érthető véleményt, hogy

az 1903. szeptember 23-án Budapesten született,

negyvenegy éves családapa létezése

fölösleges és káros.

Az információk számba vétele viszont

elengedhetetlen és kívánatos.

A „gyermekének száma” rubrikában

az apai kéz 1-es számjegye

bizonyítja létezésemet.

Akkor.

kép | shutterstock.com

Handi Péter

AZ ÖTVENNYOLCADIK ÉV

2020-04-19 | VERS

Mint Dalí órái,
olvadozom a kertben,
fák ágairól csüngök,
üvegöld hullámok formálnak
képlékennyé,

ötvennyolc esztendő
préssel-vasal egymásba minket.
Itt felszívódnak a magyarázatok,
érvényét veszti a közhely.
Nem tudom, vagy-e,
de ha létezel, add meg nekünk
a görnyedő kor, a botra dőlés
további éveit, a víztükörbe néző ámulatot,
hogy fölé hajolva még magunkra ismerünk,
és tovább fürdőzünk édes ráncainkban.

kép | Salvador Dalí: Az emlékezet állandósága, moma.org

Nacsinák Gergely András

MAKULÁTLAN SZÉPSÉG

2020-04-28 | ESSZÉ

Nem kockázatos dolog-e olyasmit keresni, ami nincs?

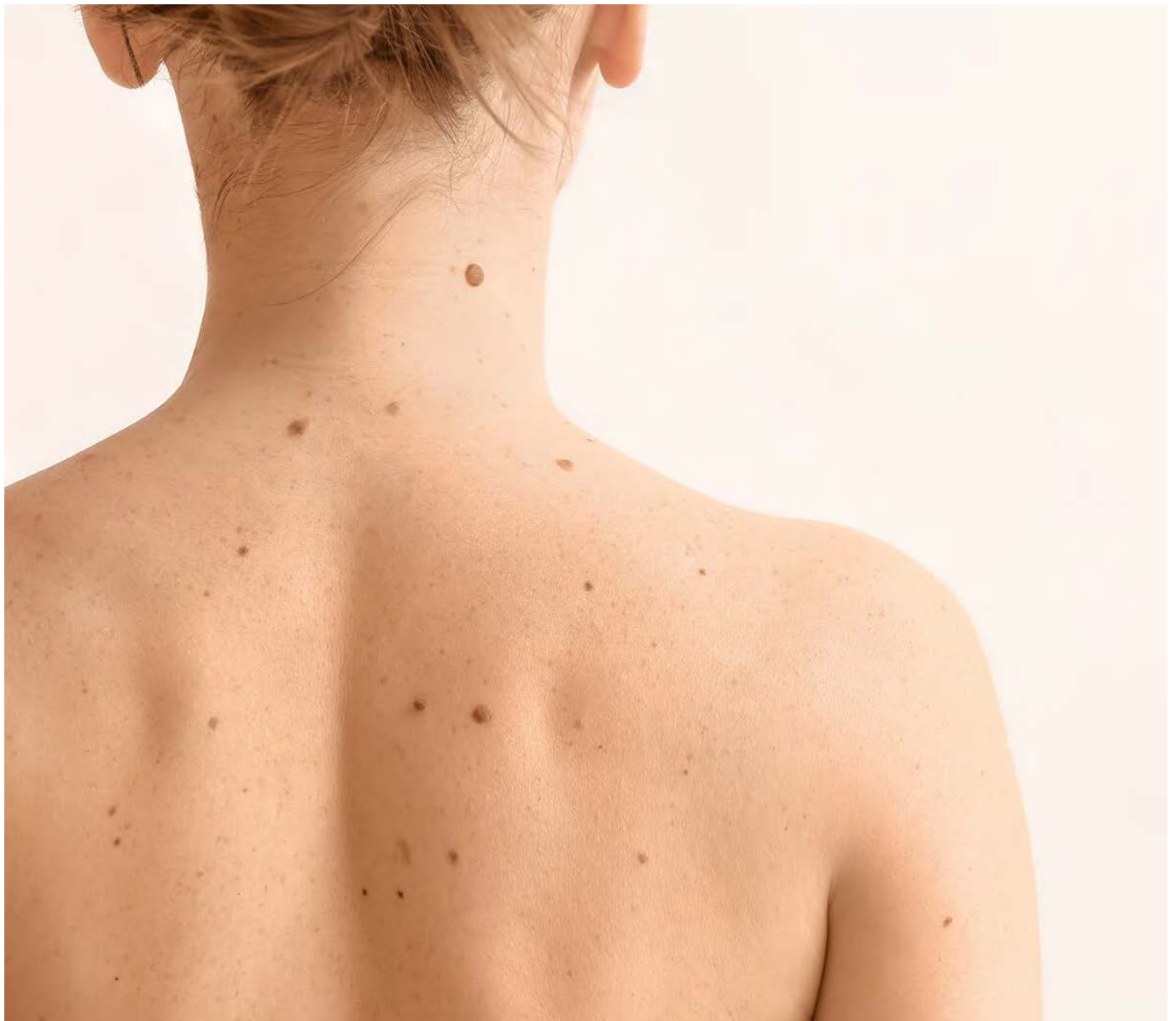
Macula azt jelenti: folt. Pontosabban: foltocska, petty. Szeplő, anyajegy például. Csak kicsinyítőképzős alakja létezik, alapszava, ha volt is, nem maradt fenn.

Ez a két szó egymás mellett, a *folttalan* és a *szép* a középkor öröksége lehet, amely a tisztaságot azonosította a szépséggel. A piszkot pedig a bűnnel. Aki vétkezik, beszenyezi magát. „Folt esett a becsületén” – ez a máig használt metafora is a középkori szemlélet egyik nyelvi fosszíliája, és persze biblikus eredetű: a megtisztulás belső élményét – vagy legalább annak igényét – írja le külső kategóriákkal, és viszont: a test megtisztítása a lélek megtisztulásának feleltethető meg, mert a bűnt „kiirtani” vagy „megsemmisíteni” nem, ellenben „le mosni” szokás. Nyelvi metaforáinkban a bűn többnyire: súly, kötelék, szenny. Mindenképp olyasvalami, ami eltorzít és megnyomorít. Deformálja, felismerhetetlenné teszi az embert – akár csak a rárakódott kosz. Ebből következően a szépség: makulátlan, és ami tiszta, folttalan és romlatlan, az szép. A lélek szépsége megnyilvánul a külsőn, valósággal beragyogja azt – ez valamennyi középkori Mária-ábrázolás alaptétele. Csakhogy a reneszánsz környékén bekövetkezik egy nyelvi fordulat. A *pulchrum* helyett Itáliában elkezdik a *bellum* szót használni a szép megjelölésére. Ez már inkább az alakra vonatkozik, szinte semmi relációja a lélekkel: eredetileg nők – fiatal lányok, természetesen – és gyermekek jelzője volt. Az olaszok már akkor is tudtak valamit: hogy az e világi szépség leginkább e kettőben szemlélhető. (Úgy látszik, a természet akkoriban még nem minősült nőneműnek, hogy szépként lehessen gondolni rá, és meg kelljen hódítani – a *bellum*nak a szépségen kívül természetesen a harchoz is köze van.) Elképzelhető, hogy csak az ókoriak ébredtek bennük, a rohamosan a reneszánsz felé sodródó itáliaiakban, a nem túl mélyre temetett római és hellén örökség, amely a földi szépséget túlnyomórészt szintén e kettőben, a fiatal lányokban és fiúkban volt hajlamos felfedezni. A „nem túl mélyre eltemetés” itt szó szerint értendő.

gyanúsan hibátlan

Mindenesetre a szépség univerzális szava a *bellum* lett: márpedig lányt és gyermeket bajosan lehet makulátlanak elképzelni. A gyerekek akkor is, most is, ha minden rendjén van, koszosak, foltosak, sártól vagy minimum tintától pettyesek, a ruhájuk csupa pecsét, mancsuk maszatos, az arcuk meg csupa szeplő. És a nők meg a fiatal lányok. Némelyikük messziről nézvést akár gyanúsan hibátlanak is mondható. De amennyiben egy szerencsés vagy balszerencsés véletlen folytán közelebbi relációba kerülünk velük, vagy akár csak

huzamosabb időn át, teszem azt egy óra hosszat legalább fél méteres távolságban tartózkodhatunk egy efféle tünemény közelében – nos, akkor bizonyára sorra fedezzük fel az arcon, nyakon és kézfejen azokat az apró hibákat, amelyek a szemben ülőt csak még elragadóbbá teszik. Az emberen egyrészt megkönnyebbülés lesz úrrá, mert a túl hibátlan mindig feszélyező, másrészt titokban okvetlenül Kolumbusznak vagy Magellánnak képzele magát, és meg van győződve, hogy ezeket az apró, bizalmas jegyeket most először ő fedezi fel a világtörténelemben. De legalább ő az első, aki rájuk csodálkozik, és értékükön képes kezelni. Hogy mindezek az apróságok egyedül csak neki fedték fel magukat, és általuk nyert beavatást a szépség rejtőzködő természetébe.

És éppen ez az.

A reneszánsztól a szépség nem univerzális, nem egységes, és nem nyílt – vagyis nem ragadható meg például a „tisztaság” egyetemesen érvényes kategóriájával –, hanem sajátos, megismételhetetlen, és éppúgy felfedezésre vár, mint minden más a világon. Vagyis a hibákban rejlik. A normától való eltérésben. Az anyajegyek, apró szeplők egyedi konstellációi, akár a csillagképek, titkos értelemmel teljeseek. És akárcsak azokat, megfelelő távolságról kell szemlélni ahhoz, hogy minél tisztábban felragyogjanak. Vagyis minél közelebbről. Van, aki ehhez a művelethez távcsövet használ, és van, aki pezsgőt és rózsacsokrot. A ráismerésnek e pillanatától tehát a szépség nem hogy nem makulátlan, de egyenesen a *macula* az, amely élővé teszi.

*

*„Áldjuk Istent mindenért, ami tarka.
Az égért, amely foltos, mint a tehenek;
Pisztrángok hátán a rózsaszínű pikkelyért;
A pinty szárnyát, az izzó gesztenyét lobbantsuk ma dalba!
Mind a karámot, az ugart, a szántót,*

*A folt-hátán-folt földeket,
S a rendet is, amit üzemében a gondos ész kimért.
Ami játékos és egyéni, furcsán, tétovázón,
Ami csak foltos, ingatag: méz, ecet,
Fény, árny, erő és lomhaság vitázó szédületét:
Ő nemzi újra mind, ki szép,
túl minden változáson –
Dícsérjétek őt.” [1]*

Gerard Manley Hopkins verse, a *Pied Beauty* pontosan a fentebbi dilemmát énekli meg. Igen, megénekli, mert ez itt egy rendhagyó himnusz, Hopkins pedig szerzetespap volt, és minden bizonnyal – ha nem is a szó szoros értelmében – rendhagyó szerzet is. Mert itt van például ez a himnusz, amelynek címe, szó szerint

véve éppen ez: *Makulás szépség*. Egy szerzetes – jezsuita persze, Róma azért találta ki őket, hogy legyen hová elpakolni a szabálytalan figurákat –, pont nem a makulátlan szépséget énekli meg, hanem mindazt, ami: *dappled, brinded, stipple, plotted, freckled* vagyis tarka, foltos, pettyezett, sávosan osztott, szeplős. A sokféleséget, a mintázatok zavarba ejtő sokaságát, azt hogy nincs két egyforma fűszál, falomb, tehén: a tapasztalásnak felkínálkozó végtelent. És aztán ezt az egészet egyetlen lendülettel köti Istenhez, az egyetlenhez. Két odavetett sorral – ha ugyan van egyáltalán ilyesmi, hogy „odavetett sor” – intézi el azt, aminek megoldásán annyi sok évszázad, mit évszázad, -ezred gondolkodói törték a fejüket, hogy tudniillik Isten – vagy a plótinuszi *Henasz*, vagy a preszókratikus *apeiron*, és így tovább – egysége hogyan egyeztethető össze a világ sokféleségével. Vagy, hogy miképp következhet az egyikből a másik. Voltak, akik felfeslő hierarchiákkal, angyali rendek sokaságával hidalták át az egységből – vagyis a szellemből – a számosságig – vagyis az anyaghoz, a természethez – vezető utat. Mások felvetették, hogy egyáltalán nincs is út: Isten egysége a világ sokaságával nem kompatibilis. Megint mások amellet kardoskodtak, hogy mindez látszat csupán, szellemi érzékcsalódásnak mondhatnánk, ha lenne ilyen, és vagy az egyiket fogadjuk el valóságnak és a másikat illúziónak, vagy fordítva, *tertium pedig non datur*. Ennek lecsapódása a nyugati gondolkodásban a nominalizmus és realizmus véget nem érő huzavonája. Erre ez a sápadt, viktoriánus angol egyetlen versben, mindösszesen tizenegy sorban szemtelen könnyedséggel forrasztja össze a kettőt. A sokat, az eggyel. A hibákban rejlő végtelen távlatokat a hibátlan tökéletességgel.

*

A tarka, a szabálytalan, a dirib-darab: lepattogzó festék, kopott vakolat, szúette gerendák, minden, amire csak úgy rápillantva a hiány ötlik szemünkbe, de csak mert az egy rosszul edzett szem. *Haecceitas*, „ez-ség”, „ilyenség”: hogy egy létező az, ami, ahogy Hopkins egyik kedvelt (és igencsak középkori) teológusa, Duns Scotus mondotta volt. A viktoriánus jezsuita itt persze nem skolasztikus teológiát szed versbe, mégis a dombról, amelynek tetején állva végighordozza szemét a legelőkön, patakokon, virággal szegett mezőkön, az egész tarka mindenségen, nos, onnan tiszta időben biztonnal Duns Scotusig is ellátni. Amiből egyúttal az következne, hogy amit

mi hibának, a szépségen vagy tökéletességen esett foltnak, szeplőnek, netán csorbának látunk első pillanatban, az épp ellenkezőleg: a tökéletesség kézjegye. Csokonai, hogy mást ne mondjak, jól tudta ezt, megtalálta a megfelelő distanciát. Tanú rá egyszer s mindenkorra *A szeplő*.

Csak elég közlről kell nézni.

Vagy elég messziről.

*„Mire hát a szép? Hogy nézz rá? Csak nézd; legyen belül
Otthon e manna méze; de érintetlenül.
Jobbat kívánj, kegyelmet, mindent szerelmedül.” [2]*

1. Tótfalusy István fordítása. Eredetiben:

„Glory be to God for dappled things –
For skies of couple-colour as a brinded cow;
For rose-moles all in stipple upon trout that swim;
Fresh-firecoal chestnut-falls; finches’ wings;

Landscape plotted and pieced-fold, fallow, and plough;
And all trades, their gear and tackle and trim.

All things counter, original, spare, strange;
Whatever is fickle, freckled (who knows how?)
With swift, slow; sweet, sour; adazzle, dim;
He fathers-forth whose beauty is past change:
Praise Him." ↑

2. Hopkins: *Mire Jó a Szép Halandó?* (Olty Gergely fordítása) ↑

kép | shutterstock.com

Szirmai Panni

FÜGGETLENSÉG ÉS KORTÁRS MŰVÉSZET

BESZÉLGETÉS SOMOGYI HAJNALKÁVAL AZ OFF-BIENNÁLÉRŐL

2020-04-21 | INTERJÚ

A beszélgetés 2020. február elején készült. Akkor még nem tudhattuk, hogy néhány héten belül a járványhelyzet fenekestül felforgatja az életet, és a kultúra működését is átalakítja. Az interjúban felmerülő témák és kérdések érvényességén azonban ez nem változtat, ezért a beszélgetést az eredeti formában közöljük.

Az OFF-Biennálé következő kiadását várhatóan egy évvel később rendezik meg.*Miről szól az OFF? Miért indult az első biennálé?*

Az **OFF-Biennálé** alulról szerveződő, független művészeti projekt, amit 2014-ben kezdtünk szervezni a kollégáimmal. Eddig két alkalommal rendeztük meg, 2014-ben és 2017-ben, idén tavasszal (2020. április 24 – május 31.) lesz a harmadik. Azért hoztuk létre, hogy megerősítsük a független művészet jelenlétét Magyarországon, és a közbeszédben nem kellően hangsúlyos témákról szóljunk. Szeretnénk megmutatni, milyen szerepe lehet a kortárs művészetnek a közéletben. Az előbb említett célok a kezdettől változatlanok, de rugalmasan alkalmazkodunk a helyzethez, minden kiadás más módon, más formában jön létre. Az OFF-Biennálé keretében kiállításokat, eseményeket szervezünk, és új művek létrejöttét támogatjuk, anyagi és szakmai segítséggel.

Amikor 2013-ban kitaláltam az OFF-Biennálé alapötletét, a magyar kultúra szereplőit, az alkotókat és a műhelyeket egyaránt letaglózta az agresszív politikai beavatkozás. Sokan szorongtak a szakmában, úgy tűnt, bezárultak a kapuk, nincsenek lehetőségek. Az átalakítás mögött nem látszott átgondolt szakmai stratégia, csak az intézmények függetlenségét akarták megszüntetni. Ilyen körülmények között hogy lehet mégis dolgozni?

Elképzelésem megvalósításhoz hamar partnereket találtam, olyan kollégákat, akik hozzám hasonlóan többfelé dolgoztak már, volt nemzetközi kapcsolatrendszerük és alapos tudásuk a művészeti élet működéséről. Ki kellett lendülnünk a gödör fenekéről, hogy a gyakorlatban kísérletezhessünk, és megmutassuk – akár saját magunknak –, hogy van más út.

Volt előttek konkrét (akár külföldi) példa?

Messziről indultunk, mert mindannyian intézményekben szocializálódtunk, nem tudtuk, hogyan működik a civil szektor. Inkább csak céljaink voltak. Többen segítettek, például Mittich Boglárka, aki a művészeti életet ismerő, profi szervezetfejlesztő.

Lépésről lépésre végigvitt bennünket, hogyan kell egy ilyen szervezetet kialakítani. Nem lehetett előttünk konkrét példa, mert ilyen léptékű művészeti kezdeményezést Európa-szerte nem így csinálnak. Vannak civil kezdeményezések a művészetben, de nem ennyire elválasztottak a hivatalos infrastruktúrától, főleg Kelet-Európában, ahol alig van valami az állami infrastruktúrán és forrásokon kívül.

Hogyan kezdődött a közös munka?

Amikor indítasz egy startupot, először nem a saját fizetésedre gyűjtesz pénzt. Ha életképes a projekt, idővel úgyis kitermeli. Az OFF-ot alapító művészeti szakemberekkel a legelején eldöntöttük, hogy az első biennálé létrehozásáért nem veszünk fel tiszteletdíjat. Ez sokat segített, hogy kialakuljon a kölcsönös bizalmon és együttműködésen alapuló dinamika a stábon belül.

Csak olyanoknak – grafikusnak, néhány profi fotósnek, szervezetfejlesztőnek – fizettünk, akiknek a szaktudása nélkülözhetetlen ilyen eseményhez, és nem a művészetből élnek meg. Az alapítók együttműködése a mai napig nem intézményi természetű. Van struktúra, mert anélkül nem lehet megosztani a feladatokat, de a munkaviszonyok kevésbé hierarchikusak, a fontos döntéseket pedig kisebb vagy nagyobb csoportokban, közösen hozzuk. A döntéshozatalba a biennálén résztvevő alkotókat is igyekszünk bevonni. Rajtam kívül minden stábtagnak az egyéb munkái mellett dolgozik az OFF-programokon. Munkaidő előtt korán reggel vagy este vannak a megbeszéléseink. A megnyitó előtti héten akár 30–40 emberből áll a stáb, aztán a biennálé lezárultakor megint elég 2–3 ember.

Gladness Demo. Örülünk, hogy demonstrálhatunk. Demonstrálás / felvonulás köztéren. Fotó: OFF-Biennále Budapest Archivum 2017

Mi az önkéntesség szerepe az OFF-ban?

Az első biennálén a fő pozíciókban is önkéntesek voltak, vagy csak jelképes összeget kaptak. Mostanra a nagy feladatokat ellátó kollégák mind kapnak díjazást, ahogy a résztvevő kurátorok és művészek is. Ma már „csak” kiegészítő munkákra keresünk önkénteseket. Januárban volt egy önkéntes találkozó, rengetegen jöttek. Jó visszajelzés a fiataloktól, hogy sokan szeretnének velünk dolgozni, tanulni tőlünk. A feladatokból meg széles a kínálat, lehet dolgozni a kiállításrendezés, a kommunikáció, a külföldi kapcsolattartás, az adminisztráció területén. Fontos, hogy a lehetőségekhez képest mindenki átlássa, hol van az ő szerepe az egészben, hogy tanulni tudjon a közös munkából.

Hogy alakult ki a most jellemző működésmód?

A kiinduló elképzelés az volt, hogy a biennále egy ernyő, ami az önállóan létrejövő kisebb-nagyobb kezdeményezéseket összefogja, kommunikációs kampányt vezet, meghív külföldi vendégeket, dokumentálja az eseményt. Mindent megtesz, amitől a sok kicsi program biennalévá áll össze. Az első biennalénál a felhívás így szólt: hozz olyan projektet, ami szerinted most aktuális. Ez csomópontokat generált, világos látképet rajzolt ki a kortárs színtér gondolkodásáról, problémáiról. A másodiknál már nem akartunk mindenről beszélni, csak néhány kérdés körbejárására ösztönöztünk. A Gaudiopolis **[1]** témája kapcsán elsősorban a tanulás, az oktatás és a demokrácia tanulása, ennek művészeti eszközei kerültek előtérbe, meg az egyéni felelősség és a gondoskodás szerepe. Ezek a témák rezonáltak az akkoriban aktuális közéleti problémákra: a menekültválságra és a közoktatás kérdéseire.

A második biennále után tapasztaltuk, hogy az ernyő-modell nem elég hatékony, nem elégíti ki a hazai művészek, alkotócsoportok igényeit. Kevesebb projekt kell, de azokat végigkísérjük, így a biennále produceri, inkubátor szerepet kapott.

Mi lesz az idej program?

A hazai értelmiségi párbeszédre jellemző, hogy a kritikai hozzáállásra célként, és nem eszközként tekint. Az OFF-nál alapvető a kritikai gondolkodás, és ezen túl is lépve inspirációt, javaslatokat vártunk, amikor 2018-ban nyílt pályázatot írtunk ki a harmadik biennalén való szereplésre. A pályázatok többsége valamiféle vízióval jelentkezett, alternatív jövőképet vázolt fel, egy részük azzal foglalkozott, mi a művészetek szerepe az új, fenntartható jövő megteremtésében. Végül nyolc projektet választottunk, emellett az előző évekhez hasonlóan a kurátori csapat is kezdeményezett projekteket (ezekből van négy), így összesen 12 projektet kell összefogni. Fordított módszert követtünk: megnéztük, milyen pályázatok érkeztek és hozzátettük, amit mi hiánypótlónak véltünk. Székely Kati javasolta József Attila *Levegőt!* című versét, ebben a felkiáltásban és persze magában a vers szövegében találtuk meg a szerteágazó kezdeményezéseket összefűző gondolatot. A biennále tehát a *Levegőt!* aktuális, 21. századi olvasataként is értelmezhető. A kiválasztott ötletek szólnak a klímaválságról; alternatív, fenntartható jövőről és életmódokról, a nacionalizmusról és az ezen túlmutató nemzetek közötti szövetségekről, akár

történelemben, akár jövőbeli lehetőségként. Mesterséges intelligenciáról, közösségi médiáról és annak a demokráciára tett hatásáról beszélnek; a szuverénról, egyéni, vagy akár nemzeti szinten; a mélyszegénység és a romák kulturális reprezentációja is szóba kerül. Ezek a témák a mai Magyarország fontos problémái. A vers mai értelmezésében a Levegőt! felkiáltás a klímakatasztrófára és a több irányból fenyegetett egyéni szabadságjogokra is utal.

Játékok népe (kiállítás) Fotó: Zellei Boglárka, OFF-Biennále Budapest Archívum 2017

A 12 projektet az ötlettől a teljes megvalósításig végigkíséritek az alkotókkal. De mennyire tudja a magyar fiatal művészgeneráció menedzselni a saját projektjeit?

Szoros együttműködésben dolgozunk, de nem vagyunk intézmény, nem vesszük ki a kezükből a munkát. Mindenkinek tevékenyen kell dolgoznia, hogy legyen megfelelő helyszín, finanszírozni lehessen a kivitelezést. Pozitív élmény volt, hogy mivel az ebben az évtizedben szocializálódott generációnak már illúziója sem lehet arról, hogy majd az intézményrendszer a hóna alá nyúl, és viszi a Stúdió Galériától az Ernst

Múzeumig, onnan a Múcsarnokig és a Ludwig Múzeumig, ezek a fiatalok sokkal proaktívabbak, önállóbbak, jobban kommunikálnak, mint amire az én generációm többsége képes volt ennyi idősen. A fiatalok legtöbbször eleve csoportosan pályázik, interdiszciplináris összetételben: képzőművész, színházi rendező, művészetpedagógus, dramaturg, máshol filozófus, grafikus, kurátor, antropológus dolgozik együtt. Sok projekt az OFF-tól függetlenül jött létre, már bemutatkozott egy korábbi formájában. A **Hungarofuturisták** [2] például nem az OFF-ra álltak össze, az **X-tro realm** [3] csoportnak is voltak már nyilvános eseményei, még könyvet is kiadtak; a MENÜ imaginaire már 2018-ban bemutatott a **design héten** egy magyar változatot: „Mit (t)eszél, ha az erőforrások végesek?” [4] című projektjüket most külföldi művészek bevonásával akarják megcsinálni. Az új generáció tagjai olvasóköroket szerveznek, tájékozódnak, kapcsolatot tartanak külföldiekkel: nem várnak az intézményekre.

Ugyanakkor az is látszik, hogy alig kapnak lehetőségeket, így bizonyos dolgokban nem tudnak fejlődni. A Magyarországon élő és dolgozó fiatalok egy részének nincs meg a szükséges gyakorlati, adminisztratív tudása. Itthon a saját pénzükből valósítják meg az ötleteiket, vagy külföldi meghívásos pályázatokon szerepelnek. Tevékenyek, de nem feltétlenül vannak tisztában a szervezeti munka alapvető adminisztratív kötelezettségeivel, nincs nagy tapasztalatuk a szervezeti keretek között zajló együttműködésekben.

Hogy találjátok meg a helyszíneket?

Elsősorban kapcsolatrendszer útján, és ahol a korábbi években már szerepelt az OFF programja, azok a helyszínek ismét működhetnek. A függetlenként saját helyet működtető egyénekkal, szervezetekkel is keressük a kapcsolatot, ilyen például az **ISBN könyv+galéria** vagy **az A.P.A. Galéria**. Bizonyos esetekben a helyszín speciálisan adott, mint a Rákóczi téri vásárcsarnok a MENÜ imaginaire ételekkel foglalkozó projektjéhez. Kalandosan alakul, hol lesznek programok. Igor és Ivan Buharovék dolgoznak a Pioneer filmmel, ők ajánlották fel egy volt nyomda tereit a

Lónyay utcában, ott lesz idén először fesztiválközpontunk. Itt élünk Budapesten, ismerjük a várost, és sok mindenkit, aki nálunk is jobban ismeri, ebből alakul ki egy alternatív várostérkép.

A nemzetköziség több szinten megjelenik: a projekteken részt vesznek külföldi művészek és szakemberek, meghívottak külföldi művészeti szereplőket az OFF idejére, vannak nemzetközi együttműködések a projekteken és kerestek külföldi támogatókat is. Hogyan zajlik mindez?

Minden projektnek magyar a kezdeményezője, de nagy részük külföldi résztvevőkkel valósul meg. Emellett több projektünkkel nemzetközi együttműködések alakultak ki, például a berlini **Aerocene Foundation**nel vagy az **Eriac**-kal (European Roma Institute for Arts and Culture), a bécsi Kunsthalle **Exnergasséval**. Létrehoztunk egy kelet-európai biennále szövetséget is, ami idén az OFF-on debütál egy kerekasztal beszélgetéssel. Ebben részt vesz a **Varsói Biennále**, a prágai (**Matter of Art**), (ami idén lesz először), és a **kijevi biennále**, (utóbbiból három volt eddig) és az OFF. A jövőben közös projekteket tervezünk, illetve az idei OFF-Biennále egyik projektjében, amelynek Szakács Eszter és Ginelli Zoltán a kurátorai, már közre is működtek. Izgalmas, hogy a régióban egyszerre alakult több hasonló biennále, mindegyiknek más a közege és a struktúrája, mégis rokon kérdéseket feszegetnek.

Idén is meghívjuk a nemzetközi művészeti élet jelentős szereplőit. Mostanra nemzetközileg látható lett az OFF, egyetemista csoportok is jönnek, például Nora Sternfeld Documenta professzor a bécsi kurátor képzés hallgatóit hozza el, velük szervezünk közös workshopot. Az OFF megnyitóra összeállítunk egy sorvezetőt külföldieknek, hogy ne tévedjenek el, minél többet lássanak abban a pár napban, amit itt töltenek. A megnyitók úgy következnek egymás után, hogy két nap alatt majdnem mindenhova el lehet jutni.

Nehéz a nemzetközi kommunikáció források nélkül, mi gerilla módszerekkel próbálunk érvényesülni. Gyakorlatilag költségvetés nélkül dolgozunk, megpróbáljuk a kapcsolatrendszerünket mozgatni. Eddig kiváló visszajelzéseket kaptunk az

idelátogató külföldiektől és a nemzetközi kulturális, kortárs művészeti médiában. Sokfelé hívnak külföldre, hogy beszéljünk az OFF-ról – ott elsősorban a működési struktúránk érdekes.

Előre menekülni (Öt alkalmas, élő adásban közvetített, nyilvános, tanácskérő látogatás). Fotó: Börcsök Zsófia, OFF-Biennále Budapest Archívum 2017

Milyen támogatási forrásokra számíthat az OFF, és ez hogyan változott az évek során?

Elsősorban külföldről keresünk támogatókat, a források kétharmad része onnan jött. Nemzetközi alapítványokhoz pályázunk, művészetet vagy civil szervezeteket támogató programokhoz, Magyarországon működő kulturális intézetekhez, mint amilyen pl. a Goethe Intézet. Egyharmad részben magyar forrásokból dolgoztunk. Baráti körünknek magánemberek a tagjai, akik pénzzel, tudásukkal, kapcsolataikkal segítik a munkánkat. Céges forrásokra is számíthatunk, de eddig inkább pénzen kívüli juttatás formájában. Hosszú út áll még előttünk a magyar közgondolkodás formálásában,

amíg elfogadottá válik, hogy a kortárs művészet támogatása fontos, egy jómódú ember vagy egy cég számára presztízserőforrás lehet. Ebben mi az úttörő nem túl hálás szerepét töltjük be.

Az idei program többbe kerül, mint eddig bármelyik biennále. A lelkesen beválogatott projektek finanszírozása az előző két biennále együttes költségvetését teszi ki. A nemzetközi kultúrát támogató alapítványoknál is irányváltás történt, és egyre kevésbé adnak pénzt művészeti rendezvényekre, inkább a közvetlenebb társadalmi hatású ügyek felé fordulnak.

Az OFF-Biennále tapasztalatai alapján mi lehet a kortárs művészet társadalmi szerepe?

Megérett a helyzet, hogy újraértelmezzük a művészetek társadalmi szerepét, és az intézményi struktúrában elfoglalt helyét is. Komoly legitimációs válságban van az a nyugati *art world*, amelyhez harminc éve kétségbeesetten ragaszkodunk, és amiről azt hittük, nálunk is működik, mivel első ránézésre hasonló intézményekkel mi is rendelkezünk. Egyre sürgetőbb kérdés, hogyan lehet hitelesebben képviselni a progresszív gondolatokat. Szembe kell nézni azzal, hogy miközben a művészet a szabad és sokoldalú közgondolkodásnak kíván közeget teremteni, élhetőbb jövőt építeni, az ezt szolgáló struktúrák a hatalmi apparátus részei. Erősítik a status quót, ahelyett, hogy segítenék lebontani. Tehát a struktúrákat és a szövetségeket kell újragondolni és újraépíteni, új struktúrákat és elköteleződéseket létrehozni ahhoz, hogy a művészet emancipatórikus hatása, politikai ereje valóban érvényesülni tudjon.

Az OFF-nak milyen szerepe lehet ebben?

Nem optimális helyzet, hogy az OFF saját erőből, az állami művészeti infrastruktúrát bojkottálva, külföldi alapítványok és magánemberek támogatásából valósít meg egy ekkora vállalkozást. Hosszú távon az a cél, hogy egyetlen jól működő, pártpolitikai ágendáktól független rendszer részei legyenek a nagy és kis intézmények, a civil szervezetek, művészcsoportok és a kereskedelmi galériák is. Ilyen intézményrendszer Magyarországon sosem volt. Árnyalhatja a helyzetet, hogy a közelmúltban a

budapesti városvezetésben változások kezdődtek, talán helyszín-ügyekben együtt tudunk működni egy-két önkormányzattal, ez is előrelépés. A bojkott sosem volt cél, hanem eszköz: arra, hogy megmutassuk, nem muszáj rossz kompromisszumokat elfogadni ahhoz, hogy magas színvonalú, nemzetközi léptékű és relevanciájú projektet hozzunk létre – még egy olyan kiszolgáltatott területen sem, mint a kortárs képzőművészet. A hazai civil társadalomban ezt sokan inspirálónak találják.

Valahol Európában (kiállítás). Fotó: vegeldaniel.com, OFF-Biennále Budapest Archivum 2017

Cél, hogy önfenntartóan működjön az OFF?

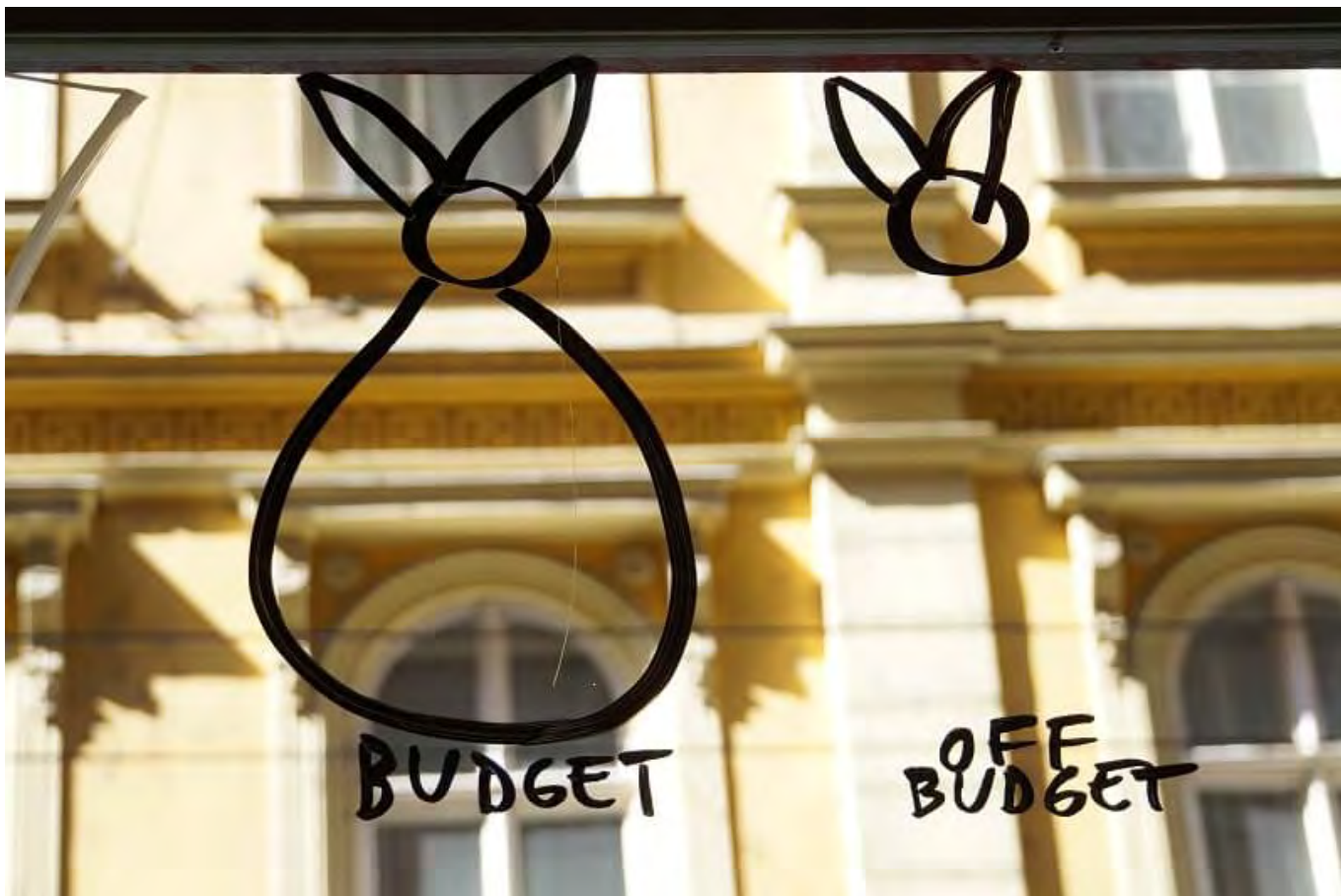
Mindig is cél volt, hogy az OFF fenntartható és független maradjon. De ha lenne működő kulturális intézményrendszer, együttműködnénk vele. Ebből a szempontból is fontos, hogyan jöttünk létre: a fennálló rendszertől függetlenül építettünk fel egy sokak számára jelentős eseményt és platformot. Ilyen alapokról együttműködést kezdeményezni teljesen más, mintha a kezdetektől az állami támogatás biztosította volna a létezésünket. A civil szektor szerepe a kortárs művészetben eddig nem

fogalmazódott meg, ez az egyik oka, hogy a magyar kortárs művészeti élet ennyire törékeny. A civil és a művészeti színtér két elkülönülten működő rendszernek tűnt, az áthallások, összefonódások nem voltak világosak. Például a **Fiatalképzőművészek Stúdiója Egyesület** is civil szervezet, de sokáig nem a civil szektor részeként tekintettünk rá.

Az intézményeket az állam vagy más, hatalmi pozícióban lévő aktor hozza létre felülről, valamilyen, általa (f)elismert társadalmi igény kielégítésére. Egy intézményben vannak fix pozíciók, van fenntartója, felülről irányítják. Egy civil szervezet pedig fordítva, éppen akkor alakul, ha civilek úgy látják, hogy bizonyos társadalmi igényeket a meglévő rendszer nem tud vagy akar kellőképpen kielégíteni, és ezért önerőből létrehoznak valamilyen struktúrát. Ez nagyon fontos különbség. Az OFF jövőjét abban látom, hogy együttműködésekre alapuló civil működést alakít ki. Maradjon meg az agilis forma, legyen viszonylag kicsi a szervezet, és ne csak a művészeti szereplőkre építsen.

Mennyire tudja megszólítani az OFF azokat, akik idegenkednek a kortárs művészettől?

Nem azt kommunikáljuk, hogy „gyere, nézz kortárs művészetet!”, hanem hogy „gyere, olyan kérdésekkel foglalkozunk, amelyek téged is érdekelnek”. Aki széleskörűen tájékozódik, aki igyekszik átlátni az őt körülvevő helyzetek komplexitását, az érezheti, hogy köze van a felvetett kérdésekhez. Az OFF-nak kezdetektől célkitűzése, hogy érthető művészeti nyelvet találjon. Igyekszünk kerülni a szakzsargont, megragadni, mi a tétje egy-egy műnek vagy kiállításnak, akciónak, mitől lehet ez izgalmas olyan embereknek, akik nem mozognak otthonosan a kortárs művészet világában. Ez nem mindig sikerül, de törekszünk a fejlődésre.

Dan Perjovschi: Az OFF rajz (kiállítás). Fotó: Aknay Csaba/Orbital Strangers OFF-Biennále Budapest Archívum 2015

Hogy fogadta a szakma az OFF sikerét? Nem volt szakmai féltékenység?

Ha ilyen ambiciózus projekt belép egy levegőtlen, szűk és nyomasztó hangulatú közegbe, az mindenképpen nézeteltéréseket gerjeszt. A kritikus visszajelzések segítettek, hogy a magunk számára és a közeg, a közönség felé is jobban megfogalmazzuk a céljainkat, a prioritásainkat. Amikor a 2000-es években a Trafóban dolgoztam, érezhető volt a stratégiák megfogalmazásának hiánya. A magyar művészeti szereplők azért nem tudtak intézményrendszerként működni, mert a legtöbben nem, vagy nem kellő következetességgel határozták meg saját, a rendszerben elfoglalt pozíciójukat. Ma, ha töredékesen is, de a kritikai szellemiség teremt kapcsolatokat a hazai szintéren. Mi ritkán szólalunk meg közéleti kérdésekben, inkább a tetteinkkel vagyunk politikusak. Persze újra és újra felvetődik, hogyan vállalhatnánk szerepet közvetlenül is, tehát nem csak a projektjeinken keresztül, a

közéletben, a (kultur)politikai vitákban és civil tevékenységekben, de egyelőre minden közös energiánkat elviszi a biennále létrehozása. Ha túl leszünk ezen a kiadáson, ezen is dolgozni fogunk. Kevés rendszeren kívüli szereplő van, így ez nagy felelősséggel jár.

1. Szehlo Gábor evangélikus lelkész alapította a Gaudiopolis nevű gyerekköztársaságot a második világháború után Budapesten. Árvaháza vallásra, társadalmi és nemzeti hovatartozástól függetlenül több száz gyereknek adott otthont, akik a háborúban elvesztették szüleiket, otthonukat. Az „örömváros” gyereklakói saját kormányzatot törvényeket hoztak. Szehlo célja az volt, hogy a gyerekekkel közösen újratanulja a demokráciát, részben önfenntartó közösségként. A gyermekotthon 1950-es államosításáig független intézményként működött. <https://offbiennale.hu/2017/2017> ↑
2. A hungarofuturizmus (HUF) fiktív mítosz és esztétikai stratégia. Az OFF-on szereplő projekt rokon esztétikai mozgalmakat és művészeti elképzeléseket keres, amelyek a nacionalista törekvések eltérítésén és kisajátításán munkálkodnak. A projekt kiállításokat, eseményeket és kiadványokat ölel fel, amelyek nemzetközi összefüggésben vizsgálják a nemzeti identitások kritikai megközelítéseit. ↑
3. Az xtro realm képzőművészeti kutatócsoportja az OFF ideje alatt a művészet és a tudomány közötti párbeszédet ösztönzi a klímaválsággal összefüggő alternatív jövőképek vizsgálatával. ↑
4. A MENÜ imaginaire a konkrét és átvitt értelemben vett fogyasztás hatásait az étkezés szociokulturális gesztusán keresztül helyezi új megvilágításba, az élelmiszer-rendszerek kérdéseivel foglalkozik. ↑

felső kép | Dan Perjovschi: Az OFF rajz (kiállítás) Fotó: Aknay Csaba/Orbital Strangers OFF-Biennále Budapest Archivum 2015